МЕГРЕ І СТАРЕНЬКА ПАНІ

1. ВЛАСНИЦЯ ДАЧІ "ХАЛУПКА"

З експреса Париж — Гавр він зійшов на похмурій станції Беоте-Безвілль. Щоб не спізнитися, Мегре мусив встати о п'ятій, але так і не впіймав таксі. Тож довелося їхати до Сен-Лазарського вокзалу першим поїздом метро. Тепер він мав зробити пересадку.

— Скажіть, будь ласка, де тут поїзд на Етрета?

Було вже за восьму, давно розвиднілося, але з неба сіялася холодна мжичка, і здавалося, що тільки світає.

На вокзалі — ні ресторану, ні буфету, і лиш по той бік колії видніло щось подібне до чайної, біля якої стояли фургони торговців товаром.

— На Етрета? Це ще нескоро. Ваш поїзд он там.

Він повів очима вбік од платформи, де стояло кілька допотопних вагонів зеленого, тепер уже незвичного кольору. Паровоза, не було. За шибками вагонних вікон бовваніли нерухомі силуети нечисленних пасажирів, які, здавалося, чекали ще звечора. Поїзд видавався якимось несправжнім, іграшковим, як на дитячому малюнку.

Ціла родина — певна річ, парижани! — стрімголов мчала, перестрибуючи через рейки, до цього поїзда без паровоза. Трійко малюків тримали в руках сачки на креветок.

Ця картина, власне, й настроїла його на новий лад. На мить Мегре забув про свої літа, йому вчувся запах моря і навіть розмірений шум прибою, хоча до узбережжя було щонайменше кілометрів двадцять.

Комісар задер голову і не без пошани глянув на сірі хмари, які, певно, пливли звідтіля.

Мегре народився і зріс далеко від моря, і для нього воно було невіддільне від сачків на креветок, іграшкових поїздів, чоловіків у шортах, пляжних парасольок, торговців черепашками та всілякими сувенірами, маленьких кав'ярень, де подаються устриці з білим вином, сімейних пансіонатів з їх вічним однаковим, специфічним запахом. Не минало й тижня, як пані Мегре починала нудитися від неробства, і в ці хвилини залюбки погодилася б мити посуд на кухні.

Комісар, певна річ, розумів усю химерність своїх відчуттів. Та коли він опинявся на березі моря, йому мимоволі здавалося, що він занурюється в несправжній, іграшковий світ, де не могло статися нічого серйозного.

Відколи він служив у карному розшуці, йому не раз доводилося провадити розслідування на узбережжі — тут відбувалося не менше справжніх драм, ніж десь-інде. І все-таки навіть зараз, цмулячи кальвадос у чайній, він ледве стримував усмішку на згадку про стару пані на ім'я Валентіна та її пасинка Бессона.

Вже почалася осінь, ба сьогодні середа, шосте вересня, а йому знову так і не довелося побувати у відпустці.

Напередодні, близько одинадцятої ранку, старий судовий виконавець зайшов до його кабінету в Управлінні карного розшуку і подав візитну картку в чорній рамці, де значилося:

Пані вдова Фернана Бессона

Дача "Халупка"

Етрета

— Вона хоче бачити мене особисто?

— Вона наполягає, щоб ви приділили їй хоч кілька хвилин. Задля цього вона терміново приїхала з Етрета.

— Яка вона з себе?

— Така собі старенька пані. Симпатична старенька пані.

І справді, чарівнішої бабусі важко було уявити: тендітна, чепурна, з ніжним рум'янцем та білим, як сніг, волоссям, вона була така моложава й граціозна, що скидалася скоріше на юну актрису в ролі старої маркізи, ніж на звичайну стару пані.

— Ви, певно, мене не знаєте, пане комісар, тим більше я шаную вашу люб'язність. Я добре вас знаю, бо вже не перший рік стежу за вашими блискучими розслідуваннями найстрахітливіших злочинів. Сподіваюся, ви приїдете до мене, і я вам покажу цілу купу газетних вирізок, де йдеться про вас.

— Красно дякую.

— Мене звуть Валентіна Бессон. Це ім'я, видима річ, вам нічого не скаже. Та ви, певно, зрозумієте, що я за одна, коли дізнаєтеся, що мій чоловік Фернан Бессон, царство йому небесне, — винахідник косметичного крему "Жюва".

Мегре був не юнак, щоб не пам'ятати назви "Жюва". Він не раз бачив її в газетах та на рекламних плакатах ще замолоду і навіть пригадав, що його мати вживала крем "Жюва" в ті дні, коли надягала святкову сукню.

Старенька пані, що сиділа перед ним, була одягнута з вишуканою елегантністю, і лише надмір коштовностей робив її туалет ледь старомодним.

— Мій чоловік помер п'ять років тому, і відтоді я живу сама на своїй дачі в Етрета. Точніше, до минулої неділі зі мною жила ще й служниця, місцева дівчина, яка працювала в мене декілька років. Вночі проти понеділка, пане комісар, вона померла — власне кажучи, зрмість мене. Саме тому я й приїхала до вас благати про поміч.

Говорила вона спокійно і лише тонкою усмішкою немов вибачалася, що їй доводиться розповідати про такі сумні речі.

— Не бійтесь, я не божевільна і не якась стара химерниця. Коли я кажу, що Роза — так звали мою служницю — вмерла замість мене, я майже певна, що не помиляюся. Дозвольте мені кількома словами розповісти про те, що сталося.

— Я слухаю.

— Я погано сплю і ось уже двадцять років щовечора п'ю снотворне — препротивну на смак ганусову настоянку. Я кажу про це майже по-фаховому — мій чоловік був фармацевт.

У неділю перед сном, як і щодня, я налила снотворного в склянку. Роза була коло мене, коли я вже лежала в ліжку і збиралася приймати мікстуру; Ковтнула — і мені здалося, що цього разу вона гіркіша, ніж звичайно.

"Я, мабуть, налила більше, як дванадцять, крапель, Розо. На сьогодні досить".

"На добраніч, пані", — сказала вона. І, як завжди, винесла склянку. Я вже не знаю, чи вона з цікавості тільки скуштувала мою мікстуру, чи випила все до дна. Останнє ймовірніше: в її кімнаті знайшли порожню склянку.

Близько другої години ночі я раптом прокинулася, бо почула, як хтось стогне. Моя дача невеличка. Я встала і, вийшовши зі спальні, побачила доньку… Її також розбудив стогін.

— Я гадав, що, крім вас та служниці, на дачі ніхто не живе.

— Так, але в неділю третього вересня був день мого народження… Донька приїхала з Парижа і зосталася на ніч. Не буду забирати у вас часу, пане комісар. Коли ми зайшли до Розиної спальні, дівчина була при смерті. Донька побігла покликати лікаря, та, коли він приїхав, Роза вже сконала у страшних корчах. Доктор Жоллі одразу визначив, що її отруєно миш'яком.

Роза була не з тих дівчат, котрі накладають на себе руки. До того ж їла вона те саме, що й ми всі. Очевидно, отрута була в тому снотворному, яке мала випити я.

— Ви маєте на когось підозру?

— На кого я можу мати підозру? Лікар Жоллі, давній наш приятель — він колись лікував чоловіка, — зателефонував до префектури, і в понеділок уранці з Гавра до нас приїхав інспектор.

— Ви знаєте його прізвище?

— Інспектор Кастен. Такий собі червонощокий брюнет.

— Яз ним знайомий. І що він каже?

— Нічогісінько. Опитує місцевих жителів. Труп відвезли до Гавра на розтин…

Її перебив телефонний дзвінок. Мегре взяв трубку. Дзвонив директор карного розшуку.

— Мегре, ви не могли б зайти на хвильку до мене?

— Зараз?

— Краще зараз.

Він перепросив стару пані: викликає шеф.

— Як ви дивитесь на те, щоб провести кілька днів біля моря?

Мегре сам незчувся, як у нього вихопилося:

— В Етрета?

— Вам уже все відомо?

— Не все. Розкажіть детальніше.

— Щойно мені зателефонували від міністра... Ви знаєте такого собі Шарля Бессона?

— Крем "Жюва"?

— Не зовсім так. Це його син. Шарль Бессон живе у Фекані. Позаторік його обрали депутатом від департаменту Нижньої Сени.

— А його мати — мешканка Етрета?

— Не мати, а мачуха, вона друга жінка його батька. Зауважте, що про все це я довідався лиш допіру, по телефону. Шарль Бессон

звернувся до міністра з проханням доручити вам розслідувати одну справу в Етрета… Хоча це й не належить до ваших обов'язків.

— Вночі проти понеділка на мачушиній дачі було отруєно служницю.

— О! Ви читаєте нормандські газети?

— Ні. Стара власною персоною сидить у моєму кабінеті.

— І також просить, щоб ви поїхали до Етрета?

— Саме так. Вона спеціально приїхала до мене. Виходить її пасинок звертався до міністра без її відома?

— Що ж ви вирішили?

— Чекаю вашого наказу, патроне.

Ось чому в середу близько дев'ятої години ранку Мегре нарешті сів у приміський, схожий на іграшковий поїзд на станції Беоте-Безвілль, і висунувся з вікна, щоб швидше побачити море.

В міру того, як воно наближалося, небо яснішало, а коли поїзд вигулькнув із виярку між поростими травою горбами, воно вже сяяло чистою блакиттю, і лиш кілька легких прозорих хмаринок висіло в його глибині.

Напередодні Мегре подзвонив до опергрупи Гавра, щоб там попередили інспектора Кастена про його приїзд, але зараз на вокзалі він марно шукав його очима. На пероні весело метушилися кілька жінок у літніх платтях та напівголі дітлахи. Начальник станції, котрий нерішуче оглядав прибулих, підійшов нарешті до комісара.

— Це не ви часом будете пан Мегре?

— Нібито я.

— Ось вам лист.

Він передав комісарові конверта. Інспектор Кастен писав:

"Даруйте, що не зустрів Вас. Зараз я на похороні в Іпорі. Раджу Вам зупинитися в готелі "Дез Англе". Сподіваюся повернутися туди до обіду і ввести Вас у курс цієї справи".

Було щойно десята година ранку, і Мегре, який узяв із собою в дорогу лише невеличку валізку, пішки попрямував до готелю неподалік від пляжу.

Та, не доходячи до готелю, він з валізкою в руці пішов глянути на море, помилуватися на білі скелі обабіч всіяного галькою пляжу. Молоді хлопці й дівчата бавилися з хвилями, інші грали в теніс на готельних кортах; матусі вигідно вмостилися з плетивом у шезлонгах; по набережній неквапливо походжали старі подружжя.

Ще школярем він пам'ятав, як його однолітки щороку поверталися з моря засмаглі, сповнені всіляких спогадів і привозили купи черепашок. Йому ж пощастило побачити море значно пізніше, коли він уже сам заробляв собі на хліб...

Мегре відчув легкий смуток від того, що вже не радіє, як раніше, а байдуже споглядає і сліпучі гребінці хвиль, і човна, що інколи ховався за високою хвилею, і татуйованого рятівника, що сидів на веслах.

Запах готелю був такий знайомий, що йому раптом забракло пані Мегре: адже досі цей запах вони вдихали разом.

— Ви надовго?

— Ще не знаю.

— Річ у тім, що п'ятнадцятого ми закриваємося, а' сьогодні вже шосте.

Так, тут усе закриється, як у театрі: і кіоски з сувенірами, і кондитерські; на вікнах спустять жалюзі, тільки море та чайки хазяйнуватимуть. на спорожнілому пляжі.

— Ви знаєте пані Бессон?

— Валентіну? Звичайно, знаю. Вона тутешня, донька рибалки. Я не знав її малою — вона значно старша за мене, — але добре пам'ятаю, як вона працювала продавщицею в кондитерській сестер Соре. Одна із сестер померла, друга ще жива. Їй дев'яносто два роки, вона сусідка Валентіни. Це її сад обгороджено блакитним парканом. Заповніть, будь ласка, картку для прибулих.

Прочитавши анкету, адміністратор, а може, то був сам хазяїн, глянув на Мегре з неприхованою цікавістю.

— Ви той самий Мегре із карного розшуку? Спеціально заради цієї справи приїхали з Парижа?

— Інспектор Кастен поселився у вас?

— Як вам сказати... Він з понеділка майже щодня обідає в нас, але щовечора повертається до Гавра.

— Я чекаю на нього.

— Він на похороні, в Іпорі.

— Еге ж... Це мені відомо.

— Ви гадаєте, що хтось справді хотів отруїти Валентіну?

— В мене ще немає певної думки щодо цього.

— Це могли зробити тільки її родичі.

— Ви маєте на увазі її доньку?

— Я не маю на увазі нікого зокрема. Знаю лише, що минулої неділі в її "Халупці" було багато родичів. І я не уявляю, хто б із тутешніх мав проти неї зуба. Колись, за життя чоловіка, коли вона мала гроші, пані Валентіна зробила людям чимало добра. Та навіть і тепер вона все роздає, хоча сама не така вже й багата. Це брудна історія, повірте мені, наше Етрета завжди було спокійним містечком. Сюди приїздять люди певної верстви, здебільшого родинами, я міг би назвати вам...

Мегре волів краще пройтися залитими сонцем вуличками. На майдані перед мерією він прочитав напис над білою вітриною: "Кондитерська Морен — колишній заклад Соре".

Він запитав у продавця, як пройти до "Халупки". Йому показали дорогу, що змійлася по схилу пагорба, під яким утопало в садах кілька дач. Комісар постояв на відстані од схованого за деревами будинку, з комина якого повільно підіймався димок і танув у блідій блакиті неба.

Коли Мегре повернувся до готелю, інспектор Кастен був уже там. Його маленька чорна "сімка" стояла перед входом, а сам він чекав на сходах.

— Сподіваюся, ви добре доїхали, пане комісар? Дуже шкодую, що не зміг зустріти вас на вокзалі. Я вирішив, що варто побувати на цьому похороні. Кажуть, це саме ваш метод.

— І що ж там було?

Вони попрямували вздовж берега.

— Не знаю, що й сказати. Нічого втішного. На похороні була досить важка атмосфера. Тіло дівчини привезли з Гавра цього ранку, і батьки просто зі станції одвезли її вантажною машиною до Іпора. Родина Трошю — ви ще почуєте це прізвище. Тут кожен третій Трошю — і майже всі рибалки. Батько тривалий час ловив оселедців у Фекані, а його двоє старших синів ще й досі там. Роза була найстарша з доньок — їх усього дві чи три. Одна працює офіціанткою в Гаврі.

У Кастена було густе волосся, низьке чоло; говорячи, він так напружувався, наче орав землю, впрягатись у плуг.

— Ось уже шість років, як я працюю в Гаврі і об'їздив тут усе вздовж і впоперек. У тутешніх селах, особливо поблизу старих маєтків, трапляються ще смиренні люди, котрі згадують, "як то було добре за пана". Решта, навпаки, такі, що їм краще пальця в рота не клади. Грубі, недовірливі, лихі на вдачу. Не знаю, до якого гатунку належать ці Трошю, але сьогодні на похороні пані Бессон зустріли холодно, я сказав би, вороже.

— Мене тільки-но запевнили, що вона загальна улюбленица в Етрета.

— Іпор не Етрета. І до того ж Роза, або, як тут кажуть, наша Роза, померла.

— Отже, стара була на похороні?

— Аякже — в першому ряду. Дехто називає її поміщицею, можливо, тому, що в неї був колись маєток в Орні чи Солоні — не знаю точно", де саме. Ви бачили її?

…. — Вона приїздила до мене в Париж.

— Вона казала мені, що збирається поїхати до Парижа, але я не знав, що вона їздила до вас. Що ви можете про неї сказати?

— Поки що нічого.

— Вона була дуже заможна. Багато років мала в Парижі власний особняк на авеню Ієни, власний маєток, яхту. А "Халупка" — це просто так, притулок, про всяк випадок.

Вона приїздила сюди великим лімузином з шофером, а ззаду друга спеціальна машина везла багаж. В неділю кожна її поява в церкві була сенсацією. Вона мала постійну лавку, в першому ряду, а по відправі щедро роздавала милостиню. Коли кому доводилося скрутно, йому звичайно радили: "Зверніся до Валентіни". Її й досі іноді так називають — особливо старі.

Цього ранку вона приїхала до Іпора в таксі й вийшла з машини врочисто, як і за давніх часів. Здавалося, що саме вона керує церемонією похорону. Певна річ, її вінок затьмарив усі інші.

Можливо, я помиляюся, але мені здається, що Трошю були роздратовані й поглядали на неї скоса. Вона все-таки привіталася з усіма за руку. Старий простяг їй свою, не дивлячись у вічі. А старший син Анрі просто повернувся до неї спиною.

— Донька пані Бессон була з нею?

— Ні, в понеділок після обіду вона повернулася поїздом до Парижа. Я не мав права її затримувати. Ви, певно, помітили, що я не розібрався ще як слід у цій справі. І все-таки я гадаю, що її треба знову допитати.

— Яка вона з себе?

— Викапана мати — якщо забути про різницю в літах, їй тридцять вісім, але показує вона щонайбільше на двадцять п'ять. Тендітна, витончена, гарненька, з великими ясними, як у дитини, очима. А втім, якийсь мужчина — не її чоловік — провів ніч проти понеділка у неї в спальні, в "Халупці".

— Вона сама призналася?

— Ні. Це виявив я, але надто пізно, щоб запитати в неї про подробиці. Далебі, краще розповісти вам усе по порядку. Справа ця набагато складніша, ніж здається на перший погляд. Я тут дещо занотував. Ви дозволите?

Він дістав із кишені розкішний записник у червоній шкіряній палітурці, зовсім не схожий на ті дешевенькі блокноти, якими звичайно користувався Мегре.

— В Гаврі нас повідомили в понеділок, о сьомій ранку, а о восьмій, прийшовши на роботу, я побачив на столі записку. Я сів у машину і приблизно о дев'ятій був уже тут. Шарль Бессон приїхав своєю машиною трохи раніше за мене.

— Він живе у Фекані?

— Еге ж, там у нього будинок, його родина живе там цілий рік. Але відтоді, як його обрали депутатом, частину часу він проводить у Парижі, де наймає номери в готелі на бульварі Распай. Усю неділю він провів тут з родиною, тобто з дружиною та чотирма дітьми.

— Адже він не син Валентіни?

— У Валентіни немає синів, тільки одна донька Арлетта... Я вам про неї вже розповідав. Вона одружена з паризьким дантистом.

— Чоловік її теж був тут у неділю?

— Ні. Арлетта приїздила сама. Був день народження її матері. В їхній сім'ї, здається, заведено навідувати її в цей день. Коли я спитав у Арлетти, яким поїздом вона сьогодні приїхала, вона відповіла, що ранішнім, тобто тим самим, що й ви сьогодні, пане комісар. Та зараз ви переконаєтеся, що вона збрехала! В понеділок, як тільки труп одвезли до Гавра, я відразу ж оглянув усі кімнати в домі. Робота не з легких. Будинок хоча й невеличкий, але обставлений зі смаком, в ньому, сила всіляких закутків, тендітних меблів та прикрас.

Покої Валентіни й служниці — на другому поверсі, а на першому є тільки кімната для гостей. Саме в ній і жила Арлетта. Пересуваючи тумбочку, я знайшов там чоловічий носовичок, і мені здалося, що Арлетта, яка стежила за мною, раптом дуже стривожилася. Вона, швидко вихопила в мене хустинку з рук.

"І треба ж таке! Я взяла з собою чоловікову хустинку!"

На жаль, я лиш увечері згадав, що на хустинці було вигаптувано літеру "Е". Арлетта поїхала. Я одвіз її на вокзал у своїй машині і бачив, як вона купила квиток у касі.

Сам знаю, що це по-дурному, та лише в машині я раптом зметикував: чому ж, від'їжджаючи з Парижа, вона не взяла зворотного квитка — адже так вартість проїзду була б на чверть дешевша. Повернувшись до залу чекання, я почав розпитувати контролера.

"Ця пані приїхала в неділю десятигодинним поїздом, чи не так?"

"Яка пані?"

"Та, яку я щойно провів. Пані Арлетта".

"Ні, мосьє".

"Хіба ж вона не приїхала в неділю?"

"Можливо, вона й приїхала в неділю, та тільки не поїздом. Я перевіряв квитки і, певна річ, упізнав би таку кралечку".

Кастен подивився на Мегре трохи занепокоєно.

— Ви мене слухаєте?..

— Чи, може, ці подробиці для вас зайві?

— Навпаки, я хочу призвичаїтися.

— До чого саме?

— До всього: до вокзалу, до Валентіни, Арлетти, контролера, Трошю. Адже вчвра я ще нічого не знав про все це.

— Повернувшись до "Халупки", я запитав у старої пані прізвище її зятя. Виявляється, його звуть Жюльсп Сюдр. Ні ім'я, ні прізвище не починаються на "Е". Пасинків пані Бессон звуть Тео й Шарль. Щоправда, садівника, який приходить до вілли тричі на тиждень, звуть Едгар, але, по-моєму, його не було в неділю, а по-друге, мене запевнили, що в нього ніколи не водилося великих носовиків з червоною облямівкою.

Не знаючи, з чого почати розслідування, я заходився розпитувати людей у місті. І таким чином від газетяра дізнався, що Арлетта прибула

не поїздом, а приїхала в розкішному спортивному автомобілі зеленого кольору.

Після цього неважко було довідатися, що власник машини заздалегідь зарезервував собі кімнату на ніч проти понеділка у готелі, де я вам радив стати.

Його звуть Ерве Пейро. В картці для прибулих він записався як виноторговець. Мешкає в Парижі на набережній Гран-Огюстен.

— Ночував він не в готелі?

— Він просидів у барі, аж поки не зачинили, тобто майже до півночі, а потім замість іти спати подався кудись пішки... Начебто до моря. Швейцар запевняє, що Пейро повернувся приблизно о пів на третю ночі. Я розмовляв з готельним чистильником взуття і від нього довідався, що на підборах черевиків цього Пейро налипла червона глина.

У вівторок вранці, повернувшись до "Халупки", я побачив під вікном у Арлетти сліди на клумбі. Що ви на це скажете?

— Нічого.

— Ну, а щодо Тео Бессона?

— Він теж був на дачі?

— Але не вночі. Як вам відомо, брати Бессони — діти від першого шлюбу і Валентіна не їхня мати. Я записав увесь родовід сім'ї і, коли хочете...

— Тільки не зараз. Я зголоднів.

— Одне слово, Тео Бессон — старий парубок, йому сорок вісім років. Вже два тижні, як він одпочиває в Етрета.

— У мачухи.

— Ні. Вони не зустрічаються. Мені здається, вони посварилися. Він зняв кімнату в готелі "Білі скелі", що його видно звідси.

— Стривайте. Тепер про Шарля Бессона…

Бідолаха Кастен зітхнув, вже не сподіваючись до ладу про все розповісти, тим більше, що Мегре, здавалося, й не слухав його.

— В неділю вранці Шарль Бессон приїхав об одинадцятій годині разом з дружиною та чотирма дітьми. У них власна машина, величезний "панар" старого зразка. Арлетта прибула раніше за них. Вони всі разом поснідали в "Халупці". Потім Шарль Бессон пішов на пляж зі старшими дітьми — п'ятнадцятирічним сином та дванадцятирічною донькою. А жінки лишилися побалакати.

— Він зустрів свого брата?

— Саме так. Мені здається, що Шарль Бессон вирушив на цю прогулянку, щоб хильнути скляночку в барі казино. Кажуть, він із тих, хто не цурається чарки. Там він і здибав Тео — досі він не знав, що той теж в Етрета. Шарль наполіг, щоб Тео йшов з ним до "Халупки", Тео кінець кінцем дав себе вмовити. Отож під час обіду на дачі зібралися всі Бессони. Обід був холодний — лангусти і бараняче стегно.

— І ніхто після цього не захворів?

— Наче ні. Крім членів родини, в домі була тільки покоївка. Шарль Бессон від'їхав о пів на десяту. Його п'ятирічний син Клод проспав весь

цей час у кімнаті господині, а коли всі вже сідали в машину, почав вередувати їхній шестимісячний малюк, і йому довелося дати соску.

— Як звати дружину Бессона?

— Здається, Емільєнна. Хоча всі кличуть її Мімі.

— Мімі, — з поважним виглядом повторив Мегре, немов вивчав напам'ять урок.

— Така чорнява гладуха років під сорок.

— Чорнява гладуха? Чудово. Отже, вони від'їхали у своєму "панарі" десь о дев'ятій.

— Еге ж, пане комісар. Тео забарився на кілька хвилин. А потім, крім трьох жінок, у домі нікого не залишилося.

— Валентіна, її донька Арлетта й Роза?

— Достеменно так. Роза мила посуд на кухні, а мати й донька розмовляли у вітальні.

— Всі спальні на другому поверсі?

— Крім спальні для гостей, я вам уже казав. Вона на першому поверсі, вікна виходять у сад. "Халупка" — це справжній ляльковий будиночок, з манюсінькими кімнатками. Ось побачите.

— Арлетта не піднімалася в кімнату до матері?

— Близько десятої вони вдвох пішли туди. Старій пані захотілося похизуватися перед донькою своєю новою сукнею…

— Спустилися вони теж разом?

— Еге ж... "Потім Валентіна знову піднялася до себе — вкладатися спати. За кілька хвилин до неї прийшла Роза. Вона за звичкою допомогла господині лягти в постіль та подала їй снотворне.

— Вона ж його й готувала?

— Ні. Валентіна заздалегідь розводить його у воді.

— Арлетта більш не піднімалася нагору?

— Ні. І о пів на дванадцяту Роза теж лягла спати.

— А десь о другій почала стогнати?

— Цей час називають Валентіна та її донька.

— І, як ви встановили, між північчю та другою годиною ночі в Арлеттиній кімнаті був чужий чоловік, з яким вона приїхала з Парижа? А вам відомо, що поробляв минулої ночі Тео?

— Досі в мене не було часу це з'ясувати, і, признаюся, мені навіть на думку таке не спадало.

— Що ж, підемо поснідаємо?

— Залюбки.

— А тут готують черепашки?

— Цілком можливо, хоч я й не певний. Я ще не ознайомився як слід з меню.

— Цього ранку ви побували в домі Трошю?

— Лише в тій кімнаті, де стояла труна.

— У них немає її фотографії? Тільки гарної.

— Можу запитати.

— Запитайте. Візьміть усі фотографії, які тільки зможете знайти, навіть дитячі. До речі, скільки їй було років?

— Двадцять два чи двадцять три. Звіт складав не я і...

— Здається, вона вже не перший рік служила в старої пані.

— Сьомий. До Валентіни вона найнялася зовсім молоденькою, ще за життя Фернана Бессона. Дебела рум'яна, пишногруда дівчина.

— Вона ніколи не хворіла?

— Доктор Жоллі нічого про це не казав. Коли б що, думаю, він сказав би.

— Хотілося б знати, чи не було у Рози якихось дружків.... Або коханця.

— Я теж подумав про це. Начебто ні. Вона не була легковажна дівчина і рідко виходила з дому.

— Може, її не відпускали?

— Я не зовсім певний, але схоже, що Валентіна пильнувала за кожним її кроком і неохоче давала вільні дні.

Весь цей час вони прогулювалися вздовж берега. Мегре не відривав очей від моря, але, здавалось, не помічав його.

Ранкове радісне збудження як рукою зняло. Вранці в Беоте-Безвіллі він ще відчував приємне хвилювання. Іграшковий поїзд нагадував йому про колишні канікули. А зараз він уже не помічав ні строкатих жіночих купальників, ні дітлахів, що розляглися на ріні, не сприймав йодистого запаху водоростей.

Голова його була захаращена новими назвами, іменами та прізвищами, що їх він намагався розмістити в своїй пам'яті так, як зробив би це в своєму кабінеті в Управлінні карного розшуку. Разом з Кастеном він сів до столу, застеленого білою скатертиною, на якій у вузькій довгій вазі під кришталь стояли гладіолуси.

Чи не ознака це старості? Він повернув голову до вікна, щоб іще раз побачити білі баранці на морі, і з прикрістю подумав, що не відчуває ніякої радості.

— На похороні було багато людей?

— Та весь Іпор, а ще понаїжджало чимало люду з Етрета, Лож, Бокотт. Були й рибалки із Фекана.

Йому пригадався сільський похорон, навіть здалося, що в повітрі війнуло духом кальвадосу.

— Певно, чоловіки наберуться сьогодні по саму зав'язку, — поважно промовив він.

— Цілком можливо, — погодився Кастен, трохи здивований плином думок уславленого комісара.

Черепашок у меню не було, і на закуску вони замовили сардини в олії й селеру під гострим соусом.

2. ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ВАЛЕНТІНИ

Хвіртка була не замкнута, і, не знайшовши дзвінка, він штовхнув її й опинився в саду. Ніде ще не бачив він такої сили всілякої рослинності на такому малесенькому клаптику землі. Всіяні квітами кущі росли дуже густо, навіваючи думки про джунглі. А з кожного вільного куточка визирали жоржини, хризантеми, люпин та інші квіти, назв яких Мегре не знав, — їхні зображення він зустрічав у вітринах на веселих барвистих етикетках пакуночків з насінням.

Шиферний дах вілли, який він помітив з дороги, все ще ховався за зеленню. Стежка петляла, і він звертав то ліворуч, то праворуч, поки нарешті не вийшов на заднє подвір'я, вимощене великими рожевими плитами. Тут була кухня та пральня.

Огрядна чорнява, ледь шпакувата селянка, одягнута в чорне, з понурим виглядом вибивала матрац. Навколо неї просто неба були розставлені меблі спальної кімнати. Розкрита тумбочка, стілець із солом'яним сидінням, розібране ліжко. Фіранки та ковдри висіли на вірьовці. Не припиняючи роботи, жінка розглядала його. — Пані Бессон удома?

Вона мовчки показала йому на вікна, оповиті диким виноградом. Крізь шибки він побачив Валентіну у вітальні. Вона не сподівалася, що Мегре зайде через заднє подвір'я, і, не здогадуючись про його присутність, готувалася його зустріти. Поставивши на круглий столик срібну тацю з кришталевою карафкою та чарочками, вона відійшла на крок, щоб оцінити ефект, далі поправила зачіску, розглядаючи себе в старовинне люстро в нарізній оправі.

— А ви постукайте — не дуже чемно запропонувала селянка.

Він лиш тепер помітив двері, що виходили на балкон, і постукав. Валентіна здивовано обернулася, але зараз же на її обличчі з'явилася усмішка, що призначалася йому.

— Я знала, що ви прийдете, але сподівалася зустріти вас біля парадного входу, якщо тільки слово "парадний" пасує до мого будиночка.

В першу мить у нього знову виникло те саме враження, що й у Парижі. Вона була така жвава, така бадьора, що скидалася на молоду жінку, котра щойно переодяглася, щоб грати, стару пані в аматорській виставі. І при цьому вона не молодилася. Навпаки, фасон її чорної шовкової сукні, зачіска, широкий оксамитовий волан навколо шиї — все це відповідало її вікові.

Потім, розглянувши її пильніше, він помітив і дрібні зморшки, і зів'ялу шию, і ту сухість рук, яка вже не може обдурити.

— Дозвольте ваш капелюх, пане комісар, і виберіть крісло, де вам буде зручніше. В моєму ляльковому будиночку ви повинні почувати себе зовсім вільно, чи не так?

Вона весь час неначе під'юджувала сама себе і, видно, знала, що це робить її ще привабливішою.

— Вам, певно, вже казали, а коли ні, то ще неодмінно скажуть, що я стара дивачка. У мене й справді сила дивацтв. Ви навіть не можете собі уявити, скільки химер з'являється в самотніх людей. Може, ви сядете он у те крісло біля вікна і зробите мені приємність — запалите вашу люльку? Мій чоловік з ранку до вечора палив сигару. Сигарний дим просяк увесь будинок. Між нами кажучи, я навіть гадаю, що це йому не подобалося — курити він почав пізно, коли йому вже перевалило за сорок. Якраз тоді, коли пішла слава про крем "Жюва".

І швидко, немов перепрошуючи за своє лихомовство, вона додала:

— В кожного свої слабості. Сподіваюся, ви вже пили каву в готелі? Тоді дозвольте вам запропонувати чарку кальвадосу, якому вже понад тридцять років.

Він зрозумів, що очі молодять її аж ніяк не менше, ніж жвавість. Блідо-голубі, як вересневе небо над морем, вони зберегли той здивовано захоплений вираз, який мимоволі викликав в уяві образ юної героїні "Аліси в країні чудес".

— Якщо це вас не шокує, я теж вип'ю з вами крапельку, за компанію... Як бачите, я не приховую своїх слабостей. У домі в мене все перевертом, я щойно, повернулася з похорону бідолашної Рози. Я насилу вмовила матінку Леруа допомогти мені прибрати. Ви, певно, здогадуєтеся, що на подвір'я винесено всі меблі з Розиної кімнати. Я страшенно боюся смерті, пане комісар, і всього того, що з нею пов'язане. Поки весь будинок від підвалу до горища не буде вичищено й провітрено, мене переслідуватиме запах смерті.

Промені сонця крізь крони лип та віконні шибки проникли до кімнати й заграли на меблях золотистими зайчиками.

— Я й гадки не мала, що славнозвісний комісар Метре коли-небудь сидітиме в цьому кріслі.

— Ви, здається, казали, що збираєте газетні вирізки про мою роботу?

— Аякже! Я часто вирізала дописи про вас. Пригадую, ще дівчинкою я робила вирізки з газет, де друкувалися пригодницькі романи з продовженням.

— Вони у вас тут?

— Зараз пошукаю.

Він уловив сумнів у її голосі. Аж надто впевнено попрямувала вона до старовинного секретера, понишпорила в його шухлядах, потім підійшла до різьбленого комода.

— Може, вони в моїй кімнаті? Вона рушила до сходів.

— Не турбуйтеся, вже не треба.

— Та ні ж бо! Я дуже хочу знайти їх Адже я здогадуюся, про що ви зараз думаєте. Ви гадаєте, що в Парижі я сказала це навмисне, аби зробити вам приємність і заманити сюди. Правду кажучи, часом і буває, що прибрешеш, як усі жінки, та, клянуся вам, це не той випадок.

Він чув, як вона ходила з кутка в куток по горішній кімнаті. Спустившись, вона досить невправно розіграла сцену розчарування.

— Між нами кажучи, Роза не вміла зробити лад. Одне слово, була нехлюя. Завтра я пошукаю на горищі. В усякому разі, я знайду ці вирізки до вашого від'їзду з Етрета. А тепер, я думаю, у вас є багато запитань до мене, тож умощуюся якнайвигідніше в своєму кріслі бабусі. Ваше здоров'я, пане Мегре.

— Ваше здоров'я, пані.

— Я вам не здаюся смішною? Він чемно похитав головою.

— Ви на мене не сердитеся за те, що я викрала вас із вашої набережної Орфевр? Правда, кумедно, що моєму пасинкові спало на думку те саме, що й мені? Він дуже пишається з того, що депутат, і, певна річ, вчинив інакше — звернувся до міністра. Скажіть одверто, ви приїхали заради нього чи заради мене?

— Звичайно, заради вас.

— Ви гадаєте, мені слід чогось побоюватися? Дивно. Я ніяк не можу повірити, що мені загрожує небезпека. Кажуть, старі жінки боягузливі. Але ж чому? Адже стільки таких самих бабусь, як я, живе собі тихо в самоті. Ми з Розою спали в цьому будинку, та боялася саме вона і будила мене серед ночі, коли їй вчувався шум на вулиці. Під час грози вона не виходила з моєї кімнати і цілісіньку ніч у самій спідній сорочці тремтіла в моєму кріслі та бурмотіла молитви.

А не боюся я, можливо, тому, що ніяк не доберу, хто б міг зичити мені лиха. Адже я не така вже й багата. Всі в окрузі знають, що я живу на скромну довічну ренту, яка залишилася після руйнації. Цей будиночок також належить мені, ніхто не успадкує його. Мені здається, я нікому не зробила зла.

— Однак Роза мертва.

— Це справді так. Можливо, ви матимете мене за дурну егоїстку, та навіть тепер, коли вона вже в могилі, не йму віри тому, що сталося. Звичайно, ви зараз захочете оглянути будинок. Знайте ж: отут їдальня, а ось ці двері ведуть до кімнати для гостей, де ноч'увала моя донька. Кухня, пральня та комора, і більше на першому поверсі нічого немає, а другий поверх ще менший, бо над кухнею та пральнею немає надбудов.

— Донька часто навідує вас?

На обличчі її з'явився сумирний вираз.

— Раз на рік. В день мого народження. Решту часу я не бачу її. І не одержую від неї ніяких звісток. Вона ніколи не пише мені.

— Вона, здається, заміжня за зубним лікарем?

— Я думаю, мені слід ознайомити вас з історією всієї родини. Це природно. Ви любите відвертість, пане Мегре. Чи волієте, щоб я розповідала вам, як світська пані?

— Ви могли б і не питати цього, пані.

— Ви ще не бачили Арлетти?

— Ні.

Вона дістала із шухляди старі конверти з фотографіями.

— Погляньте. Тут їй вісімнадцять років. Кажуть, вона на мене схожа. Так, зовнішність у неї моя, визнаю.

І справді, схожість була разюча. Арлетта була така сама тендітна, як її мати, мала такі самі риси обличчя й достоту такі самі великі світлі очі.

— Як кажуть, справжній янгол, чи не так? Бідолаха Жюльєн повірив у це й одружився з нею, хоч я його й попереджала. Адже він славний хлопчина, трудяга, починав на порожньому місці, з великими труднощами закінчив навчання, зараз працює по десять, а то й більше годин на добу в своєму скромному зуболікарському кабінеті на вулиці Сен-Антуан.

— Ви гадаєте, вони нещасливі?

— Він, можливо, і щасливий. Адже бувають люди, які вміють попри все бути щасливими… В неділю він стає з мольбертом десь на березі Сени й малює. В них є човен…

— Ваша донька любить свого чоловіка?

— Погляньте на ці фотографії і вирішуйте самі. Можливо, вона і здатна кохати, але я цього ніколи не помічала. Коли я працювала в кондитерській сестер Соре — вам, очевидно, вже про це казали — траплялося, що вона кидала мені просто в обличчя: "Гадаєш, дуже приємно, коли твоя мати подає тістечка твоїм подругам!" Тоді їй було сім років, ми вдвох жили в комірчині над крамницею годинникаря, яка збереглася й досі. Коли я вийшла заміж, життя її змінилося.

— Вам не важко спочатку розповісти про вашого першого чоловіка? Мені напевне говоритимуть про нього, тому хотілося б спершу послухати вас.

Вона наповнила йому чарку. Це прохання аніскілечки не збентежило її.

— Тоді я почну, далебі, з батьків. Я вроджена Фок, це прізвище ви ще можете почути в окрузі. Мій батько був рибалкою тут, у Етрета. Мати наймалася поденно до таких будинків, як оцей, але тільки влітку, бо взимку тут нікого не залишалося. В мене було троє братів і сестра, всі вони померли. Один із братів загинув на війні, другий — під час корабельної аварії. Сестра вийшла заміж і вмерла від пологів. А мій третій брат, Люсьєн, працював перукарем у Парижі і кепсько скінчив: його шпортонули ножем в одному з гадючників поблизу площі Бастілії. Я ніколи не соромилася цього і не приховувала свого походження. Інакше на схилі віку я б не приїхала сюди, де мене знає кожен собака.

— Ви працювали за життя батьків?

— З чотирнадцяти років я служила нянькою, потім покоївкою в готелі. Мати моя на той час уже померла від раку грудей. Батько жив до глибокої старості, але багато пив — в останні роки він взагалі втратив людську подобу. Я познайомилася з одним юнаком із Руана на ім'я Анрі Пужоль, який служив на пошті, і побралася з ним. Це був дуже милий, дуже спокійний і вихований хлопець. Та я ще не знала тоді, що означав

гарячковий рум'янець на його щоках. Чотири роки я була молодою дружиною і господинею трикімнатної квартири. Потім стала матір'ю. Чоловіка, коли він вертався з роботи, я зустрічала з дитячою колискою. В неділю ми купували тістечка в сестер Соре. Раз на рік ми виїздили до Руана, до його батьків. Вони мали бакалійну крамницю в горішній частині міста.

Та ось Анрі почав кашляти, а за кілька місяців помер, залишивши мене саму з Арлеттою... Я змінила квартиру, поселилася в одній кімнаті й пішла працювати продавщицею до кондитерської сестер Соре. Казали, що моя молодість та врода приваблюють покупців. І от одного дня я познайомилася в крамниці з Фернаном Бессоном.

— Скільки вам було тоді років?.

— Тридцять... А за кілька місяців ми одружилися.

— А скільки було йому?

— Років п'ятдесят п'ять. Він овдовів багато років тому. І найкумедніше, що його сини — хлопчаки шістнадцяти та вісімнадцяти, років — здавалося, от-от закохаються в мене.

— Цього не сталося?

— Хіба що з Тео, десь на початку. Пізніше він став холодний зі мною, та я на нього за це ніколи не сердилася. Вам відома історія Бессона?

— Я знаю, що він був власником підприємств, які виготовляли косметичний крем "Жюва".

— В такому разі ви, певно, уявляєте його собі неабиякою персоною? Гай-гай! — все було інакше. Звичайнісінький фармацевт із Гавра, де в нього була тісна й темна аптека в бідному кварталі, з двома скляними

кулями на вітрині — зеленою та жовтою. Сам він у сорок років, як бачите на фотографії, скидався на розсильного газової компанії, а дружина його — на служницю... В той час ліки виготовлялися примітивно, не те що зараз, і він сам виконував замовлення клієнтів. Якось він приготував крем для однієї панночки, в якої з обличчя не сходили прищі. Крем допоміг їй позбутися їх. Про це стало відомо сусідам, потім усьому містові.

Бессонів шуряк порадив йому розрекламувати цей крем, вигадавши для нього гучну назву. Так з'явився на світ "Жюва". І шуряк зробив перший внесок у це комерційне діло.

Незабаром воно принесло справжнє багатство. Довелося побудувати кілька лабораторій, спочатку в Гаврі, потім у Пантені, в околицях Парижа. Слово "Жюва" замиготіло в усіх газетах, великими літерами повисло на стінах будинків. Ви навіть не уявляєте собі, який зиск дають такі речі, коли їм створити необхідну рекламу.

Перша дружина Бессона невдовзі померла, так і не встигнувши натішитися багатством. Бессон вирішив змінити уклад свого життя. Коли ми познайомилися, віп уже був багатієм, та ще не звик до грошей і не зовсім знав, що з ними робити. Очевидно, через те він одружився зі мною.

— Що ви маєте на увазі?

— Те, що йому потрібна була вродлива жінка, яку він міг би одягати й виводити в світ. Парижанок він побоювався. Жінки із багатих родин Гавра просто жахали його. Він відчував себе спокійніше в товаристві молодички, яку зустрів за прилавком кондитерської. Думаю, його не дуже засмутило те, що я вдова і що в мене також є дитина... Не знаю, чи зрозумієте ви все це.

Так, він розумів. Його тільки вразило, як безпомилково розібралася вона в своєму чоловікові і як спритно все влаштувала.

— Одразу ж по нашому весіллі він придбав особняк у Парижі на авеню Ієни. А за кілька років — замок Анзі в Солоні. Він осипав мене коштовностями, одягав у найкращих кравців, возив до театру та на кінні перегони. Він навіть збудував яхту, з якої ні разу не скористався, бо страждав на морську хворобу.

— Як вам здається, він був щасливий з вами?

— Не знаю. Можливо, він був щасливіший у своїй конторі на вулиці Тронше, бо там його оточували підлеглі В інших місцях йому здавалося, що з нього збиткуються, хоча він був цілком пристойним чолов'ягою, навіть розумним, як більшість із тих, хто орудує великими грошима. От хіба що великі гроші прийшли до нього надто пізно.

Та він утовкмачив собі в голову, що повинен стати великим промисловцем, і поряд з кремом "Жюва" — справжнім золотим дном — почав випускати інші парфюмерні вироби: зубну пасту, мило, бозна-що ще. На рекламу він витрачав мільйони. Він збудував заводи не тільки для випуску самих цих виробів, але й для їх упаковки. Тео також вступив у це діло й почав плекати ще грандіозніші мрії.

Так минуло двадцять п'ять років, пане Мегре! Тепер я вже насилу пригадую цей час, так швидко він проминув. Ми завжди поспішали: із паризького будинку — до замку, звідти — до Канн або Ніцци, далі знову мерщій повертались до Парижа двома автомобілями — другий віз багаж, дворецького, покоївку та куховарку.

Потім чоловік вирішив щороку подорожувати, і ми виїздили до Лондона, до Шотландії, Туреччини, Єгипту. Справи кликали його назад, і ми знову і знову поспішали, переїздили з валізами, вщерть набитими

моїми сукнями та коштовностями, які в кожному місті задля безпеки належало здавати на схов до банку.

Арлетта вийшла заміж. Я так і не второпала, навіщо. Точніше, я так і не дізналася, чому вона вийшла заміж саме за цього хлопця, котрого ми навіть не знали, хоча могла вибрати собі чоловіка серед багатих молодиків, які відвідували наш дім.

— А ваш чоловік не залицявся до вашої доньки?

— Признайтеся, ви гадаєте, що це було більше, як звичайне захоплення, правда? Я міркувала над цим. Цілком природно, що мужчина в літах, живучи в одному будинку з молодою дівчиною, не його донькою, міг закохатися в неї. Я пильнувала за ними. Він справді осипав її подарунками, виконуючи всі її примхи, та нічого іншого я не помічала. І не знаю, чому Арлетта вийшла заміж у двадцять років за першого стрічного. Я можу зрозуміти багатьох людей, та ніколи не розуміла своєї доньки…

— У вас були добрі стосунки з синами вашого чоловіка?

— Тео, старший, майже відразу незлюбив мене, а Шарль завжди ставився до мене, як до рідної матері. Тео так і не одружився. Кілька років він вів досить шикарне життя, чого не міг дозволити собі його батько, бо був до нього непризвичаєний. Чому ви так на мене дивитесь?

Комісара вражав той самий контраст. Вона розмовляла невимушено, з легкою усмішкою, з тим самим ясним виразом світлих очей, — і тим більше дивували слова, які-вона вимовляла.

— В мене було вдосталь часу для роздумів, адже ви знаєте — п'ять років я живу тут сама! Тео невилазно сидів на перегонах або в "Максім", "Фуке" чи інших модних ресторацiях, а літо проводив у Довілі. В той час його дім був відчинений для всіх, його оточували молоді люди із знатних

родин, та без жодного су в кишені. Він і зараз намагається жити так само, точніше, відвідує ті самі ресторани, та зараз у нього самого немає грошей і його більше частують інші. Не знаю, як він викручується.

— Ви не здивувалися, дізнавшись, що він в Етрета?

— Ми вже давно не бачимося. Тижнів зо два тому я помітила його в місті й подумала, що він тут проїздом. У неділю Шарль привів його до мене й просив нас помиритися. Я подала руку Тео.

— Він не пояснив, чому приїхав сюди?

— Сказав, що хоче відпочити. Але ви перебили мою розповідь. Все, про що йшлося досі, діялося ще за життя мого чоловіка. Останні десять років не завжди були безхмарні.

— Коли ви купили цей будинок?

— Незадовго перед банкрутством чоловіка, коли в нас був ще особняк у Парижі і таке інше. По правді, я сама його попрохала придбати цей будиночок, де відчуваєш себе краще, ніж у будь-якому іншому місці.

Видно, Мегре мимоволі всміхнувся. Стара пані відразу ж це помітила.

— Уявляю собі, що ви можете думати про мене. І, можливо, ви в чомусь маєте рацію. В замку Анзі я грала роль поміщиці-аристократки, як мене прохав Фернан.

Я головувала на всіх благодійницьких церемоніях, та ніхто не знав, що я за одна. І мені стало прикро, що місто, яке знало-мене в приниженні та злиднях, не бачить мого тріумфу. Може, це й не зовсім гарно, але, погодьтеся, по-людському зрозуміло… Ні, скажу вам сама,

все одно вам розкажуть: дехто тут не без єхидства прозиває мене поміщицею. А поза очі вони воліють називати мене просто Валентіною.

В комерційних справах я ніколи нічого не розуміла. Та мені було ясно, що Фернан захопився, він не завжди доречно розширював виробництво. Видно, не стільки для того, щоб приголомшити інших, скільки щоб самому собі довести, ніби він великий ділок.

І от спочатку ми продали яхту, далі — замок. Якось увечері після балу, коли я віддавала йому перли, щоб заховати їх до сейфа, він сказав мені з гіркою усмішкою:

— Так навіть краще, ніхто не здогадається… Але навіть якщо їх украдуть, дарма, адже вони підроблені.

Він став мовчазний, шукав самотності. Лиш крем "Жюва" все ще приносив якийсь прибуток, всі ж нові задуми провалювалися один за одним.

— Він любив своїх синів?

— Не знаю. Вам може здатися дивним, що я так відповідаю. Заведено вважати, що батьки люблять своїх дітей. Це природно. Та тепер я гадаю, що частіше буває навпаки.

Йому, певна річ, було приємно, що Тео був за свого в тому товаристві, куди сам він і мріяти не міг бути прийнятим. Та, з другого боку, він розумів, що Тео — нікчема і що саме його марнолюбні заміри багато в чому сприяли нашому розоренню. Ну а Шарлю чоловік ніколи не міг подарувати його легкодухості, слабких та кволих він терпіти не міг.

— Через те що, по суті, сам був такий? Ви це хотіли сказати?

— Саме так. А надто в тяжкі останні роки, коли в нього на очах пішло за вітром усе його багатство. Можливо, він і справді мене кохав? Він не був експансивний, і я не пригадую, чи називав він мене коханою. Він хотів уберегти мене від старості й злиднів і цей будиночок записав довічно на моє ім'я, а перед смертю ще й забезпечив мене невеличкою рентою. Ось, далебі, й усе, що він мені залишив. Його діти одержали тільки маленькі сувеніри, як, до речі, й моя донька, яку він не вирізняв з-поміж своїх синів.

— Він помер тут?

— Ні. Він помер у самотині, в номері готелю в Парижі, куди подався, сподіваючись домовитися про нове діло. Тепер ви вже маєте уявлення про родину. Не знаю точно, що поробляв Тео, але в нього завжди є автомобіль, він гарно одягається і мешкає в аристократичних кварталах. Що ж до Шарля, то в нього четверо дітей і досить неприємна жінка. Він перепробував кілька професій, і все надаремне. В нього була причеплива ідея — заснувати газету. Та й у Гуані, і в Гаврі він зазнав невдачі. Тоді в Фекані він увійшов в одне діло — йшлося про виробництво добрив із рибних покидьків. Діло виявилося прибутковим, і він виставив свою кандидатуру на виборах, не знаю вже від якої партії. Через якусь безглузду випадковість його обрали, і ось уже два роки, як він депутат.

Вони не святі, ні той, ні той, але й негідниками їх не назвеш. Вони не мають до мене сліпої любові, однак ненавидіти їм мене немає за що. Та й смерть моя не принесе їм ніякого зиску. За дрібні прикраси, які ви тут бачите, небагато дали б на аукціоні. А саме вони та ще підробки під колишні коштовності — ось, власне, й усе, що в мене лишилося.

Що ж до тутешніх мешканців, то вони звикли до мене, старої жінки, і мають мене за невід'ємну частину місцевого пейзажу.

Майже всі, кого я знала замолоду, померли, зосталось лиш кілька старих бабусь, таких, як молодша сестра Соре, яку я час од часу навідую…

Те, що мене намагалися отруїти, здається мені таким безглуздим' і диким, що мені аж ніяково бачити вас тут. Повірте, мені сором згадати, що я їздила по вас до Парижа. Признайтеся, ви, певно, подумали, що я божевільна.

— Ні.

— Чому? Як ви здогадалися, що справа серйозна?

— Роза померла.

— Це справді так.

Вона подивилась у вікно на розкидані меблі на подвір'ї, на ковдру, що висіла на вірьовці. — Садівник приходив до вас сьогодні?

— Ні. Він був учора.

— Що ж, ця жінка сама винесла меблі?

— Розібрали й винесли все це ми вдвох сьогодні вранці, перед моїм від'їздом до Іпора.

Меблі були масивні й неоковирні, а сходи вузькі, з крутими поворотами.

— Я дужча, ніж здаюся, пане Мегре. В мене тонка кость як у пташки, та Роза, попри всю її кремезність, була не витриваліша за мене.

Звівшись, вона наповнила його чарку й сама відпила ковток старого золотистого кальвадосу, аромат якого, здавалося, заповнив усю кімнату.

Нове запитання, що його поставив Мегре, спокійно попихкуючи люлькою, видно, здивувало її.

— Скажіть, а ваш зять, Жюльєн Сюдр, часом не рогоносець?

Вона розсміялася, приховуючи збентеження.

— Я ніколи не замислювалася над цим.

— І ніколи не цікавилися, чи є у вашої доньки коханець?

— Господи, для мене це було б несподіванкою!

— В кімнаті вашої доньки був мужчина вночі проти понеділка.

Вона насупила брови, задумалася.

— Тепер я розумію.

— Що ви розумієте?

— Що означають деякі дрібнички, котрим я спочатку не надала ваги. Цілісінький день Арлетта була неуважна, думала про щось. По обіді вона згодилася погуляти з Шарлевими дітьми на пляжі і була засмучена, коли Шарль сам пішов з ними на прогулянку. Коли я запитала, чому з нею не приїхав чоловік, вона відповіла, що йому потрібно було домалювати один пейзаж на березі Сени. "Ти ночуєш у мене?" — запитала я в неї.

"Не знаю. Думаю, що ні. Мені, далебі, краще поїхати вечірнім поїздом".

Я все-таки наполягала на своєму. Я помітила, що вона частенько дивиться у вікно. І пригадую, коли почало сутеніти, по дорозі повз нас кілька разів дуже повільно проїхав автомобіль.

— Про що ви розмовляли ввечері?

— Важко сказати. Мімі поралася зі своїм малюком, міняла пелюшки, готувала йому соску, вичитувала п'ятирічному Клодові, бо він бігав по квітниках. Ми, звичайно, розмовляли про дітей. Арлетта зауважила, що молодший, який народився після п'ятирічної перерви, певно, був несподіванкою для Мімі, якщо зважити, що старшому вже п'ятнадцять років. Мімі відповіла, що Шарлеві тільки це й робити б, адже всі турботи не на його плечах. Одне слово, вам легко уявити, про що йшла мова. Ми обмінювалися ще кулінарними рецептами.

— Арлетта піднімалася до вашої спальні після обіду?

— Так. Я показала їй сукню, яку пошила собі нещодавно, й приміряла її при ній.

— Де стояла ваша донька?

— Вона сиділа на ліжку.

— Вона зоставалася сама у вашій кімнаті?

— Тільки одну мить, поки я ходила до суміжної кімнати по сукню, — там у мене гардероб. Та я навіть у думці. не припускаю, щоб Арлетта могла вилити отруту в пляшку з ліками. Для цього їй довелося б відкрити аптечку, яка міститься у ванній. Я б це почула. Та й' навіщо б

це здалося Арлетті?.. Ага, я розумію тепер, що бідолаха Жюльен рогоносець!

— Якийсь чоловік пробрався до Арлеттиної спальні після півночі й мусив мерщій тікати через вікно, коли почув стогін Рози.

Вона не втрималась, щоб не всміхнутися.

— Ото невдаха!

Те, що сталося в домі, її більше не лякало.

— Хто ж він? Невже хтось із тутешніх? — запитала вона.

— Він привіз її з Парижа на машині, це такий собі Ерве Пейро, виноторговець.

— Молодий?

— Йому років сорок.

— Мене теж здивувало, що вона приїхала поїздом, адже в них є машина, і вона вміє кермувати. Все це дуже дивно, пане Мегре, і зрештою я рада, що ви тут. Інспектор Кастен узяв з собою склянку, пляшку з ліками та інші речі, які були в моїй кімнаті та ванній. Мені хотілося б дізнатися, що скажуть у лабораторії. Приходили ще поліцаї в цивільному, вони тут усе фотографували. Ах!

Якби Роза була не така вперта! Адже я сказала їй, що снотворне має дивний присмак. І от, щойно вийшовши за двері, вона випила всю склянку. Певна річ, воно їй було ні до чого, можете мені повірити. Скільки разів я чула крізь стіну, як вона гучно хропе вві сні. Може, ви хотіли б оглянути будинок?

Мегре провів тут усього якусь годину, а дім уже здавався йому добре знайомим. Незграбна постать селянки — безперечно, вдови! — з'явилася в дверях.

— Ви доїсте ввечері рагу, чи рештки можна віддати котові? — без усмішки, майже з люттю запитала вона.

— Доїм, мадам Леруа.

— Я все скінчила. Все прибрала. Коли ви зможете допомогти мені внести меблі?

Валентіна по-змовницькому всміхнулася Мегре.

— Зараз.

— А то мені вже нічого робити.

— Що ж, відпочиньте трохи.

І вона повела Мегре вузькими сходами, де стояв густий запах мастики для натирання підлоги.

3. АРЛЕТТИНІ КОХАНЦІ

— Заходьте до мене коли завгодно, пане Мегре, — сказала Валентіна Бессон. — Я завжди до ваших послуг. Я вам так удячна, що ви приїхали на моє прохання з Парижа. Ви не дуже сердитеся, що я вас потурбувала?

Ця розмова точилася в саду біля хвіртки. Вдова Леруа все ще чекала хазяйку, яка обіцяла помогти їй внести меблі до Розиної кімнати. Була

мить, коли Мегре мало не запропонував свою допомогу, настільки не уявляв він собі Валентіну за такою роботою.

— Я сама не сподівалася, що так наполягатиму на вашому приїзді. В мене тепер і страх пропав.

— Мадам Леруа переночує у вас?

— О ні. За годину вона піде. Син її служить на залізниці, йому двадцять чотири роки, а вона все возиться з ним, як із малою дитиною. Він має скоро повернутися — от їй і не сидиться на місці.

— Ви будете ночувати сама?

— Мені це не вперше.

Він штовхнув хвіртку, яка ледь скрипнула. Сонце сідало за морем і заливало дорогу жовтим світлом, що вже переходило в пурпуровий. Поросла обабіч кущами та кропивою, дорога не була асфальтована, ноги "потопали в пилюці, і це знову нагадало йому дитинство.

Трохи нижче дорога звертала, і якраз на повороті він помітив силует жінки, що повільно підіймалася йому, назустріч.

Вона йшла спиною до сонця і була одягнута в чорне. Він упізнав її, хоча ніколи не. бачив раніше. Безперечно, то була Арлетта, донька старої пані. Вона здавалася нижчою на зріст і мініатюрнішою за матір, але була так само тендітна, немов зроблена з того самого коштовного й рідкісного матеріалу. Її величезні очі були такого ж рідкісного, майже неприродного блакитного кольору.

Чи впізнала вона комісара, адже його фотографії часто з'являлися в газетах? Чи, зустрівши на дорозі по-міському вбраного незнайомця, вирішила, що це і є приїжджий поліцай. Мегре здалося, що коли вони

порівнялися, вона трохи була не окликнула його. Він теж завагався: йому хотілося поговорити з нею, але ні час, ні місце для цього не підходили.

Вони лиш мовчки ззирнулися, очі Арлетти були байдужі, погляд сумний і відчужений. Мегре обернувся, коли вона сховалася за кущами, потім рушив далі, на околицю Етрета.

Інспектор Кастен зустрів його біля вітрини з поштовими листівками.

— Я чекав на вас, комісаре. Щойно принесли донесення. Вони у мене в кишені. Хочете поглянути?

— Спочатку я хотів би випити холодного пивця.

— Вона вас нічим не почастувала?

— Вона почастувала мене таким добірним старим кальвадосом, що той тільки викликав спрагу. Хочеться чогось простішого...

Сонце схилялося до обрію величезною червоною кулею, провіщаючи кінець сезону. Ті нечисленні курортники, які ще тут залишилися, ходили вдягнуті у вовняні костюми: вітер прогнав їх з пляжу, і вони неприкаяно сновигали вулицями.

— Щойно приїхала Арлетта, — сказав Мегре, коли вони сіли до круглого столика в кав'ярні на майдані перед мерією.

— Ви бачили її?

— Гадаю, що цього разу вона приїхала поїздом.

— Вона прийшла до матері? Ви розмовляли з нею?

— Ми зустрілися на дорозі метрів за сто від "Халупки".

— Гадаєте, вона заночує там?

— Можливо.

— їв домі більш нікого немає?

— Вночі, крім матері й доньки, там нікого не буде. Це стривожило інспектора.

— Сподіваюся, ви не примусите мене читати всі ці папери? — запитав Мегре, відсовуючи жовтий конверт, набитий документами. — Розкажіть спочатку про склянку. Адже це ви знайшли й запакували її?

— Так, вона стояла на тумбочці в кімнаті покоївки. Я питав у пані Бессон, чи це не та сама склянка, де були ліки. Помилки бути не може, це єдина склянка з кольорового скла, що вціліла від старого сервізу.

— Відбитки пальців?

— Старої пані та Рози.

— А пляшечка?

— Пляшечку зі снотворним я знайшов у ванній кімнаті, в аптечці, на тому самому місці, яке мені вказала Валентіна. На ній лише відбитки пальців старої пані. До речі, ви заходили до її кімнати?

Кастена, так само, як і Мегре, вразила кімната Валентіни. Комісара вона запросила до неї з удаваною простотою. Вона не вимовила жодного слова, та, певна річ, їй було добре відомо, який ефект на сторонніх справляє та кімната.

Весь будиночок було обставлено з добрим смаком і навіть певною вишуканістю, тому так дивно було раптом опинитися в кімнаті відчайдушної кокетки. Стіни були обтягнені кремовим сап'яном, а на величезному ліжку ліниво наїжачився персидський кіт голубуватої масті, який ледь розплющив очі назустріч гостеві.

— Вам не здається, пане комісаре, що така обстановка кумедна для старої жінки?

Коли ж вони пройшли через ванну кімнату, облицьовану жовтими кахлями, вона додала:

— Очевидно, це пояснюється тим, що замолоду в мене не було своєї кімнати, спала я разом із сестрами в мансарді, а вмивалися ми на подвір'ї біля криниці. В Парижі на авеню Ієни Фернан звелів облицювати мою ванну кімнату рожевим мармуром, всі аксесуари були із срібла, а до ванни-басейну вели три сходинки.

Розина кімната була порожня, но ній гуляв протяг, надуваючи тюлеві завіси, що нагадували спідниці з кринолiном. Натертий воском паркет, квітчасті шпалери на стінах...

— Що каже судовий лікар?

— Отруєння безперечне. Велика доза миш'яку. Снотворне не мав ніякого стосунку до служниці. У висновках сказано також, що рідина повинна була мати виразний гіркий присмак.

— Валентіна теж казала про це.

— І все-таки Роза випила. Погляньте на того пана, що підходить до крамниці канцтоварів по той бік вулиці. Це Тео Бессон.

Тео виявився високим кощавим добродієм років п'ятдесяти, з різкими й правильними рисами обличчя. На ньому був костюм з шотландського букле іржавого кольору, що робило його схожим на англійця. Непокрита голова, обрідкувате сиве волосся.

Він теж завважив двох чоловіків. З інспектором він уже був знайомий і напевне впізнав комісара Мегре. Як і Арлетта, він завагався, та потім ледь уклонився і зник у крамничці.

— Ви його допитували?

— Мимохідь. Запитав, чи не хотів би він щось повідомити мені і скільки наміряється пробути в Етрета. Він відказав, що лишатиметься в місті до закриття готелю, тобто до п'ятнадцятого вересня.

— Як він проводить час?

— Багато ходить берегом моря. Ходить сам, зосереджено переставляючи ноги, як немолоді вже люди, що хочуть зберегти гарну поставу. Близько одинадцятої ранку йде купатися, а решту часу проводить у барі, казино чи в кав'ярні.

— Він багато п'є?..

— З добрий десяток скляночок віскі на день, але п'яний начебто не буває. Прочитує п'ять-шість газет. Зрідка грає в казино, але ніколи не сідає до столу.

— Про нього більш нічого невідомо?

— Нічого, що могло б хоч трохи нас цікавити.

— Тео Бессон не зустрічався з мачухою після неділі?

— Наскільки я знаю, ні.

— З ким же він бачився? Розкажіть мені, що відбувалося в понеділок. Я приблизно знаю, як розвивалися події в неділю, а от понеділок уявляю собі погано.

Він знав, як Валентіна провела вівторок. Вона сама розповіла йому про це: ще вдосвіта залишила "Халупку" на пані Леруа, і першим поїздом поїхала до Парижа; таксі довезло її до набережної Орфевр, де вона розмовляла з комісаром.

— Після цього ви заїхали до доньки? — одразу запитав він у неї.

— Ні. А навіщо?

— Хіба ж, приїжджаючи до Парижа, ви не бачилися з нею?

— Рідко. У них своє життя, у мене — своє. Крім того, мені не подобається район Сен-Антуан, де вони мешкають, так само, як і їхня міщанська квартира.

— Що ж ви робили того дня?

— Пообідала в ресторані на вулиці Дюфо — я й раніше любила там попоїсти, — зробила кілька закупок у районі майдану Мадлен, а потім поїздом повернулася назад.

— Ваша донька знала, що ви були в Парижі?

— Ні.

— Шарль Бессон теж не знав?

— Я нічого не казала йому про свої наміри.

І ось тепер Мегре хотілося дізнатися від Кастена, що відбулося в понеділок.

— До "Халупки" я заявився о восьмій ранку, — сказав Кастен. — Всіх у Домі, як ви можете собі уявити, трясло, мов у лихоманці..

— Хто там був?

— Пані Бессон, певна річ.

— Як вона була одягнута?

— Як завжди, у звичайну сукню. Там була і її донька, незачесана, в капцях, і лікар Жоллі, давній друг родини, спокійний, урівноважений чоловік середнього віку. В кімнаті був іще старий садівник, який, видно, прийшов незадовго до мене. А Шарль Бессон випередив мене буквально на кілька кроків.

— Хто розповів вам про те, що сталося?

— Валентіна. Лікар час від часу перебивав її, уточнюючи деякі деталі. Вона сказала мені, що сама зателефонувала до Шарля. Звістка ця дуже його схвилювала, просто приголомшила. Та, дізнавшись, що газетярі ще не налетіли, а сусіди нічого не знають, він трохи заспокоївся. Ви щойно бачили його брата. Вони схожі, тільки Шарль огрядніший і не так рівно тримається. В домі немає телефону, це ускладнило мені роботу: щоб зв'язатися з Гавром, я кілька разів мусив був виїздити до міста. На лікаря чекали пацієнти, і він пішов перший.

— Батьків Рози не повідомили?

— Ні. Про них нібито і не згадували. Я сам їздив до Іпора й повідомив їх. Старий був у морі. Шарль з мачухою поїхали разом зі мною.

— Як же їх зустріли?

— Скоріше погано, ніж добре. Мати так дивилася на пані Бессон, ніби вважала її винною в тому, що сталося. А брат, якому Шарль Бессон щось торочив, розлютився:

— Треба з'ясувати правду! І не думайте, що я дозволю зам'яти справу, хоча у вас і довгі руки!

Вони хотіли відвезти тіло до Іпора. І мені ледве вдалося переконати їх, що спочатку його треба везти до Гавра на розтин. Тим часом на велосипеді приїхав Розин батько. Він нікому не сказав ані слова. Присадкуватий, кремезний, дуже міцної статури і надзвичайно дужий, він одразу ж одвів своїх, щойно тіло поклали до фургона. Шарль Бессон запропонував одвезти їх у своїй машині, але вони відмовилися й пішли пішки всі троє, на чолі із старим, котрий навіть не сів на свій велосипед.

Я не можу ручатися, що розповідаю все це в точній послідовності. Почали сходитися сусіди, потім мешканці містечка заповнили сад. Я був нагорі разом з Корню із карного розшуку, який фотографував та знімав відбитки.

Коли близько полудня я зійшов донизу, Арлетти вже не було. Її мати сказала, що вона поїхала до Парижа, боячись, що чоловік буде турбуватися. Шарль Бессон лишався до третьої години дня, а потім повернувся до Фекана.

— Він вам щось казав про мене?

— Ні. А що?

— Він не сказав вам, що збирається прохати міністра доручити мені розслідувати цю справу?

— Він мені нічого не казав. Крім хіба того, що спробує домовитися з газетами. Ось начебто і все за понеділок. Ах, стривайте! Ввечері на вулиці мені показали Тео Бессона, і я перемовився з ним кількома фразами.

"Ви знаєте, що сталося в "Халупці"?" — запитав я, в нього.

"Мені розповідали про це".

"Чим ви можете допомогти розслідуванню?"

"Абсолютно нічим".

Він був дуже стриманий, насторожений. Тоді я в нього й запитав, скільки він наміряється пробути в Етрета. Його відповідь вам відома. Тепер, якщо я вам не потрібний, я, далебі, поїду до Гавра й складу рапорт. Я обіцяв дружині встигнути на вечерю: у нас сьогодні гості.

Машину Кастен залишив біля готелю, і Мегре провів його тихими вуличками, звідки час од часу на перехрестях відкривався вид на море.

— Вас не хвилює, що Арлетта ночує сьогодні у матері і вони будуть у домі самі? — запитав Кастен.

Відчувалося, що його трохи турбує незворушність Мегре, йому і досі здавалося, що комісар не сприймає цієї справи серйозно.

В міру того, як сонце сідало і дахи будинків неначе охоплювало полум'я, море місцями вже ставало холодним, зеленим, і весь світ по цей бік від заходу, здавалось, повільно занурюється в нічну пітьму.

— О котрій годині я мушу приїхати завтра? — поцікавився інспектор.

— Не раніше дев'ятої ранку. Може, ви зателефонуєте до Паризького управління карного розшуку і від мого імені попросите з'ясувати все, що стосується Арлетти Сюдр та її чоловіка? Мені б хотілося також дізнатися, що поробляє Шарль Бессон, коли буває в Парижі. І, оскільки ви вже за це взялися, добудьте заодно відомості про Тео. Мені б не хотілося говорити про такі речі, користуючись послугами місцевого телефону.

Майже всі перехожі дивилися їм услід. Їх розглядали і крізь шибки вітрин. Мегре ще не знав, що робитиме ввечері і як поведе розслідування. Час від часу машинально повторював сам до себе: "А Роза померла".

Лише про неї саму він не знав нічого, крім того, що вона була тілиста дівка з пишним бюстом.

— До речі, — звернувся він до Кастена, котрий уже натискав на стартер, — у Рози, видно, залишились якісь особисті речі в її кімнаті. Куди вони поділися?

— Родичі склали все до валізки, яку вони принесли з собою.

— Ви Оглянули ці речі?

— Я не зважився; коли ви побуваєте в них, ви мене зрозумієте. Зустрічають вони зовсім не по-дружньому. Підозріливо роздивляються вас і щоразу переглядаються, перш ніж сказати "так" чи "ні".

— Завтра я неодмінно зустрінуся з ними.

— Б'юсь об заклад, що Шарль Бессон складе вам візит. Адже для того, щоб ви взялися за цю справу, він потурбував самого міністра.

Кастен повів свою машину по дорозі до Гавра, а Ме-гре, перш ніж повернутися до готелю, попрямував до казино, тераса якого височіла над пляжем. Вийшло це само собою. Він підкорився несвідомому бажанню помилуватися на захід сонця, яке завжди виникає в городян, що опинилися на березі моря.

Біля моря зібралися всі курортники, що залишилися в Етрета. Дівчата в світлих платтях, кілька старих бабусь — всі вони чатували на славнозвісний зелений промінь, який мав з'явитися над хвилями саме в ту мить, коли вогняна куля сховається за обрієм. Мегре як тільки міг напружував зір, але так нічого і не побачив. Зайшовши до бару, він почув дуже знайомий голос:

— Що будете пити, комісаре?

— Чарлі! Оце зустріч!

З цим барменом він познайомився в Парижі в одній із кав'ярень на вулиці Дону і був здивований, побачивши його тут.

— Я був певний, що саме ви візьметеся до цієї справи. Що ви про все це думаєте?

— А ви?

— Я думаю, що старій дуже пощастило, а от бідолашна дівчина стала жертвою.

Мегре попросив кальвадосу: адже він був у Нормандії і вже почав з кальвадосу. Чарлі зайнявся іншими клієнтами. Зайшов Тео Бессон, сів на високий табурет біля стойки і розгорнув паризьку газету, яку, видно, щойно купив на вокзалі.

За винятком кількох ще рожевих хмаринок, весь світ за вікнами знебарвився. Імлиста безодня нависла над нескінченністю моря.

"А Роза вже мертва".

Мертва, тому, бо випила ліки, що не їй призначалися і були їй зовсім ні до чого.

Розморений від кальвадосу, Мегре побродив ще трохи і почвалав до свого готелю, фасад якого білів у сутінках. Проминувши зелену алейку, він штовхнув двері й червоною килимовою доріжкою дійшов до конторки, щоб узяти ключа. Адміністратор нахилився до нього і конфіденційно прошепотів:

— На вас чекає дама, вже давно.

І поглядом показав на. куток холу, де стояли крісла, оббиті червоним оксамитом.

— Я сказав їй, що не знаю, коли ви повернетесь, і вона мені відповіла, що почекає… Це…

Він майже пошепки вимовив ім'я, і Мегре не розчув. Та, обернувшись, він упізнав Арлетту Сюдр, яка вже підвелася з крісла.

Ще виразніше, ніж у ту зустріч, впадала в око її елегантність, можливо, тому, що тут вона була єдина жінка, одягнута за паризькою модою, в капелюшку, що нагадував про час аперитивів десь у районі Мадлен.

Він знехотя пішов їй назустріч.

— Ви чекаєте на мене? Комісар Мегре.

— Ви вже знаєте, що я Арлетта Сюдр?

Він злегка кивнув, даючи зрозуміти, що справді знає її. Потім обоє помовчали. Вона роздивлялася навкруги, немов натякаючи, що важко буде розмовляти в цьому холі, де літнє подружжя стежило за ними, нашорошивши вуха.

— Ви, певно хотіли б поговорити зі мною віч-на-віч? На жаль, ми не в Сюрте, і я не уявляю собі, де б…

Мегре і собі оглянув хол. Запросити її до себе в номер він не міг. У ресторанчику, розрахованому на двісті персон, — зараз у ньому збиралося вже не більше двадцяти чоловік, — офіціантки застеляли столи.

— Далебі, найпростіше — повечеряти разом. Я зміг би знайти окремий столик.

Більш охоча до розмови, піж він, Арлетта, погодилася і, не дякуючи йому, пройшла за ним до порожньої ще зали.

— Можна повечеряти? — запитав він у офіціантки.

— За кілька хвилин. Будь ласка, сідайте. Накривати на двох?

— Одну хвилинку. А що можна тим часом випити? Він запитально глянув на Арлетту.

— Мартіні, — мовила вона, ледь ворухнувши губами.

— Два мартіні.

Він усе ще почував себе ніяково, і не тільки тому, що минулої неділі якийсь" чоловік провів ніч у її кімнаті. Просто вона належала до типу вродливих жінок, з якими чоловіки, сидячи в ресторані, боязко позирають на двері, щоб, бува, не стріти знайомих. А він прийшов сюди повечеряти з нею.

Вона спокійно розглядала Мегре, не допомагаючи йому вийти із скрути, неначе не їй, а йому потрібна була ця розмова.

— Отже, ви повернулися з Парижа, — нарешті промовив він, коли йому ввірвався терпець.

— Ви здогадуєтеся чому?

Вона була привабливіша за свою матір, — на відміну від неї не намагалася сподобатися, трималася відчужено, а очі її аж ніяк не випромінювали тепла.

— Якщо не здогадалися, можу вам сказати.

— Розкажіть мені про Ерве.

Їм принесли мартіні, вона пригубила з чарки, дістала з чорної замшевої сумки хусточку, машинально взялася за тюбик губної помади, та не скористалася з нього.

— Що ви наміряєтеся робити? — запитала вона, дивлячись просто йому у вічі.

— Я не зовсім розумію вас.

— Я не дуже знаюся на таких речах, але мені доводилося читати газети. Коли відбувається щось подібне до того, що сталося в неділю,

поліція, як правило, втручається в особисте життя всіх, хто хоч трохи причетний до даної справи. При цьому не має ані найменшого значення, винний ти в чомусь чи безневинний. А оскільки я одружена і люблю свого чоловіка, я питаю: що ви наміряєтеся робити?

— З хусточкою?

— Так, коли хочете.

— Ваш чоловік знає про те, що сталося?

Її губи смикнулися гнівно й нетерпляче, і вона кивнула:

— Ви розмовляєте геть як моя мати!

— Але ваша мати гадає, що вашому чоловікові, певно, відомо, як ви проводите час поза вашою домівкою!

Вона зневажливо посміхнулася.

— Ви ще намагаєтеся добирати виразів, чи не так?

— Коли вам так хочеться, я називатиму речі своїми іменами. Судячи з того, що ви мені допіру сказали, ваша матінка здогадалася, що ви, як то кажуть, наставляєте роги своєму чоловікові?

— Не знаю, чи сама вона здогадалася, та мені, в кожному разі, вона це казала.

— Я теж не висмоктав цього з пальця і тепер хотів би в дечому пересвідчитися. А втім…

Вона все ще дивилася йому просто в вічі, і комісарові набридло панькатися з нею.

— А втім, винуватьте саму себе в тому, що така думка може спасти кожному. Як мені відомо, вам тридцять вісім років, а заміж ви вийшли в двадцять. Важко повірити, що ваша недільна нічна пригода була лише першою в житті.

— Вона й справді не перша, — тихо проказала вона.

— Вам треба було провести у вашої матінки лише одну ніч, і ви притягли з собою коханця.

— А що як ми не часто маємо змогу провести ніч разом?

— Я не засуджую вас, я лише констатую. Та, погодьтеся, все це наводить на думку, що вашому чоловікові має бути відомо…

— Він нічого не знав і поки що нічого не знає. Тому я й повернулася сюди…

— Чому ви від'їхали ополудні в понеділок?

— Я не знала, що сталося з Ерве після того, як він пішов од мене, почувши Розині стогони. І я не уявляла собі, що зробить мій чоловік, коли про все дізнається. Ось я і вирішила запобігти його приїздові сюди.

— Розумію. І, опинившись у Парижі, ви й далі турбувалися?

— Так. Я зателефонувала Шарлеві, який сказав мені, що розслідування вестимете ви.

— Це вас заспокоїло?

— Ні.

— Я можу подавати, панове?

Мегре кивнув, і вони поновили розмову, коли суп уже був на столі.

— Мого чоловіка буде про все повідомлено?

— Навряд. Хіба що в разі крайньої потреби.

— Ви підозрюєте мене в спробі отруїти матір? Його ложка на мить зупинилася в повітрі. Він здивовано і не без захвату глянув на неї.

— А чому ви питаєте мене про це?

— Бо тільки я могла підсипати отруту їй у склянку. Точніше, лише я залишалася ще в домі, коли це сталося.

— Чи не хочете ви сказати, що це могла зробити, скажімо, Мімі перед своїм від'їздом?

— Мімі, або Шарль, або, нарешті, Тео. Але підозра все одно повинна впасти на мене.

— Чому ж "усе одно"?

— Адже всі переконані, що я не люблю своєї матері.

— А це правда?

— Це майже правда.

— Ви не будете заперечувати, коли я поставлю вам кілька запитань? Зауважте собі, що я це роблю неофіційно. Адже ви самі зажадали зі мною зустрітися.

— Але ж ви однаково поставили б їх мені.

— Можливо. Навіть напевне.

Літне подружжя вечеряло через три столики від них, а ще трохи далі жінка середнього віку не зводила очей зі свого вісімнадцятирічного сина, доглядаючи за ним, як за малою дитиною. Ще з-за одного столу долинали вибухи сміху: там сидів гурт дівчат.

Мегре та його знайома розмовляли впівголоса, не перериваючи вечері. Розмова їхня перебігала зовні спокійно, немов йшлося про найзвичайніші речі.

— Ви давно вже недолюблюєте матір?

— Відтоді, як мені стало ясно, що вона ніколи мене не любила, що я була для неї зайвим тягарем і, на її думку, зіпсувала їй життя.

— А коли ви зробили це відкриття?

— Ще як була дівчинкою. А втім, я помиляюся, коли кажу тільки про себе. Правильніше було б сказати, що моя матінка ніколи нікого не любила, навіть мене.

— І вашого батька також?

— Одразу по смерті його було забуто назавжди. Спробуйте знайти в домі бодай одну його фотографію. Ви. щойно оглянули всю віллу. Ви були і в кімнаті матері. Вас там ніщо не здивувало?

Він напружив свою пам'ять, потім признався:

— Ні.

— Це тому, що ви, мабуть, не часто буваєте в домах старих жінок. У них на стінах завжди розвішано безліч фотографій.

Вона мала рацію. Але тут він пригадав портрет старого в розкішній срібній рамці на тумбочці в спальні.

— Мій вітчим, — відповіла вона, коли Мегре сказав про портрет. — Та, по-перше, його поставлено там через гарну рамку, а по-друге, він усе-таки колишній власник "Жюва". А це щось та важить. І нарешті, півжиття він був на побігеньках у моєї матері і дав їй усе, що вона має. А мій портрет ви там бачили? Або портрети моїх братів? У Шарля, наприклад, є пристрасть — фотографувати своїх малюків і розсилати фотографії родичам. Матінка складав ці портрети до шухляди разом з недогризками олівців, давніми листами, котушками та іншим мотлохом. Зате на стінах вілли розвішані її власні фотографії, фотографії її автомобілів, замку, яхти, її котів — особливо котів.

— Я бачу, ви й справді її не любите.

— Здається, я вже не серджуся на неї.

— Що ви маєте на увазі?

— Ет, пусте. Однак якщо її й намагалися отруїти, то…

— Даруйте, ви сказали "якщо"…

— Припустімо, це моя манера розмовляти. До того ж про мою матір нічого ніколи не знаєш напевне.

— Ви натякаєте на те, що вона могла симулювати спробу отруїти її?

— Це виглядало б неправдоподібно. Адже отрута виявилася в склянці у досить сильній дозі, в смертельній дозі, — і бідолашна Роза вмерла.

— Ваші брати й невістка поділяють вашу… ну, скажімо, байдужість, коли б не сказати неприязнь до вашої матері?

— В них на це є свої причини. Мімі, приміром, не любить матір за те, що через неї мій вітчим втратив усе своє багатство.

— І це справді так?

— Не знаю. Безперечно одне: він витрачав на неї величезні гроші, немов хотів здивувати її цим.

— А як складалися ваші стосунки з вітчимом?

— Майже відразу по шлюбі матінка відіслала мене до Швейцарії в шикарний і дуже дорогий пансіонат. Зроблено це було під тим приводом, що мій батько хворів свого часу на туберкульоз і нібито було конче потрібно наглядати за моїми легенями.

— А чому ж "під приводом"?

— За все своє життя я ні разу не кашлянула. Її просто дратувала присутність дорослої доньки. А може, вона й ревнувала.

— До кого?

— Фернан Бессон намагався пестити мене. Коли я повернулася до Парижа, мені було сімнадцять років, і він почав ревно упадати за мною.

— Ви хочете сказати...

— Ні, не відразу. Коли це сталося, мені йшов дев'ятнадцятий рік. Якось увечері я одягалася, щоб піти до театру. Він зайшов до моєї кімнати, коли я ще була не зовсім готова.

— І що ж сталося?

— Нічого. Він втратив розум, і я дала йому ляпаса. Тоді він упав навколішки і буквально зі слізьми благав мене нічого не казати матері й не йти з дому. Він заприсягся мені, що це був лише напад божевілля і що він ніколи не повториться.

Помовчавши, вона холодно-додала:

— Він був смішний, у фраку, а з-під жилета вибилася манишка. Потім він квапливо схопився на рівні ноги, бо до кімнати заходила покоївка.

— І ви не пішли з його дому?

— Ні.

— Ви тоді були в когось закохані?

— Так.

— У кого?

— В Тео.

— А він?

— Він не звертав на мене уваги. На першому поверсі в нього була своя кімната, і я знала, що, незважаючи на батькову заборону, він приводить до себе жінок. Цілими ночами я стежила за ним. Одна з них, танцюристка з театру Шатле, тривалий час була в нього щоночі. Якось я сховалася у нього в кімнаті…

— І влаштували йому сцену?

— Не пригадую точно, що я тоді викинула, але танцюристка пішла вкрай розлючена. Я ж зосталася віч-на-віч з Тео.

— І що ж?

— Він не хотів. Я майже присилувала його. Вона говорила впівголоса і так невимушено, що здавалося неймовірним, майже фантастичним те, що вона розповідала, а надто тут, у курортному ресторанчику, для буржуа середнього достатку. Офіціантка в чорній сукні та білому фартушку час од часу перебивала їхню розмову.

— А далі що? — запитав Мегре.

— "Далі" вже не було. Ми уникали одне одного.

— Чому?

— Він, мабуть, тому, що почував себе ніяково.

— А ви?

— Тому, що мені спротивіли чоловіки.

— І тому ви вийшли заміж так несподівано?

— Це сталося не відразу. Понад рік я спала з усіма чоловіками, які траплялися на моєму шляху.

— Бо вам було противно?

— Еге ж. Вам мене не зрозуміти.

— А потім?

— Я зрозуміла, що це може погано скінчитися. Мені все остогидло, і я вирішила покласти цьому край.

— Вийшовши заміж?

— Намагаючись жити, як усі.

— Та заміжжя нічого не змінило? Глянувши на нього серйозно, вона промовила:

— Ви маєте рацію.

Обоє довго мовчали. З дальнього столу долинав регіт дівчат.

— З першого ж року?

— З першого ж місяця.

— Чому?

— Не знаю. Бо я вже не можу інакше. Шюльєн ні про що не здогадується, і я згодна на все, аби лиш він так і не дізнався.

— Ви любите його?

— Може, це вам і смішно, але так. В усякому разі, це єдиний чоловік, якого я поважаю. У вас є ще запитання до мене?

— Коли я перетравлю все, що ви мені сказали, можливо, вони й з'являться.

— Що ж, ви можете не поспішати.

— Ночувати ви думаєте в "Халупці"?

— Я не можу інакше. Що скажуть, якщо я ночуватиму в готелі? А мій поїзд буде аж уранці.

— Ви погиркалися з матір'ю?

— Коли?

— Сьогодні вдень.

— Ми просто сказали одна одній правду в вічі. Проте, як завжди, спокійно. Це вже в нас стало грою, коли ми залишаємося вдвох.

Вона відмовилася від солодкого і, перш ніж підвестися з-за столу, підфарбувала губи, дивлячись у маленьке люстерко, і попудрилася малесенькою пухівкою.

Її очі були найясніші у світі, ще більш цнотливо блакитні, аніж у Валентіни. Але вони були так само порожні, як і небо над морем, в якому Мегре недавно марно намагався побачити зелений промінь.

4. СТЕЖКА В СКЕЛЯХ

Мегре запитував у себе, — чи скінчиться їхня розмова з вечерею, чи вона продовжить її десь-інде. Його співтрапезниця саме запалювала сигарету, коли адміністратор готелю підійшов до комісара і сказав йому тихо, настільки тихо, що Мегре попросив його повторити:

— Вас просять до телефону.

— Хто?

Адміністратор глянув на молоду жінку так промовисто, що не тільки вона, а й сам Мегре відчув себе ніяково. Арлетта спохмурніла, але погляд залишився, як і доти, байдужий.

— Скажете ви нарешті, хто просить мене до телефону? — запитав Мегре, якому увірвався терпець.

Ображений до глибини душі, адміністратор промовив, неначе його примусили виказати секрет державної ваги:

— Пан Шарль Бессон.

Мегре крадькома підморгнув Арлетті: адже вона могла подумати, що телефонує її чоловік. Підводячись із-за столу, Мегре запитав:

— Ви почекаєте на мене?

І після того, як вона опустила очі на знак згоди, він попрямував до кабіни з адміністратором, котрий на ходу пояснював:

— Краще було б, коли б я послав вам записку. Мушу вибачитися за помилку одного з моїх службовців. Пап Бессон уже, здається, дзвонив вам удень — двічі, а то й тричі. І вам забули сказати про це відразу, коли ви повернулися вечеряти.

Від гучного голосу в трубці задрижала мембрана.

— Комісар Мегре? Мені так ніяково, я навіть не знаю, як виправдатися перед вами. Але, можливо, ви не дуже осудите мене, коли дізнаєтеся, що зі мною сталося…

Голос шаленів. Мегре не міг вставити жодного слова.

— Я відірвав вас од роботи, сім'ї. Я змусив вас приїхати до Етрета і навіть не зустрів вас. У кожному разі, я хочу сказати, що збирався неодмінно бути цього ранку на вокзалі і марно намагався зв'язатися з начальником станції по телефону, щоб він попередив вас. Алло!

— Я слухаю.

— Уявіть собі, минулої ночі я змушений був виїхати до Дьєппа, моя теща була при смерті.

— Вона померла?

— Лише сьогодні вдень. У неї, бачте, самі доньки, і я єдиний чоловік на всю родину. Я змушений був там залишитися. Адже ви знаєте, як воно буває: доводиться про все турбуватися. Одразу виникає безліч проблем. Я не міг зателефонувати вам із дому: небіжчиця не терпіла ніякого шуму. Я тричі вискакував на вулицю й намагався додзвонитися до вас із сусідньої кав'ярні. О! Це було жахливо.

— Вона дуже страждала?

— Не дуже. Але вона знала, що вмирає.

— Скільки їй було років?.

— Вісімдесят два. Тепер я повернувся до Фекана й вожуся з дітьми, бо жінка залишилася там. З нею лише немовля. Але, якщо ви хочете, я можу сісти в машину й приїхати до вас увечері. Або скажіть мені, о котрій годині завтра вранці ви найменше зайняті — і я неодмінно буду.

— Ви хочете мені щось повідомити?

— З приводу того, що сталося в неділю? Мені навряд чи відомо більше, ніж те, що ви вже знаєте. Ага! Мені пощастило домогтися, що всі нормандські газети, як у Гаврі, так і в Руані, не писатимуть про те, що сталося. Отже, і в Парижі ніхто не знатиме. Повірте мені, це було не так легко влаштувати. Я сам їздив до Руана у вівторок вранці. Вони надрукували повідомлення в три рядки, вказавши, що, певно, йдеться про нещасливий випадок.

Шарль Бессон нарешті передихнув, та комісар не знав, що йому казати.

— Ви добре влаштувалися? — провадив далі Бессон. — Сподіваюся, вам дали гарний номер? Можна гадати, що ви розплутаєте цю прикру історію? Вранці встаєте рано? Може, я б під'їхав до вас, години о дев'ятій ранку.

— Якщо вам не важко.

— Дякую. Ще раз прошу — пробачте.

Вийшовши з кабіни, Мегре побачив, що Арлетта залишилася в залі зовсім сама. Стіл, за яким вона сиділа, спершись ліктем, уже прибирали.

— Він каже, що йому довелося їхати до Дьєппа.

— Вона вмерла нарешті?

— Вона хворіла?

— Уже років двадцять, коли не тридцять. І все казала, що вмирає. Шарль, певно, радий.

— Він не любив її?

— На якийсь час він поправить свої справи, адже йому дістанеться чимала спадщина. Ви знаєте Дьєпп?

— Дуже мало.

— Родині Монте належить приблизно чверть усіх будинків у місті. Тепер Шарль розбагатіє, але все-таки умудриться втратити й ці гроші в якійсь новій божевільній афері, якщо тільки Мімі його не зупинить, — адже кінець кінцем це її гроші. А вона, як мені відомо, не дасть себе скривдити.

Цікаво: вона казала про все це без злості, в голосі її не відчувалося ні ворожнечі, ні заздрощів, неначе вона розповідала про людей взагалі, бачачи їх такими, як вони є, і судила про них, як про експонати антропологічного музею.

Мегре знову сів напроти неї, натоптав люльку, але не квапився запалити її.

— Ви скажете мені, коли я вам набридну? — промовила Арлетта.

— Ви нібито не поспішаєте повернутися до "Халупки"?

— Ні. Не поспішаю.

— Настільки, що згодні на будь-яке товариство?

Він знав, що річ зовсім не в тім. Почавши розповідати про себе, вона, очевидно, не від того, щоб продовжувати цю розмову. Та в цій великій залі, де погасли вже три чверті вогнів і прислуга давала зрозуміти, що вони всіх затримують, важко було поновити розмову з того, на чому вона урвалася.

— Може, підемо ще кудись?

— Куди? Коли до бару, то там ми ризикуємо здибати Тео, а я не хочу його бачити.

— Ви досі не любите його?

— Ні. Не знаю.

— Ви сердитесь на нього?

— Не знаю. Ходімо. Ми можемо просто прогулятися.

Вони вийшли. Була темна, туманна ніч. Світло ліхтарів, що горіли там і там, розпливалося мерехтливими кругами. І дужче, ніж удень, чувся розмірений шум моря, що віщував шторм.

— Дозвольте мені продовжити допит?

Вона носила туфлі на дуже високих підборах. Через них вона уникала вулиць без тротуарів, особливо вимощених бруком, де боялася викрутити собі ногу.

— Для цього я й прийшла сюди. Рано чи пізно, ви б усе одно мене допитали, правда? Краще вже зі спокійною душею повернутися завтра до Парижа.

З часів молодості не часто доводилося Мегре блукати ось так уночі темними й холодними вуличками містечка в товаристві гарної жінки, і він відчував себе мало не грішником, їм стрічалися лиш нечисленні перехожі, чиї кроки чулися задовго до того, як із темряви виникав силует. Майже всі оберталися вслід цій запізнілій парі; за ними стежили і з-за штор освітлених вікон.

— В неділю, коли не помиляюся, був день народження — вашої матері?

— Еге ж, третього вересня. Вітчим перетворив цей день на щось подібне до національного свята. І не дозволяв, щоб хтось із родини не був на святкуванні. Ми зберегли звичай зустрічатися цього дня в матері. Для нас це стало традицією, ви розумієте?

— За винятком Тео, судячи з того, що ви мені розповіли.

— Еге. ж, за винятком Тео після смерті його батька.

— Ви привезли на цей день подарунки? Чи можна дізнатися, які саме?

— За дивним збігом Мімі і я зробили майже однакові подарунки: мереживні комірці. Моїй матері важко догодити. В неї є все, що вона могла б побажати, — речі рідкісні й дуже коштовні. Коли їй дарують якийсь дріб'язок, вона вибухає реготом, від якого всім стає ніяково. І дякує з перебільшеним запалом. Та вона нетямиться від мережив, і от нам з Мімі спало на думку одне й те саме.

— Ні шоколаду, ні цукерок, нічого солодкого?

— Здогадуюся, що ви маєте на увазі. Ні, нічого цього не було. Ніхто б не наважився подарувати їй шоколад чи цукерки, вона їх терпіти не може. Бачите, моя матінка належить до тих тендітних на вигляд жінок,

які віддадуть будь-які солодощі за шматок маринованного чи засмаженого оселедця, солоний корнішон та добрячий шмат сала.

— А ви?

— Я не така.

— Хтось із вашої родини здогадується про те, що колись сталося між вашим вітчимом та вами?

— Чесно кажучи, я не певна цього. Та я ладна заприсягтися, що мати все знала.

— Від кого вона могла дізнатися?

— Вона завжди вміла обійтися без сторонньої допомоги. Даруйте, але мені знову доводиться лихословити: вона завжди підслуховувала під дверима, це її давня пристрасть. Спочатку вона стежила за мною, потім за Фернаном. Вона шпигувала за всіма, хто мешкав у будинку, в її будинку, — в тім числі за метрдотелем, шофером та покоївками.

— Навіщо?

— Щоб знати, що відбувається в її домі.

— І ви гадаєте, що вона Знала про вас із Тео?

— Я майже певна.

— І вона ніколи нічого вам не казала, навіть не натякала? Адже вам не було тоді й двадцяти років. Вона могла б вас і попередити.

— А для чого?

— Коли ви оголосили про свій намір вийти заміж за Жюльєна Сюдра, хіба вона не намагалася вас відмовити? В той час цей шлюб виглядав, як мезальянс. Фернан Бессон був на вершині успіху. Ви жили в розкошах — і раптом виходите заміж за небагатого зубного лікаря, за людину без майбутнього.

— Мати нічого не казала.

— А вітчим?

— Він не наважився. Він почувався винним переді мною, мені здається, його мучило сумління. Думаю, що, по суті, він був цілком пристойною і навіть совісною людиною. Він, певно, був переконаний, що я чиню так через нього. Він хотів зробити мені багатий подарунок, але Жюльен не прийняв його.

— На вашу пораду?

— Авжеж.

— І ваша мати не здогадувалася про це?

— Ніколи.

Вони йшли тепер стежкою, що підіймалася круто вгору до вершини скелі; через однакові проміжки часу небо прорізав промінь маяка, і здалеку долинало зловісне виття сирени, ввімкнутої задля туману. Навіть тут, нагорі, відчувався терпкий запах водоростей. Незважаючи на високі підбори та паризький костюм, Арлетта не виказувала жодних ознак утоми і не скаржилася на холод.

— Я поставлю вам ще одне запитання. Більш інтимне.

— Ви не здивуєте мене жодним із ваших запитань.

— Коли ви дізналися, що не зможете стати матір'ю? Ще до шлюбу?

— Так.

— Звідки ж?

— Невже ви забули, що я вам допіру сповідала?

— Не те, щоб. забув, але…

— Я ні разу в житті не користувалася протизаплідними засобами. І не давала користуватися ними чоловікам.

— Чому?

— Не знаю. Можливо, з якоїсь бридливості… Незважаючи на темряву, йому здалося, що жінка зашарілася. В її голосі з'явилася нова нотка. — А від кого ви дізналися про це напевне?

— Від одного молодого лікаря, асистента в клініці Ларібуаз'єр.

— Вашого коханця?

— Одного з них. Він дослідив мене, а потім передав на дослідження колегам.

Мегре завагався, не наважуючись поставити їй запитання, що наче саме рвалося з губів. Жінка зараз же відчула це.

— Сміливіше, комісаре! Все, що в моїй спромозі…

— Ці його колеги досліджували вас лише як медики? Чи…

— Ну, певно, що так!

— Тоді все ясно.

— Уявляєте, як мені потім захотілося з усім цим покінчити?

Вона промовила це спокійно, не підвищуючи голосу, наче йшлося зовсім не про неї, а про історію чужої хвороби.

— Ви хочете ще про щось запитати?

— Щиро кажучи, так. Під час цих ваших… любовних дослідів або пізніше з вашим чоловіком чи з іншими… ви відчували?..

— Належну насолоду? Ви це маєте на увазі?

— Скажімо, вдоволення?

— Ні того, ні того. До речі, не ви перший мене про це запитуєте. Мені завжди було байдуже, чи то випадковий перехожий, підчеплений на вулиці, чи якийсь там рафінований інтелігент, чи хоча б не знати, який видатний чоловік…

— Як, наприклад, Ерве Пейро?

— Ерве Пейро нахаба і йолоп.

— Як би ви повелися, коли б ваша мати раптом сказала вам, що знає про цей бік вашого життя?

— Я б відповіла: "Не сунь носа не в свої справи!"

— А що, якби вона сказала, що вважає за свій материнський обов'язок розповісти про все вашому чоловікові? Аби вас урятувати.

Арлетта ледь сповільнила крок.

— Так от куда ви гнете! — з докором мовила вона не відразу.

— Далебі, я не хотів цього.

— Я вже казала вам, що ладна на все, аби тільки Жюльен ні про що не дізнався.

— Але ж чому?

— Невже не зрозуміло?

— Ви не хочете завдати йому болю?

— І це також. Жюльен щасливий. Я ще ніколи не зустрічала таких щасливих чоловіків. І ніхто не має права позбавляти його щастя. А потім…

— Що іще?

— Можливо, він єдиний чоловік, який шанує мене, ставиться до мене інакше, ніж… Ви знаєте, що я маю на увазі.

— І вам це потрібно?

— Можливо.

— Настільки, що, коли б ваша мати…

— Коли б вона почала погрожувати, що зганьбить мене в його очах, я пішла б на все, щоб не допустити цього.

— Аж до вбивства?

— Еге ж. Вона додала:

— Можу запевнити вас, що такої нагоди поки що не було.

— Чому — "поки що"?

— А тому, що тепер вона не лише здогадується, — в неї є прямі докази. Сьогодні вона сказала мені про це.

— Що ж вона вам сказала?

— Ви будете вражені, коли я повторю її слова. Бачите, моя матінка, хоч вона зовні схожа на маркізу, в душі залишилася плебейкою, донькою рибалки, і в родинній обстановці вона не добирала виразів. Вона сказала, що я могла б жирувати десь-інде, бо її дім не бордель. З приводу того, що було між мною та Ерве, вона дозволила собі висловитися в найогидніших виразах. А Жюльєна вона назвала рогатою тварюкою, додавши, що він буцімто все знає і навіть користується з того…

— Ви боронили його?

— Я звеліла їй замовкнути.

— Яким чином?

— Дивлячись їй просто у вічі, я звеліла їй замовкнути. Та вона не вгавала. Тоді я дала їй ляпаса. Це настільки її приголомшило, що вона відразу заспокоїлася.

— Вона чекає на вас?

— Вона, звичайно, не ляже спати, аж поки я не повернуся.

— Ви справді збираєтеся там ночувати?

— Ви знаєте всі обставини і повинні згидитися, що мені важко діяти інакше. Перед від'їздом я повинна бути певна, що вона нічого не скаже Жюльєнові і не зробить нічого такого, що могло б його стривожити.

Вона помовчала, потім, здогадуючись про занепокоєність Мегре, додала з усмішкою:

— Не бійтеся, не станеться ніякої драми!

Вони дісталися аж до вершини скелі. Молочна завіса туману відділяла їх від моря, яке билося об прибережне каміння.

— Спуститися ми можемо, повернувши праворуч. Дорога тут краща і виведе нас просто до "Халупки". Ви певні, що не маєте більш до мене запитань?

Видно, вже зійшов місяць, бо туман став прозоріший, і, коли Арлетта зупинилася, він побачив бліду пляму її обличчя та темну, немов криваву, смугу рота.

— Поки що в мене немає ніяких запитань.

Вона зупинилася і, повернувшись обличчям до нього, запитала вже іншим голосом, звук якого неприємно вразив комісара:

— А чому б вам не скористатися з цієї оказії, як це зробив би кожен інший на вашому місці?

Мегре насилу стримався, щоб не дати їй ляпаса, як малій хуліганці, але обмежився тим, що, міцно стиснувши її за лікоть, майже силоміць потяг униз по спуску.

— Майте на увазі: я не пожартувала.

— Облиште це!

— Признайтеся, що вам нелегко подолати спокусу. Він ще дужче, до болю, стиснув їй руку.

— Дивіться, щоб потім не шкодували! її голос звучав різко й саркастично.

— Подумайте гарненько, пане комісар!

Мегре враз випустив її руку і, діставши люльку, широким кроком рушив униз, вже навіть не думаючи про свою супутницю. Вона знову зупинилася, постояла якусь мить, потім дедалі швидше пішла слідом, щоб наздогнати. Коли Арлетта підійшла до нього, Мегре саме запалював люльку, і вогник сірника освітлював його обличчя.

— Прошу вибачення. Я поводилась, як ідіотка.

— Еге ж.

— Ви сердиті на мене?

— Годі про це.

— Ви й справді повірили, що я хочу вам віддатися?

— Ні.

— Просто мені закортіло відплатити вам за те приниження, якого я зазнала, розказуючи вам усе це.

— Я так і думав.

— Коли б я побачила вас на собі, як тварину, то відчула б себе відомщеною.

— Ходімо.

— Признайтеся: ви думаєте, що я намагалася вбити мою матір?

— Поки що я цього не думаю.

— Ви хочете сказати, що не зовсім певні цього?

— Я хочу сказати лише те, що кажу. Поки що я нічого не знаю.

— А коли ви вирішите, що я злочинниця, то скажете мені про це?

— Цілком можливо.

— Скажете віч-на-віч?

— Можете бути певні цього.

— Але я не злочинниця.

— Мені хотілося б, щоб це було саме так.

Йому вже набридла ця занадто довга й напружена розмова, настирливість Арлетти починала його дратувати. Комісарові здавалося, що, розповідаючи про себе, вона аж надто охоче ганьбила себе.

— Матінка ще не лягла, — сказала Арлетта.

— Як ви про це дізналися?

— Бачите світло? Це вікно вітальні.

— Коли завтра відходить ваш поїзд?

— Мені б хотілося встигнути на восьмигодинний —. якщо, звичайно, ви мене тут не затримаєте. Тоді я зателефоную Шюльєнові і скажу, що я ще потрібна мамі.

— Він знає, що вам бридка ваша мати?

— Вона мені не бридка. Я не люблю її — от і все. То я можу їхати восьмигодинним поїздом?

— Можете.

— Я вас побачу до від'їзду?

— Поки що не знаю.

— Ви, певно, захочете впевнитися перед моїм від'їздом, що матінка жива?

— Можливо.

Вони обминули ще крутіший схил, щось подібне до насипу, і вийшли на дорогу метрів за п'ятдесят від огорожі "Халупки".

— Ви не зайдете?

— Ні.

Вікна вілли ховалися за кущами, і світло насилу проникало крізь густе листя.

— На добраніч, пане Мегре.

— На добраніч.

Засунувши руки в кишені, він широким кроком попрямував до міста. Думки в безладді тіснилися йому в голові. Тепер, коли він попрощався з Арлеттою, йому спадали на думку десятки запитань, які він не спромігся поставити їй. Він докоряв собі за те, що дав дозвіл на її від'їзд завтра вранці, і ладний був негайно повернутися і скасувати його. Чи не припустився він помилки, давши можливість цим двом жінкам провести ніч разом? Чи не повториться між ними сьогоднішня сцена — тільки в іще різкішій, небезпечнішій формі. Як було б добре знову побачити Валентіну, побалакати з нею, посидіти в її малесенькій вітальні серед тендітних прикрас.

О дев'ятій у нього зустріч з галасливим Шарлем Бессоном, від якого можуть полопатися барабанні перетинки.

Місто неначе вимерло. В казино, за браком відвідувачів, теж погасили вогні. На розі однієї з вулиць світилися ще вікна бару, чи скоріше кав'ярні, яка працювала, певно, і взимку для місцевих мешканців.

Мегре нерішуче потупцяв на тротуарі — його мучила спрага. В жовтавому світлі за вікном він побачив знайому постать Тео Бессона, як завжди схожого на англійця в своєму костюмі з шотландського букле.

В руці він тримав склянку і розмовляв із дуже засмаглим хлопчиною, що стояв поруч. Той був у чорній парі, подібній до-тих, що їх у неділю надягають селяни, в білій сорочці з" темною краваткою.

Метре натиснув на дверну ручку, підійшов до стойки й попросив кухоль пива. Тепер він побачив їх обох у дзеркалі за стойкою, і йому здалося, що він перехопив погляд Тео, який наказував своєму співрозмовникові замовкнути.

В барі запала тиша. Їх було четверо, коли рахувати й хазяїна, та ще чорний кіт, що розлігся на стільці біля грубки.

— Знову туман, — промовив нарешті хазяїн. — Така вже пора настала. А дні все-таки сонячні.

Молодик обернувся й почав розглядати Мегре, який, вибивши люльку об підлогу, затоптував ногою теплий ще попіл у тирсу на підлозі. Він дивився нахабно, нагадуючи тих сільських забіяк, які, відгулявши на весіллі чи на похороні, шукають приводу, щоб побитися.

— Це не ви приїхали вранці з Парижа? — запитав хазяїн, щоб зав'язати розмову.

Мегре лишень кивнув головою, від чого хлопчина за-кокошився ще більше й пильно втупився в комісара. Так тривало кілька хвилин. Тео Бессон з байдужим виразом роздивлявся пляшки, що стояли перед ним на столі. Колір його обличчя, очі, а надто мішки під очима свідчили про те, що п'є він багато, постійно, з самого ранку. В нього був збайдужілий вираз обличчя і мляві рухи.

— Ще по одній, — наказав він хазяїнові.

Той глянув на молодика, який кивнув на знак згоди. Отже, вони були разом.

Тео душком вихилив свою склянку. Молодик зробив те саме. Далі Бессон-старший недбало кинув кілька банкнот на стойку, і обидва попрямували до дверей. Молодик, виходячи, двічі обернувся, щоб глянути на комісара.

— Хто це?

— Хіба ж ви його не знаєте? Це месьє Тео — пасинок Валентіни.

— А другий?

— Один з братів небіжчиці Рози. Вона випила мікстуру, якою хтось хотів отруїти її хазяйку.

— Старший брат?

— Так. Його звуть Анрі. Він ловить оселедців у Фекані.

— Сюди вони прийшли разом?

— Здається, так. А втім, ні, стривайте, в залі тоді було дуже людно. В усякому разі, якщо й не разом, то майже водночас, один за одним.

— Ви не знаєте, про що вони розмовляли?

— Ні. Спочатку було дуже гамірно, розмовляли всі відразу. Потім я виходив заряджати бочку.

— А раніше ви їх не бачили разом?

— Начеб ні. А втім, я не певний. Зате я бачив Тео з дівчиною.

— З якою дівчиною?

— З Розою.

— Ви їх бачили? На вулиці?

— Я бачив їх тут, у моєму барі, щонайменше двічі.

— Він залицявся до неї?

— Все залежить від того, що ви вважаєте залицянням. Вони не обнімалися, і він не мацав її, коли ви це мали на увазі. Та вони дуже мило балакали, сміялися, і було ясно, що вона охоче_ пила з ним. З Розою це було просто — від першої склянки вона починала хихотіти, а після другої була готова.

— І це було давно?

— Стривайте… Востаннє — з тиждень тому. Еге ж, це було в середу, бо саме того дня моя жінка їздила до Гавра. Вона завжди їздить туди в середу.

— А коли вони були тут уперше?

— Приблизно за тиждень чи два до цього.

— Пан Бессон ваш постійний клієнт?

— Не можна сказати, щоб він був тільки мо'іи клієнтом. Він не минає жодного гадючника, де можна. випити. Адже йому нічого робити — от він і прогулюється. Не може пройти проз жоден відчинений бар чи кав'ярню. Правда, ніколи не галасує, ні з ким не задирається. Буває, що надвечір у нього заплітається язик — от і все.

Хазяїн раптом схаменувся, ніби злякавшись, що наговорив зайвого.

— Сподіваюсь, ви не підозрюєте, що він намагався отруїти мачуху? За кого я поручуся, то це за нього. До того ж люди питущі, як він, нездатні на лихий задум. Набагато небезпечніші ті, хто випадково втрачає здоровий глузд і вже не тямить, що робить.

— До вас часто заходив Розин брат?

— Рідко. Рибалки з Іпора неохоче приїздять до Етрета. Це особливі люди. Вони скоріше поїдуть до Фекана: ближче й більше їм до душі. Чарчину кальвадосу, Щоб запити пиво? Я частую.

— Ні. Ще кухоль пива.

Пиво було несвіже, і Мегре відчував його в шлунку аж до ранку. Уночі— він часто прокидався. Уві сні його мучили кошмари. Які саме, він не пам'ятав, але в свідомості вони залишали болісний неприємний слід. Коли він нарешті піднявся, сирена все ще хрипким виттям оповіщала про туман. Приплив, певно, вже досяг високого рівня, бо готель аж двигтів від могутніх ударів хвиль.

5. МІРКУВАННЯ ОДНОГО ДОБРОДІЯ

Туман майже розсіявся, але принишкле море повільно, немов зітхаючи, все ще димувало. В імлистій хмарі над морем стояла веселка.

Ранкове сонце золотило будинки, повітря було чисте й свіже, і тіло всіма порами вдихало його. Смачно пахли крамнички зеленярів, пляшки з молоком ще чекали біля порогів на господинь, а в пекарнях була гаряча година: там саме рум'янилися скоринки.

І знову, як у дитинстві, світ поставав перед ним не такий, як він є, а яким хотілося б його бачити. Містечко Етрета з його аж надто маленькими, аж надто гарненькими, аж надто свіжопофарбованими будиночками здавалося неймовірно чистим і безневинним для трагедії, яка тут сталася. І скелі виступали з туману точнісінько такі, як на листівках, виставлених біля воріт базару, а різник, пекар і зеленяр наче зійшли зі сторінок дитячої казки.

Невже так здавалося тільки Мегре? А може, й інші люди сприймають світ так само, як він, тільки нікому не зізнаються? Йому б так хотілося, щоб світ був саме такий, яким він поставав у ранньому дитинстві. "Немов намальований", — як він подумки називав його. І не тільки зовні, але щоб такими були й самі люди: батько, мати, зразкові діти, добрі сиві бабусі й дідусі…

Коли він щойно починав працювати в поліції, йому, приміром, містечко Везіне уявлялося як найпрекрасніше місце в світі. Воно лежало за два кроки від Парижа, але до війни там рідко коли можна було побачити автомобіль. У багатьох буржуа в Везіне були заміські дачі, цегляні будинки, просторі й вигідні, з дбайливо доглянутими садами, фонтанами, гойдалками й величезними посрібленими кулями. Слуги носили лівреї з галунами, а покоївки — гаптовані мереживом білі чепчики та фартухи.

Здавалося, тут могли жити тільки найщасливіші й найдоброчесніші родини, в яких панують мир та радість. І він був розчарований у душі, коли раптом на одній із цих вілл з прилизаними алеями вибухнув гучний скандал — огидне вбивство тещі через гроші.

Тепер він, певна річ, не тішив себе такими ілюзіями. Довгі роки він мав справу з тим, що відбувалося за лаштунками життя, та, немов докір, збереглося в ньому назавжди це дитяче сприймання світу, "як намальованого".

Невеличкий вокзал виглядав так, неначе його ретельно розмалював акварельними фарбами зразковий учень, навіть з димаря курився рожевий димок. Мегре знову застав іграшковий поїзд, службовця, що перевіряв квитки (змалку Мегре мріяв стати контролером на залізниці), побачив Арлетту, яка щойно прийшла до поїзда. Вона була не менш вишукана й елегантна, як напередодні, в паризькому туалеті, з саквояжем із крокодилячої шкіри в руці.

Щойно він мало сам не подався їй назустріч курним шляхом, де, певно, гарно пахло свіжим сіном та польовими квітами. Та його віджахнула думка, що це буде схоже, ніби він поспішає на побачення. Повільно спускаючись униз по дорозі на своїх високих підборах, вона цілком відповідала образу "дами з родинного замку".

Чому ж усе-таки насправді все виглядає інакше? Іншими словами, навіщо дітей напихають ілюзіями про неіснуючий світ, аби потім вони все життя намагалися підігнати під них саму навколишню дійсність?

Вона відразу ж помітила, що Мегре чекає на неї біля газетного кіоска, і, подаючи квиток контролерові, трохи силувано всміхнулася до нього. Вона здавалася втомленою, і в погляді її прозирала стурбованість.

— Я була певна, що зустріну вас тут, — сказала вона. — Як там, усе обійшлося?

— Це було жахливо.

Поглядом вона шукала вільне купе. Тільки в одному з купе першого класу не виявилося попутників.

— А ваша мати?

— Вона жива. В усякому разі, була жива, коли я йшла.

Поїзд мав от-от рушити. Поклавши саквояж на лавку, вона стала у дверях біля самої приступки.

— Ви знову погиркалися?

— Спати ми лягли вже за північ. Я хочу вам дещо сказати, пане Мегре. Щоправда, це лише моє передчуття. Але воно мучить мене. Роза померла. Та внутрішній голос каже мені, що цим не скінчиться. Готується нова Драма.

— Ваше передбачення грунтується на тому, що вам сказала мати?

— Ні. Я сама до ладу не знаю на чому.

— Ви вважаєте, що життя її й досі під загрозою? Вона не відповіла. Її світлі очі дивилися в бік кіоска.

— Інспектор уже чекає на вас, — зауважила вона, немов даючи зрозуміти, що інтимність їхньої розмови порушено.

Потім піднялися до купе. Начальник станції підніс до губів свисток, локомотив пустив пару.

Це й справді був Кастен. Він приїхав раніше, ніж обіцяв напередодні, і, не заставши Мегре в готелі, вирішив пошукати його на вокзалі. Вийшло якось незручно. Та чому, власне кажучи, незручно?

Поїзд повільно рушив з місця. Комісар потиснув руку інспекторові.

— Що нового?

— Нічого особливого, — відказав Кастен. — Та я тривожився без жодних на те підстав. Мені снилися дві жінки — мати й донька, вони були самі в невеличкому будиночку.

— І хто з них кого вбив?

Тепер у свою чергу зніяковів Кастен.

— Як ви здогадалися? Мені снилося, що мати вбивала доньку. І чим би ви думали? Головешкою, вихопленою з печі.

— О дев'ятій має приїхати Шарль Бессон. У нього вмерла теща. Люка вам телефонував? Що він вам повідомив?

— Дуже небагато. Та він іще передзвонить до Гавра, як тільки дістане нові відомості. Я звелів, щоб його з'єднали з нашим готелем.

— Що вам відомо про Тео?

— У Тео не раз були неприємності з неоплаченими векселями. Та йому завжди, вдавалося розрахуватися до виклику в суд. У нього багато друзів серед заможних гультяїв, яким потрібні горілчані брати. Час од часу він пристає до якоїсь комерційної справи, але, як правило, в ролі посередника.

— Він не має жінок?

— Судячи з усього, він не дуже захоплюється жінками, інколи заводить собі полюбовницю, але ненадовго.

— Це все?

Із невеличкого бару так смачно пахло кавою та коньяком що обидва вони, встоявши перед спокусою, зайшли й сіли до столу, де стояли порожні чашки із запахом спиртного.

— Мене стурбував не стільки сон, — провадив далі півголосом інспектор, — скільки роздуми, якими я поділився з жінкою, перш ніж заснути. Я часто думаю вголос, так у мене краще виходить. Жінка погодилася зі мною. П'ять років минуло відтоді, як умер старий Бессон, еге ж?

— Приблизно так.

— І наскільки вам відомо, відтоді мало що змінилося, от тільки минулої неділі хтось намагався отруїти Валентіну. І зауважте, щоб розсіяти підозру, було вибрано єдиний день, коли в домі зібралося багато людей.

— Так, це дещо важить. Що ж далі?

— І вмерла не Валентіна, а нещасна Роза. Отже, коли були мотиви для вбивства Валентіни, вони існують і донині. І поки ми не дізнаємося про ці мотиви…

— … небезпека існує й далі, ви це хочете сказати?

— Так. І, можливо, ваша присутність ще більше посилює цю небезпеку. У Валентіни немає багатства, тож її намагалися вбити не через гроші. Виходить, хтось хоче перешкодити розголошенню того, що знає Валентіна. Отже, Валентіна щось знає і хтось намагається не допустити викриття. В такому разі…

Мегре не дуже уважно слухав міркування інспектора. Він дивився у вікно і тішився ранком, а надто тим особливим тремтінням повітря, яке буває, коли сонячне проміння розганяє вологість.

— Люка щось вам казав про Жюльєна?

— Подружжя Сюдр живе дуже скромно, наймає квартиру в дешевому будинку, має покоївку. У них є автомобіль. Суботу й неділю вони проводять за містом.

— Все це мені відомо.

— Виноторговець Ерве Пейро багатий, у нього велике підприємство на набережній Берсі, весь свій вільний час він проводить з найрізноманітнішими жінками. В нього три автомобілі, один — марки Бугатті…

"Родинний пляж", — прочитав якось Мегре в одному з рекламних проспектів. Так воно і є. Матері з дітьми, чоловіки, що приїздять до них суботніми вечорами, старі діди й баби з пляшками мінеральної води та коробочкою пілюль на столику в готелі, старі, що завжди подігбували одне одного в казино, все в тих самих кріслах; кондитерська сестер Соре, де подають тістечка та морозиво; старі рибалки, все ті самі, яких фотографують проти човнів, витягнутих на берег…

Фернан Бессон також був респектабельний старий пан, а Валентіна — найчарівніша стара пані. Арлетта сьогодні вранці могла б позувати для поштової листівки, її чоловік — ціанований дантист, а Тео — взірець джентльмена, якому прощають його прихильність до спиртного, бо він завжди, спокійний і тримається з гідністю.

У Шарля Бессона — дружина, четверо дітей, молодшому всього кілька місяців; поки йому не пошито траурного костюма, він пов'язав собі чорну стрічку на рукав. Він депутат, з міністром на "ти", під час передвиборної кампанії, очевидно, цілує малюків і цокається з рибалками та селянами…

Він виявився одним із тих, кого називають "щирим добродієм", а матінка комісара Мегре назвала б його, напевне, "достойним добродієм" — високий, ставний, ледь опасистий, з уже помітним черевом, трохи наївним поглядом та вусиками на пухкій верхній губі.

— Я не примусив вас чекати, комісаре? Драстуйте, Кастене, радий знову вас бачити.

Його автомобіль був недавно пофарбований заново.

— Ніяких поганих новин?

— Ніяких.

— А як там мачуха?

— В неї начебто все гаразд. Щойно поїхала Арлетта.

— А вона знову приїздила? Як мило з її боку! Я так і думав, що вона приїде втішити матір.

— Ви дозволите, пане Бессон? — Мегре одвів Кастена вбік і доручив йому поїхати спочатку до Іпора, потім до Фекана.

— Перепрошую, — сказав комісар, повертаючись до Беосона. — Я повинен був дати інспекторові деякі розпорядження. Признаюся, я навіть не уявляю, де мені вас прийняти. В таку ранню годину моя кімната, певно, ще не прибрана.

— Я охоче б чогось випив, а потім, якщо ви не боїтеся свіжого вітру, ми могли б посидіти на терасі казино. Сподіваюся, ви не дуже сердитеся, що я не зміг зустріти вас? Моя дружина у відчаї: із Марселя

приїхала її сестра, жінка судновласника, — їх тепер тільки двоє, в родині Монте не було сина, — і от на мене звалилися тепер усі неприємності...

— Ви гадаєте, що на вас чекають неприємності?

— За тещу я не можу сказати нічого лихого. Вона була достойною жінкою, та на старість в неї почалися всілякі дивацтва. Ви чули, що її чоловік займався будівельними справами. Половина житлових будинків та й чимало громадських будівель у Дьєппі споруджені ним. Більшу частину добра він залишив у вигляді нерухомості. Моя теща сама всім керувала після смерті чоловіка. Вона ніколи не давала згоди на ремонт будинків. Звідси сила-силенна позовів з пожильцями, муніципалітетом і навіть з податковою інспекцією.

— Дозвольте одне запитання, пане Бессон. Чи зустрічалася ваша теща з Валентіною?

Мегре випив другу чашку кави з коньяком і почав стежити за співрозмовником, який зблизька виявився досить брезклим і не таким показним.

— На жаль, ні. Вони ніколи не погоджувалися на зустріч.

— Ні та, ні та?

— Точніше, мати моєї дружини не хотіла знатися з Валентіною. Це дурна історія. Валентіна, коли я відрекомендував їй Мімі, уважно поглянула на її руки і пробурмотіла: "У вас, звичайно, не батьківські руки". — "Як це зрозуміти?" — запитала Мімі. "Руки муляра я уявляла собі великими і широкими", — відповіла Валентіна. Бачите, як усе це нерозумно? — розвів руками Бессон. — Мій тесть справді на початку своєї кар'єри був муляром, хоч і дуже недовго. І все-таки він призвичаївся до лайок. Думаю, що він робив це навмисне; він був

великий цабе у Дьєппі, перший багатій на всю округу, і його тішило бачити, як декого шокує його поведінка та круті слова.

Коли моя теща почула про слова Валентіни, вона була вражена в саме серце. "Це все-таки краще, ніж бути донькою п'яниці рибалки!" — сказала вона. Потім пригадала, коли Валентіна була продавщицею в кондитерській сестер Соре...

— І звинуватила Валентіну в тому, що та не відзначалася зразковою поведінкою.

— Еге ж. Вона ще підкреслювала різницю у віці — її та її чоловіка. Одне слово, вони ніколи не погоджувалися зустрітися.

Стенувши плечима, Бессон додав:

— Такі історії, як мені здається, бувають в усіх родинах... Хоча кожна з цих жінок — цілком достойна пані.

— Ви дуже любите Валентіну?

— Дуже. Вона завжди була добра до мене.

— А як ставиться до неї ваша дружина?

— Природно, Мімі з нею більш стримана.

— Вони сваряться?

— Вони рідко бачаться. Не частіше, як раз на рік. Перед зустріччю я завжди рекомендую Мімі запастися терпінням і бути поблажливою, адже Валентіна — вже літня людина. Мімі обіцяє взяти себе в руки. Та це не дуже допомагає — вони все одно наскакують одна на одну.

— Так було й минулої неділі?

— Не знаю. Я водив дітей на прогулянку.

"До речі, що думають діти про свого батька? — міркував Мегре. — Певно, як і більшість дітей, вони переконані, що він дужий, розумний чоловік, здатний захистити їх та скерувати їхнє життя. Їм і невтямки, що це безвольний і нерозумний нікчема. Мімі, очевидно, каже про нього: "О, він такий добрий!" А він і справді любить їх усіх і на життя дивиться великими наївними, ласолюбними очима. Йому, звичайно, завжди хотілося бути сильним, розумним, найкращим із чоловіків. І в нього, мабуть, була сила всіляких планів, багато з них йому, певно, не вдалося здійснити, а ті, що здійснювалися, призводили до фіаско. В обох випадках він вважав, що просто обставини були проти нього.

І все-таки хіба він не домігся, щоб його обрали депутатом? Тепер усі знають йому справжню ціну. Вся країна почує про нього, він стане міністром, великим державним діячем..."

— Замолоду ви не були закохані у Валентіну? Адже вона старша за вас на якийсь там десяток років.

Ображений, навіть обурений цим запитанням, він вигукнув:

— Ніколи в житті!

— Ну а пізніше ви не закохалися в Арлетту?

— До неї я завжди ставився, як до сестри.

Невже і для цього світ і люди були "як намальовані"? Бессон дістав із кишені сигару. Здивований, що Мегре не наслідує його приклад, неквапливо запалив її і, поволі видихаючи дим, стежив, як він тане в повітрі.

— Чи не податися нам на терасу? Там зручні крісла, повернуті до пляжу. Помилуємося на море.

Цілий рік він жив біля моря, але завжди радо милувався на нього, зручно вмостившися в кріслі, добре одягнутий, ретельно поголений, з виглядом визначної і заможної людини.

— А ваш брат Тео?

— Ви хотіли б дізнатися, чи не був він закоханий у Валентіну?

— Еге ж.

— Я певний, що ні. В усякому разі я нічого такого не помітив.

— А в Арлетту?

— І поготів. Я ще був хлопчиськом, а в Тео вже були знайомства, особливо з молодичками, як я їх називаю.

— Арлета теж не закохувалася в нього?

— Можливо, вона "обожнювала" його, як каже моя жінка про подібні дівчачі захоплення. Ви знаєте, як це буває. Без наслідків. І найкращий доказ того — її ранній шлюб.

— Вас це не здивувало?

— Що саме?

— Її шлюб із Жюльєном Сюдром.

— Ні. Хіба що трохи. Адже він не був багатий, а ми вважали, що Арлетта надто звикла до розкошів, щоб потім без них обходитися. Один час вона відзначалася великим снобізмом. Та це минуло. Гадаю, в неї з Жюльєном було справжнє кохання. Він виявився людиною широким поглядів. Батько хотів подарувати їм на весілля велику суму грошей, у той час ми були ще дуже багаті. Та Жюльєн відмовився.

— І вона теж?

— І вона теж. Отож буквально наступного дня вона мусила звикати до скромного життя. Обставини привчили всіх нас до цього, але це вже було пізніше.

— Ваша дружина та Арлетта між собою в добрих стосунках?

— Здається, так. Хоча вони дуже різні. В Мімі діти, весь дім на її руках, вона рідко коли буває в товаристві.

— А їй хотілося б вести більш світське життя? її часом не тягне назад до Парижа?

— Вона терпіти не може Парижа. — І не нудиться в Дьєппі?

— Хіба що трохи. На жаль, зараз, коли я став депутатом, ми не маємо змоги жити в столиці. Що б сказали мої виборці?

Слова Шарля Бессона цілком гармоніювали з навколишнім краєвидом — з блакитним, як на листівці, морем, яскравим сонячним ранком, з пляжниками, які немовби позували перед фотоапаратом…

Кінець кінцем чи реальна то була дійсність? Чи, може, тільки міраж? І, може, цей великий самовдоволений хлопчисько по-своєму має рацію? І чи справді вмерла Роза?

— Ви не здивувалися, зустрівши тут брата в неділю?

— Так, спочатку трохи здивувався. Я гадав, що вія у Довіллі. Або ж у одному з солонських замків — адже зараз початок вересня й дозволено полювати. Тео, знаєте, зберіг світські звички. Коли він ще був багатий, він жив на широку ногу й охоче приймав у себе друзів. Вони цього не забули і тепер і собі приймають його.

Зовсім інша картина! Кілька слів — і вже зовсім інший Тео.

— В нього є гроші?

— Гроші? Не знаю. Як і є, то дуже небагато. Але в нього немає і особливих витрат. Тео — старий парубок.

Нотки заздрощів забриніли в словах цього огрядного чолов'яги, батька чотирьох дітей.

— Він завжди елегантний. Та це тому, що він акуратно носить речі. Його часто запрошують до високого товариства. І мені здається, що час од часу він займається комерцією. Адже він дуже розумний і, коли б захотів...

"Так-так, — подумав Мегре, — Шарль теж, коли б він тільки захотів..."

— Він одразу ж погодився піти з вами в неділю до Валентіни?

— Ні, не відразу.

— Він сказав вам, чому він тут?

— Сподіваюся, комісаре, ви не підозрюєте Тео?

— Я нікого не підозрюю, пане Бессон. Ми просто розмовляємо. Я намагаюся скласти собі якнайточніше уявлення про вашу родину.

— В такому разі, якщо хочете знати мою думку, Тео сентиментальний, хоча й не признається в цьому. Він нудьгує за Етрета, де ми дітьми проводили вакації. Вам відомо, що ми приїздили сюди, коли ще була жива наша матінка?!

— Так, це зрозуміло.

— Я сказав йому, що в нього немає жодних підстав сердитися на Валентіну і що вона теж нічого проти нього не має. Кінець кінцем він пішов зі мною…

— Як він там поводився?

— Як світська людина. Спочатку відчував себе трохи скутим, побачивши наші подарунки, пробачився, що прийшов з порожніми руками.

— Аз Арлеттою?

— Що? Між ним та Арлеттою ніколи нічого не було.

— Отже, під час обіду була присутня уся родина. Крім Сюдра, який не зміг приїхати.

— Так, про Сюдра я забув. Ви не помітили нічого такого, якісь там деталі, які могли б навести на думку, що готується злочин?..

— Нічогісінько, а я дуже спостережливий… "Ну й йолоп! Яке інколи щастя бути йолопом!"

— Треба сказати, що Мімі та я були дуже заклопотані дітьми. Вдома вони порівняно спокійні, а в гостях стають страшенними шибениками. Адже ви помітили, що у Валентіни малесенький дім, у їдальні так тісно, що не можна вийти з-за столу. І наш малий, який звичайно спить, скористався з цього і горлав не вгаваючи цілу годину. Буквально всіх оглушив. Ми поклали його на бабусине ліжко, а зі старшими не знали, як дати собі раду.

— Рову ви добре знали?

— Щоразу, приїздячи до "Халупки", я бачив її. Вона була славна дівчина, трохи відлюдькувата, як і більшість тутешніх мешканців. Правда, досить їх пізнати ближче...

— Отже, ви її бачили приблизно разів п'ять-шість?

— Далебі, трохи більше.

— Ви розмовляли з нею?

— Ну як розмовляють із покоївкою? Так, мимохідь, на кухні. Вона була добряча кухарка. Не знаю, як тепер дасть собі раду Валентіна. Адже вона любить смачно попоїсти. Знаєте, комісаре, коли судити з ваших запитань, то ви йдете хибним шляхом.

Мегре незворушно смоктав свою люльку, стежачи поглядом за крихітним корабликом, який поступово зникав за обрієм.

— А втім, я так і гадав. І, передбачаючи, в якому напрямку поліція провадитиме розслідування, просив міністра ласкаво передати справу у ваші руки.

— Красно дякую.

— Ну, що ви! Це я маю вам дякувати, що ви приїхали. Хоча я дуже заклопотаний, та мені, як і багатьом іншим, трапляється читати детективні романи. Марно було б питати у вас, чи сприймаєте ви їх серйозно. В цих романах кожен щось приховує, совість у всіх більш чи менш нечиста, і життя людей, зовні зовсім простих, виявляється заплутаним і складним… Тепер ви трохи знайомі з родиною, — провадив далі Шарль Бессон. — Сподіваюся, ви зрозуміли, що в жодного з нас немає підстав ненавидіти мачуху, тим більше, ненавидіти настільки, щоб холоднокровно підготувати її вбивство. В шлунку Рози було виявлено миш'як. І, якщо я правильно зрозумів, він також був у склянці з ліками, що призначалися для Валентіни. Я не сперечаюся з висновками експертів, які, видима річ, знають своє діло. Хоча навіть і в них часом трапляються помилки та суперечки. Ви бачили Тео?.. І от перед вами я. Коли б на Мімі не спало це горе, я її привіз би до вас, і ви б переконалися, що вона нездатна й мухи скривдити. Всі ми були такі щасливі в неділю! Я гадаю — нехай мене навіть візьмуть за це на сміх, — що лише безглузда випадковість могла стати причиною цього лиха.

— Скажіть, ви вірите в привиди?

Мегре був у захваті від свого запитання, яке поставив з силуваною усмішкою, як би зробив це в парламенті, щоб загнати на слизьке свого супротивника.

— Ні, я в привиди не вірю.

— І я не вірю. Однак не минає і року, щоб де-небудь у Франції не об'явився будинок з привидами. І кілька днів, а то й тижнів, все місцеве населення перебуває в збентеженні. В одному містечку мені доводилося спостерігати, як ціла армія жандармів, поліцаїв та експертів не могла знайти пояснення тому, що кожної ночі в будинку рухалися речі. Та неминуче все це одного чудового дня розкривається, і в більшості випадків так просто, що історія закінчується вибухом реготу.

— Але ж, що не кажіть, Роза померла!

— Я знаю це і не збираюся твердити, що вона сама отруїлася. Лікар Жоллі каже, що вона була здорова тілом і духом. Ні її знайомства, ні її життя не дають підстав запідозрити самогубства. Не забувайте, що отрута вже була в її склянці, коли Валентіна захотіла випити ліки і не випила їх, бо відчула гіркий присмак…

— Я згодний. Я не намагаюся вас переконати, а просто кажу: ніхто з присутніх на обіді у Валентіни не був зацікавлений у тому, щоб позбавити життя стару й беззахисну жінку.

— А чи відомо вам, що вночі в будинку був мужчина?

Шарль ледь зашарівся і зробив жест, немов одгонив причепливу муху.

— Мені казали. Я насилу в це повірив. Але ж Арлетті тридцять вісім років, вона дуже вродлива і має неабиякий успіх. Може, це й не так страшно, як дехто гадає. В кожному разі, я сподіваюся, що Жюльєн ніколи про це не дізнається.

— Ще б пак!

— Бачите, пане Мегре, кожний міг би запідозрити когось із присутніх під час обіду, але ж ви, судячи з того, що я про вас знаю, проникаєте в саму суть речей. Я переконаний, що, як і в випадку з привидами, ви відкриєте надзвичайно просту істину.

— Яку саме? Що Роза вмерла?

Шарль Бессон засміявся, хоча був не зовсім переконаний, що це жарт.

— До того ж звідки миш'як?

— Не забувайте, що ваш батько був фармацевт і що Тео, як мені казали, вивчав хімію. Та й ви самі якийсь час працювали в лабораторії. Я хочу сказати, що в родині знайомі певною мірою з ліками. Я про це не подумав, та це нічого не змінює.

— Авжеж.

— Не виключено також, що хтось міг пробратися до будинку з вулиці.

— Бродяга, наприклад?

— А чом би й ні?

— Ви хочете сказати, що хтось дочекався такого моменту, коли будинок був повний людей, вліз у вікно на другий поверх і висипав отруту в склянку? Ця деталь, до речі, теж має певну вагу: адже отруту підсипали не в пляшку зі снотворним, там його й слідів не знайшли, а просто в склянку.

— Так, ви самі бачите, як тут усе не в'яжеться.

— А Роза все-таки вмерла.

— В такому разі, що ви самі про це думаєте, пане Мегре? Скажіть мені вашу думку, як мужчина мужчині. Певна річ, обіцяю вам не робити нічого такого, що могло б перешкодити вашому розслідуванню. Хто це зробив?

— Не знаю.

— Тобто як?

— Поки що не знаю.

— Але…

— Ми про це дізнаємося, коли я зможу відповісти на два головних запитання.

— У вас є якісь підозри?

Тепер він відчував себе ніяково в кріслі, пожовуючи кінчик згаслої сигари, від якої в нього, мабуть, гірчить у роті. Може, як це бувало і з Мегре, він усе ще чіпляється за свої ілюзії, за ті уявлення про світ, які йому щойно зруйнували. Майже зворушливо було бачити його схвильованим, збудженим, спостерігати, як він стежить за найменшими відтінками виразу комісарового обличчя.

— Сталося вбивство, — сказав Мегре.

— Це начебто безперечно.

— А без причини не вбивають, надто отрутою, це несумісне з нападом гніву чи пристрасті. Відколи я служу в поліції, я не зустрічав жодного отруєння, яке не було б пов'язане з грошовими інтересами.

— Та які ж інтереси могли бути тут, хай йому чорт! Він кінець кінцем не стримався.

— Я їх не розкрив.

— Все, що має моя мачуха, належить тільки їй, без права спадкування, за винятком декотрих меблів та прикрас.

— Це мені відомо.

— Я не потребую грошей, а надто тепер. І Арлетта теж. Тео гроші не цікавлять.

— Мені вже не раз казали все це.

— І що ж?

— Нічого. Я щойно почав розслідування, пане Бессон. Ви запросили мене, і я приїхав. Валентіна також просила мене зайнятися цією справою.

— Вона вам писала?

— Не писала і не телефонувала. Вона сама приїхала до мене в Париж.

— Я знав, що вона була в Парижі, та гадав, що вона їздила навідати свою доньку.

— Вона з'явилася до карного розшуку й була в моєму кабінеті, коли мені переказали розпорядження міністра.

— Кумедно.

— Чому?

— Мені б і на думку не спало, що вона знає ваше ім'я.

— Мені вона сказала, що стежила за моїми розслідуваннями по газетах і навіть збирала деякі вирізки. Що вам у цьому не подобається? — запитав Мегре, побачивши, що Шарль весь аж пересмикнувся.

— Нічого.

— Ви волієте краще не відповідати на це запитання?

— Нічого особливого, запевняю вас. Тільки я ні разу не бачив, щоб моя мачуха читала газети. Вона їх, — не передплачує і завжди відмовляється від радіо і навіть від телефону. Їй глибоко байдуже все, що відбувається у світі.

— От бачите, як часом робляться відкриття.

— Що ж ви з нього виснували для себе?

— Дізнаємося пізніше. Можливо, й нічого.

— Ви, може, щось вип'єте?

— Тео все ще в Етрета?

— Так, я зустрів його минулого вечора.

— В такому разі маємо шанс зустріти його в барі. Ви розмовляли з ним?

— Не мав нагоди.

— Я вас познайомлю.

Видно було, що Шарль чимось стурбований. Цього разу він просто відкусив кінець нової сигари і запалив абияк..

Малюки гралися в морі великим червоним м'ячем.

6. РОЗИНІ ПРОБЛЕМИ

Шарль Бессон не помилився. В барі, крім Чарлі, був тільки один клієнт — Тео. Він сидів перед недопитою склянкою ганусового аперитиву і за браком партнера сам із собою грав у покердайс.

Шарль кинувся до нього, щасливий і гордий з можливості відрекомендувати комісарові свого старшого брата, а той подивився на них каламутним поглядом і неохоче залишив табурет біля стойки. Ти знаєш комісара Мегре?

Тео міг би відповісти: "Чув про такого" або "Як і всі" тощо, аби дати зрозуміти, що йому знайоме це ім'я, та він лиш церемонно вклонився і, не подаючи руки, промимрив:

— Дуже радий.

Зблизька він виглядав старішим: помітніше вирізнялися дрібні зморшки, схожі на тріщини. Очевидно, щоранку він немало часу проводив у перукарні, де з ним проробляли складні косметичні процедури, в тому числі й масаж обличчя;, шкіра в ньоґо була немов у старої кокетки.

— Ти, звичайно, знаєш, що на моє прохання та на прохання Валентіни, яка спеціально їздила до Парижа, комісар погодився вести розслідування?

Шарль був трохи засмучений: брат зустрів їх із крижаною ввічливістю, мов який мандрівний монарх.

— Ми тобі не завадили?

— Аніскілечки.

— Щойно на пляжі ми провели цілу годину під сонцем, і нас мучить спрага. Чарлі!

Той по-дружньому підморгнув Мегре.

— Ти що питимеш, Тео?

— Віскі.

— Терпіти не можу віскі. А ви що вип'єте, комісаре? Собі я замовлю пікон-гренадін.

Вийшло так, що й Мегре замовив собі те ж саме. Давно він уже не куштував цього напою, і якимось загадковим чином він одразу ж нагадав йому пору вакацій.

— Ти був у Валентіни після неділі?

— Ні.

У Тео були великі випещені бліді руки, порослі рудуватим волоссям, на мізинці — великий перстень-печатка. Він не мав на собі нічого, що можна було б придбати в звичайній крамниці. Так, безперечно, він уподобав для себе цілком певний зовнішній вигляд і дотримувався його незмінно. Хтось свого часу справив на нього глибоке враження — можливо, якийсь англійський аристократ; він наслідував його жести, ходу, манеру вдягатися, навіть міміку. Ось і зараз він час од часу мляво підносить руку до рота, неначе збирається позіхнути, але не позіхає.

— Ти ще довго будеш в Етрета?

— Не знаю.

Шарль усе намагався виставити брата в якнайвигіднішому для того світлі й пояснював комісарові:

— Прекумедний хлопчина. Ніколи не знає напередодні, що робитиме завтра. Ні сіло ні впало після вечері у "Фуке" чи в "Максімі" він може раптом налаштувати валізи й відлетіти до Кан або Шамоні, до Лондона або Брюсселя. Чи не так, Тео?

Та Мегре вже перейшов у атаку.

— Дозвольте поставити вам одне запитання, пане Бессон. Коли ви востаннє бачилися з Розою?

Бідолаха Шарль отетеріло витріщився на обох і розтулив був рота, щоб запротестувати. Він, видно, не мав жодного сумніву, що старший брат стане категорично заперечувати можливість чогось подібного. Але Тео заперечувати не став. Він, здавалося, був спантеличений — перш ніж підвести очі на комісара, кілька секунд розглядав денце своєї склянки.

— Ви хочете знати точну дату?

— Еге ж. Якнайточнішу.

— Шарль може вам підтвердити, що я ніколи не запам'ятовую чисел і плутаю дні тижня.

— Більш як тиждень тому?

— Приблизно з тиждень.

— В неділю?

— Ні. Коли б мені довелося відповідати під присягою, то я добряче подумав би. А так, якщо не помиляюся, це було минулої середи або в четвер.

— Ви часто з нею зустрічалися?

— Точно не пригадую. Разів два-три.

— Познайомилися ви з нею не у вашої мачухи?

— Вам, мабуть, казали, що я не зустрічаюся з мачухою. Я не знав, де працює ця дівчина, коли з нею познайомився.

— Де це сталося?

— На святі в містечку Вокотт.

— Ти вже почав упадати за покоївками? — пожартував Шарль, даючи зрозуміти, що це суперечить звичкам старшого брата.

— Я дивився перегони в мішках. Вона стояла поруч зі мною. Я вже не пригадую, хто перший заговорив, — вона, чи я. В усякому разі, вона сказала, що селянські свята схожі одне на одне, і що все це дурне, і що вона воліє краще піти геть. Я теж збирався йти звідти і з чемності запропонував їй місце у себе в машині.

— Оце й усе?

— Ще по одній, Чарлі?

Той уже, не питаючи дозволу, наповнив три склянки, і Мегре не став заперечувати.

— Вона казала, що багато читає, розповідала про книжки, яких не могла зрозуміти, але які хвилювали її. Чи треба розглядати це як допит, пане комісар? Зауважте, що я ладен підкоритися, коли це потрібно, але погодьтеся, що в такому місці…

— Годі тобі, Тео! — вигукнув Шарль. — Не забувай, що пан Мегре приїхав сюди на моє прохання.

— З тих, із ким я зустрічався, ви перший, хто, видно, трохи знає цю дівчину, — додав комісар. — В усякому разі ви перший, хто розказує мені про неї.

— А що ви іще хочете про неї знати?

— Вашу думку.

— Це проста селючка, яка перетрудила собі мозок читанням, вона весь час питала про найдивовижніші речі.

— Про що?

— Про все. Про добрість, про егоїзм, про стосункя між людьми, про розум. Хіба ж усе пригадаєш?

— Про кохання — теж?

— Вона заявила мені, що не вірить у кохання і ніколи не дійде до того, щоб віддатися мужчині.

— Навіть вийшовши заміж?

— До заміжжя вона ставилася як до найбільшої бридоти. Це її власні слова.

— Отже, між вами нічого не було?

— Нічогісінько.

— Ніякої близькості?

— Траплялося, вона брала мене за руку, коли ми йшли пішки, а коли ми їхали в машині, часом злегка спиралася на моє плече.

— Вона ніколи не говорила про ненависть?

— Ні, вона весь час торочила про гордість, та, як вона казала, "егоїзм". Чарлі!

— Одне слово, — втрутився брат, — ти задля сміху вивчав її характер.

Тео не вважав за потрібне відповідати.

— Це все, пане комісар?

— До смерті Рози ви були знайомі з Анрі?

Цього разу Шарль стурбувався не на жарт. Звідкіля Мегре, який говорив з ним про всілякі дрібнички, знає все це? Поведінка Тео починала йому здаватися не такою вже й природною, а надто це його затяжне перебування в Етрета.

— Я знав його лише на ім'я. Вона розповідала мені про всіх своїх родичів. Вона їх не любила — ще б пак: вони не розуміли її.

— А з Анрі Трошю ви познайомилися лише по її смерті?

— Він зупинив мене на вулиці, запитав, чи я той самий пан, котрий зустрічався з його сестрою. Вигляд у нього був такий, що здавалося, він от-от полізе битися. Я терпляче пояснив йому все, і він заспокоївся.

— Ви зустрічалися з ним ще раз?

— Так, минулого вечора.

— Чого?

— Ми зустрілися випадково…

— Він злий на ваших родичів?

— Особливо на Валентіну.

— І з чого б то?

— Запитайте в нього самого. Сподіваюся, ви зможете його допитати не гірш, ніж оце допитуєте мене. Чарлі!

Мегре раптом збагнув, на кого саме так ретельно намагається скидатися Тео: на герцога Віндзорського!

— Ще два-три запитання, оскільки ви такі люб'язні. Вам часом не доводилося зустрічатися з Розою в "Халупці"?

— Ні, не доводилося.

— А чекати десь поблизу?

— Вона сама сюди приходила.

— А чи не траплялося їй бувати напідпитку у вашому товаристві?

— Вона п'яніла після одного-двох ковтків.

— Вона не висловлювала наміру вкоротити собі віку?

— Смерті вона боялася панічно. Коли ми їхали в машині, вона весь час умовляла мене зменшити швидкість.

— А як вона ставилася до вашої мачухи? Любила її? Була їй віддана?

— Не думаю, щоб дві жінки, живучи разом і зустрічаючись а ранку до вечора, могли любити одна одну.

— Ви гадаєте, що зрештою вони неминуче починають одна одну ненавидіти?

— Я цього не казав.

— До речі, — знову втрутився Шарль Бессон, — добре, Що пригадав... Я мушу зайти до Валентіни. Було б просто нечемно приїхати до Етрета і не запитати, як їй ведеться. Ви не поїдете зі мною, пане комісар?

— Ні, дякую.

— Ви залишитеся з братом?

— Я побуду тут іще якийсь час.

— Сьогодні я вам більше не потрібний? Завтра я заїду до Дьєппа на похорон. Ти не чув, Тео? В мене померла теща.

— Поздоровляю.

Шарль вискочив із кімнати червоний як рак, і важко було сказати, що до того спричинилося: випиті аперитиви, чи братова поведінка.

— Йолоп! — пробурмотів Тео крізь зуби. — Отже, це він примусив вас" приїхати сюди із Парижа?

Він знизав плечима, простяг руку до гральних костей, немов даючи знати, що сказати йому більші нічого. Мегре дістав із кишені гаманець, повернувся до Чарлі, але Тео буркнув до того:

— Запиши на мій рахунок.

Вийшовши з казино, Мегре побачив Кастенову "сімку", а біля готелю й самого інспектора, який уже чекав на нього.

— Ви не поспішаєте? — запитав Кастен. — Може, хильнемо по чарочці?

— Щось мені не хочеться. Здається, я щойно проковтнув три аперитиви підряд. Мені хотілося б мерщій сісти до столу.

Комісар відчував, що його розморило. Вся ця справа зненацька постала перед ним у кумедному світлі, навіть Кастен з його поважним заклопотаним виглядом здавався подібним до клоуна.

— На мою думку, вам би слід було проїхати до Іпора, — заговорив інспектор. — Я тут працюю ось уже п'ять років і думав, що знаю нормандців. Та впоратися з цією родиною мені не до снаги.

— А що вони кажуть?

— А нічого. Ні так, ні так. Дивляться на тебе спідлоба, навіть сісти не пропонують і немов чекають, поки та заберешся геть. І весь час переморгуються, неначе кажуть: "То будемо з ним розмовляти?" — "Ні, ти сам вирішуй!" Потім мати пробурмоче якусь фразу — начебто я між іншим, але насправді сповнену потайного змісту.

— Що ж, наприклад?

— Ось, наприклад, таке: "Всі вони — одна банда, жоден з них і словом не прохопиться".

— А ще?

— У них, звичайно, були причини не пускати сюди мою доньку".

— Хіба ж Роза їх не навідувала?

— Наскільки я зрозумів, дуже рідко. Хоча з їхніх слів можна зробити будь-які висновки. Враження таке, що слова в них мають зовсім інше значення, ніж звичайно. Можна було зрозуміти лиш одне: ми з вами з'явилися сюди не для того, щоб установити істину, а щоб урятувати "тих людців" від неприємностей. Вони, здається, не вірять, що Роза загинула через помилку, — провадив далі інспектор. — Послухати їх, то це в-неї, а не у Ва-лентіну мірив убивця... Батько, повернувшись, почастував мене сидром, щоправда, після довгих вагань, але все-таки я був їхнім гостем. Був там і його син — в море він ішов лише на ніч. Та зі мною він навіть не поцокався.

— Це старший, Анрі?

— Еге ж. Сам він не зронив і слова та й їм показував на мигах, щоб мовчали. Коли б зустрів старого в одному з феканських шинків, та ще й напідпитку, можливо, він розповів би мені більше... А що вдалося зробити вам?

— Я поговорив з обома Бессонами. Спочатку з Шар-лем, потім із Тео.

Вони сіли до столу. Перед ними стояла пляшка білого вина, і інспектор налив обидві склянки. Мегре не обмежував себе, і, коли вони вийшли на вулицю, йому страшенно закортіло поспати по обіді, широко відчинивши вікно на море.

Утримувало його від цього почуття сорому. Це було також упадком дитинства — свідомість обов'язку, яку він сам охоче доводив до крайнощів. Йому завжди здавалося, що він мало працює для того, щоб відробити свій хліб. Це так глибоко вкорінилося в ньому, що навіть у відпустці — а випадала вона аж ніяк не щороку! — він не переставав відчувати якоїсь провини.

— А що ви мені накажете робити? — запитав Кастен, помітивши, що комісара долає сон і нерішучість.

— Роби що хочеш, хлопче! Шукай, де тобі заманеться. Може, тобі слід було б побачитися з лікарем...

— З доктором Жоллі?

— Еге ж. А також з іншими людьми. Байдуже, з ким саме. Іди навмання. Ця стара діва Соре, певна річ, любить побазікати і вмирав од нудьги.

— Може, я вас кудись підвезу?

— Ні, не треба, спасибі.

Він знав, що такий настрій находив на нього в кожному новому розслідуванні — і чи то випадково, чи то під впливом інстинкту, йому завжди траплялося хильнути зайвого. Загалом кажучи, це тоді, коли, за його ж висловом, факти починали "бродити".

Спочатку його відомості обмежувалися сухими даними поліційного рапорту. Потім йому доводилося потрапляти в середовище людей, яких він доти і в очі не бачив і про яких ще напередодні нічогісінько не знав. І він розглядав їх так, наче то були фотографії в родинному альбомі.

З кожним треба було якнайшвидше познайомитися, поставити необхідні запитання, відрізнити правду в їхніх відповідях од брехні і, головне, водночас не квапитися з висновками.

В цей початковий період люди і речі вимальовувалися чітко, але немов на — відстані, і тому здавалися безликими, позбавленими індивідуальності.

І от у якусь мить, немовби без жодної причини, все це починало "бродити". Образи людей ставали водночас більш розпливчастими і більш земними, а головне, дедалі складнішими, — і тоді вже треба було брати очі в руки.

Одне слово, він починав бачити їх ізсередини, і хоч ішов поки що навпомацки, непевно, все-таки складалося враження, що одне ще зовсім невелике зусилля — і все з'ясується, істина розкриється сама собою...

Засунувши руки в кишені, з люлькою в зубах, він повільно брів знайомим уже курним шляхом. Раптом одна дрібничка, здавалося б, геть нікчемна, привернула до себе його думки. А втім, можливо, дрібничка ця не була така вже й нікчемна...

Живучи в Парижі, він уже звик до того, що на кожному розі до твоїх послуг які-небудь засоби транспорту. А яка відстань від "Халупки" до центру Етрета? Приблизно кілометр. У Валентіни немає телефону. Немає в неї й машини. І навряд чи їздила вона на велосипеді.

Отже, старій пані доводиться зробити цілу подорож, щоб зустрітися з людьми; очевидно, бували часи, коли вона довго ні з ким не бачилася. Найближча її сусідка — одна із сестер Соре, якій близько дев'яноста років; вона, треба гадати, вже не залишає свого крісла.

Цікаво, Валентіна сама ходила до крамниці чи доручала це Розі?

В зелені живоплоту чорніли великі ягоди ожини, і комісар насилу подолав бажання зупинитися і зірвати кілька з них, а також зрізати собі паличку, — на жаль, не ті вже літа! Але йому було приємно уявити собі, що він зробив і те, і друге. Потім його думки полинули до Шарля та його брата Тео, і комісар пообіцяв собі хильнути скляночку сидру у Трошю. Якщо, звичайно, його там почастують.

Він штовхнув зелену хвіртку, вдихнув змішані пахощі садових квітів та рослин, почув ритмічне пошкрябування і на звороті стежки побачив старого, який обкопував кущі троянд. Це був, очевидно, Оноре, садівник, що приходив до Валентіни тричі на тиждень; його наймала також і мадемуазель Соре.

Старий випростався, намагаючись розгледіти гостя, підніс руку до чола, і важко було дібрати, чи то вітання, чи він просто затулив рукою очі від сонця.

Це був справжній садівник, "як намальований". Майже горбатий від того, що завжди нахилявся до землі, з маленькими гострими очицями, мов той звірок, що висунув писок із нірки.

Він нічого не сказав, провів поглядом Мегре і, тільки почувши, як відчинилися двері, знову заходився монотонно шкребти заступом.

Двері цього разу відчинила не мадам Леруа, а сама Валентіна. Вона вийшла йому назустріч з таким виглядом, неначе вони давнішні добрі знайомі.

— До мене сьогодні приходили, — жваво оголосила вона. — Щарль навідав мене. Його, здається, стурбувала холодність брата.

— Він розповідав вам про нашу розмову?

— Про яку розмову? Стривайте-но! Він розповідав мені переважно про небогу Монте. Це змінить його матеріальне становище. Тепер він багатий, багатший, ніж будь-коли, адже в старої карги було понад шістдесят власних будинків, не кажучи вже про цінні папери та мішки з золотом. Що вам налити, пане комісар?

— Склянку води, якнайхолоднішої.

— Тільки з умовою, що ви спочатку вип'єте чогось міцнішого. Зробіть це для мене. Я не люблю пити сама. Це було б жахливо, правда? Уявіть собі стару жінку, яка на самоті жлуктить кальвадос. Та коли до мене хтось приходить, то, щиро кажучи, я завжди рада випити чарчину.

Врешті, чом би й ні? Він почував себе чудово. Щоправда, в маленькій вітальні було трохи жарко й сонячне проміння припікало йому плече. Показавши йому крісло, Валентіна заходилася пригощати його, і в очах її, як у хлопчиська, грали лукаві бісики.

— Шарль ні про що інше не розповідав?

— Про що саме?

— Ну, хоча б про свого брата…

— Він просто сказав мені, що не розуміє, чому це Тео вирішив постати перед вами у такому невигідному світлі, тим більше, що робив це навмисне. Шарля це дуже засмутило. Він обожнює Тео, до того ж у нього дуже розвинені родинні почуття. Можу битися навзаклад, що вам він не сказав про мене нічого поганого.

— Достеменно так.

— А хто ж тоді?

Мегре не пробув там і трьох хвилин і буквально не встиг зогледітися, як його самого вже допитували!

— Невже дочка!

Вона промовила це усміхаючись.

— Не бійтеся виказати її. Вона й не намагалася приховати, що розказувала вам усе, що про мене думала.

— Мені здається, ваша донька не дуже щаслива…

— А ви гадаєте, що вона прагне щастя?

Вона усміхнулася; дивлячись у склянку, усміхнувся й Мегре.

— Не знаю, чи часто вам доводилося мати справу а жінками. Роза, наприклад, почувала себе глибоко нещасною, якщо в неї постійно не було якихось складних проблем, які вона мала розв'язати. Це були філософські проблеми, над якими вона так уперто сушила собі голову, що забувала відповідати мені, коли я до неї зверталася. А миючи посуд, здіймала такий гуркіт, неначе їй заважали знайти відповідь на питання, од якого залежала доля всього людства.

— А чи правда, що вона перестала навідувати своїх батьків?

— Вона рідко ходила до них, бо там щодня була колотнеча.

— Через що?

— А ви не здогадуєтеся? Вона дратувала їх своїми проблемами, своїми порадами, вичитаними із книжок, і, природно, її мали за придуркувату.

— В неї не було подруг?

— З тієї ж причини. Це заважало їй зустрічатися з тутешніми хлопцями: вони були для неї надто неотесані й грубі.

— Тож, виходить, крім вас, вона ні з ким не спілкувалася?

— Вона ходила до крамниці, але, мабуть, і на вулиці не дуже розтуляла рота. А втім, даруйте! Я забула про доктора. Роза якось знайшла в моїй бібліотеці медичну книжку і читала її час од часу, а потім засипала мене найдивовижнішими запитаннями. "Скажіть правду, адже вам відомо, що мені недовго залишилося жити?" — казала вона. "Ти хвора, Розо?" Вона знаходила в себе то рак, то якусь іншу, але обов'язково рідкісну хворобу. Це гнітило її кілька днів, а потім вона просила відпустити її до лікаря. Можливо, це дозволяло їй поговорити й про інші високі матерії — доктор Жоллі уважно вислуховував її ніколи їй не суперечив.

— А вечори вона проводила з вами?

— Тут, у вітальні, вона не залишалася зі мною ні разу. А втім, це б мені й не сподобалося. Ви, мабуть, вважаєте мене за стару химерницю? Закінчивши мити посуд, вона відразу ж піднімалася до своєї кімнати, не роздягаючись, валилася в ліжко і починала курити сигарети, їй, напевне, подобався смак тютюну. Курити вона не вміла... Дим виїдав їй очі, їй доводилося весь час заплющуватися, але це не суперечило її уявленням про поетичність. Я надто лиха? Не настільки, однак, як вам здається. Коли я піднімалася до себе, вона входила розчервоніла, з палаючими очима й чекала, поки я укладуся, щоб подати мені ліки. "Не забудьте провітрити кімнату, перш ніж ляжете спати". Це була моя

традиційна фраза, бо дим із її кімнати просмикувався навіть сюди з-під дверей. Вона відповідала: "Ні, пані. Не забуду, пані. На добраніч, пані". Потім роздягалася з таким гуркотом, наче там товклася рота солдатів.

Мадам Леруа теж бряжчала на кухні, але, очевидно, робила це для власної втіхи або щоб продемонструвати свою незалежність. Вона відчинила двері, риб'ячими очима зиркнула на Мегре і неначе й не помітила його.

— Можна вже починати варити суп?

— Тільки не забудьте покласти мозкову кістку. Коли мадам Леруа пішла, Валентіна знову звернулася до комісара.

— Отже, за винятком мого зятя Жюльєна, ви побачили всіх членів родини. Вони не бездоганні, але, погодьтеся, не такі вже й порочні.

Мегре силкувався пригадати, що говорила Арлетта про свою матір, але так і не зміг.

— Кінець кінцем я подібно до любого Шарля також повірю, що стався лише нез'ясований нещасливий випадок. Ви ж бачите, що я й досі жива, і якщо хтось і надумав рано чи пізно — не знаю, навіщо? — порішити мене, то, здається, він дав маху. Що ви думаєте про це?

Та Мегре зовсім про це не думав. Він дивився на неї примруживши: заважало сонячне проміння, що струменіло між ними. Ледь помітна усмішка блукала на її вустах — усмішка святенниці, як сказала б пані Мегре. А він намагався з'ясувати для себе, не надаючи цьому, проте, особливої ваги, немов жартома: чи може щось збентежити таку жінку?

Він не квапився, даючи їй змогу набалакатися досхочу, коли-не-коли пригублюючи чарку з кальвадосом. Аромат фруктового напою ставав

для нього запахом цього будинку, змішуючись із запахом смачних наїдків, мастики для натирання підлоги й самої чистоти.

Вона, певно, не покладалася цілком на покоївок, звіряючи їм прибирання. І Мегре уявив собі, як щоранку, в нічному ковпаку, вона сама стирає порох з численних витончених прикрас.

— Ви вважаєте, що я не без дивацтв? Можливо, подібно до інших місцевих жителів, ви навіть вирішили, що я несповна розуму? Згодом ви зрозумієте мене. Коли надходить старість, то перестаєш зважати на чужу думку і робиш що тобі хочеться.

— Ви не бачилися з Тео ще раз?

— Ні. Навіщо мені з ним бачитися?

— А ви знаєте, в якім готелі він зупинився?

— Якщо не помиляюся, в неділю він казав, ніби живе в "Англійськім"..

— Ні, він живе в готелі "Пляж".

— А чому ви подумали, що він має прийти до мене знову?

— Так просто. Він добре знав Розу.

— Тео?

— Авжеж. Вони не раз зустрічалися.

— Це не могло бути часто. Адже вона нікуди не виходила!

— Ви їй не дозволяли?

— Я забороняла їй швендяти поночі по вулицях.

— І все-таки вона це робила. Скільки в неї було вільних днів?

— Два на місяць, неділями. Вона йшла одразу по обіді, помивши посуд, і якщо навідувала батьків, то поверталася лише в понеділок уранці, з першим автобусом.

— І тоді ви залишалися вдома на самоті?

— Атож… Я вже казала вам, що я не боягузка. Отже, ви кажете, що між нею і Тео щось було?

— Коли йому вірити, то все обмежувалося розмовами… Роза обговорювала з ним свої проблеми… — І вже не без лукавства додав: — … тримаючи його за руку або поклавши йому голову на плече — щоб краще чув!

Стара залилася сміхом, і так щиро, що аж закашлялася.

— Ой, благаю, скажіть, що ви пожартували!

— Ні, це суща правда. До речі, саме з цієї причини Шарль був невдоволений сьогодні своїм братом.

— Тео при ньому розповів вам про це?

— Йому довелося. Він зрозумів, що я знаю про це.

— А як же ви про це довідалися?

— Насамперед я зустрів учора Тео в товаристві Розиного брата!

— Анрі?

— Еге ж... У них була важлива розмова в кав'ярні.

— А де ж це Тео з ним познайомився?

— Чого не знаю, того не знаю. Анрі було також відомо про його побачення з Розою, і він зажадав пояснень.

— Комедія, та й годі! Коли б це сказали не ви, я б просто не повірила!.. Бачте, пане Мегре, треба знати Тео, щоб оцінити як слід весь комізм того, що ви мені розповідаєте. У всьому світі немає сноба, більшого за нього! І в цьому чи не єдиний сенс його існування, Віа готовий піти на смерть — тільки б то було на очах обраного товариства. Заради того, щоб його побачили разом з якоюсь знаменитістю, він ладен проїхати сотні кілометрів.

— Я чув про це.

— І раптом Тео прогулюється попідручки з Розою!.. До речі, стривайте! Є одна дрібна деталь, якої ви не знаєте, — про це просто не згадали, коли розказували вам про мою покоївку. Шкода, що родичі забрали всі її речі. Я б показала вам її плаття й особливо капелюшки. Уявіть собі найкричущі кольори, які найменше пасують один до одного. У Рози були розкішні груди. Коли вона кудись ішла, то надягала таке вузьке вбрання, що насилу могла дихати, хоча вдома я забороняла їй так одягатися. Вона тоді намагалася не навертатися мені на очі. До того ж Роза любила намащуватися, але робила це так невміло й грубо, що скидалася на найвульгарнішу з повій... Тео — і вона! О господи!

І стара знову засміялася, але сміх цей виказував знервованість.

— Коли не секрет, пане Мегре, то куди ж вони ходили?

— Знаю тільки, що вони зустрілися на святі у Вокотті і що їм траплялося випивати по чарочці в одній із тамтешніх кав'ярень.

— І давно це було?

Збоку можна було подумати, що комісар уже куняє. Невиразно всміхаючись, він стежив за старою крізь примружені повіки.

— Востаннє вони бачилися минулої середи.

— Тео сам розповів вам про це?

— Не дуже охоче, але все-таки розповів.

— Ну, тепер мене вже нічим не здивуєш! Сподіваюся, принаймні, що він не приходив до неї на побачення в цей дім крізь вікно, як коханець моєї доньки?

— Каже, що ні.

— Тео… — повторила вона з невірою в голосі. Потім підвелася й наповнила чарки. — Я припускаю, що Анрі міг прийти до Тео поквитатися. Серед усіх цих Трошю він найбільший шибайголова… Однак…

Іронічний вираз на її обличчі змінився поважним, але за хвилину повернулася безтурботна веселість.

— Це був би букет… Адже Тео вже близько двох місяців в Етрета! Уявіть собі… Ні! Це було б аж надто екстравагантно!

— Ви припускаєте, що вона могла від цього завагітніти?

— Ні. Хоча, між нами кажучи, це було спало мені на думку… А ви теж подумали про це?

— Еге ж, був подумав.

— А втім, це все одно нічого не пояснило б.

За заскленими дверима з'явився садівник і застиг, чекаючи, поки його помітять.

— Даруйте, я на мить відлучуся, — сказала Валентіна. — Я повинна дати розпорядження.

Мегре раптом почув цокання годинника, на яке раніше навіть не звернув уваги. Почав розрізняти якісь розмірені звуки, що долинали з другого поверху. Це, мабуть, мурчав кіт, розлігшись на ліжку своєї господині, — стеля в цій іграшковій дачці була дуже тонка.

Сонце вливалося до кімнати; розбиваючись у віконній рамі на дрібні скалки, танцювало на цяцьках, кидало звідти зайчиків, малювало на лакованій поверхні стола чіткі контури листка липи. Мадам Леруа зчинила на кухні такий гуркіт, неначе пересувала там меблі. Із саду знову долинуло рівне пошкрябування скребка.

Мегре здавалося, що він і не переставав чути цих, пошкрябувань. Однак, розплющивши очі, він з подивом побачив за крок від себе обличчя Валентіни.

Вона квапливо всміхнулася йому, щоб не здаватися нетактовною.

— Здається, я задрімав, — пробурмотів Мегре, ледь розтуливши рота...

7. ПРОРОКУВАННЯ АЛЬМАНАХА

Коли Мегре прощався зі старою пані, настрій в обох був такий веселий, що, здавалося, вони от-от почнуть плескати одне одного по плечу.

Та чи зберегла Валентіна свою усмішку, коли за ним зачинилися двері? Чи, навпаки, як це буває після надто нестримних вибухів сміху, в неї круто змінився настрій, коли вона залишилася наодинці з мовчазною пані Леруа?

Мегре був скоріше стурбований; важкою ходою він прямував до міста, до будинку лікаря Жоллі. Зненацька немов з-під землі виріс перед ним Кастен, точніше кажучи, інспектор вискочив із задимленого шиночка, де влаштував собі спостережний пункт і вже довгенько чекав на комісара, граючи в карти.

— Я був у лікаря, патроне. Роза ні на що не була хвора. Здоров'я з неї аж перло. І все-таки вона час од часу приходила до лікаря, а той, щоб зробити їй приємне, прописував нешкідливі пілюлі...

— Які, наприклад?

— Скажімо, гормони. Вона сама їх вимагала, бо весь час потерпала за свої залози.

Кастен, крокуючи поруч із комісаром, здивовано запитав:

— І ви йдете туди?

— Я повинен запитати лікаря про одну річ. Зажди на мене.

Він звернувся на "ти" до інспектора, який не працював у його відділі. А це теж дещо означало. Показався великий квадратний будинок з повитими плющем стінами, з садом, схожим на невеличкий парк.

— Ось тут він живе, — сказав Кастен. — Але хворих приймав у флігелі ліворуч.

Флігель був схожий на ангар. Певно, тут не обійшлося без пані Жоллі, яка терпіти не, могла хворих та запаху ліків, — от вона й виставила все це зі свого будинку.

— Зробіть так, щоб він упізнав вас одразу, як тільки відчинить двері, інакше доведеться чекати кілька годин.

Вибілені вапном стіни. Навколо на лавках жінки, діти, старі люди. Принаймні дванадцятеро душ чекали на прийом. Хлопчисько з великою пов'язкою на голові, жінка в хустці марно намагається заспокоїти малюка, якого тримає на руках. Всі погляди звернені до дверей, у глибині, за якими лунають голоси. Мегре пощастило: двері відчинилися майже відразу, вийшла гладка селянка. Лікар оглянув кімнату й помітив комісара.

— Заходьте, будь ласка. Пробачте, одну хвилинку. Він полічив пацієнтів, відділяючи плевели від зерна, потім показав на трьох чи чотирьох із них:

— Вас я сьогодні не зможу прийняти. Приходьте післязавтра в той самий час.

І зачинив двері.

— Пройдімо до будинку. Ви щось вип'єте?

— В мене до вас лиш одне запитання.

— Але я дуже радий бачити вас і не відпущу так швидко.

Він одчинив бічні двері і через сад повів комісара до великого квадратного будинку.

— Жаль, що саме сьогодні дружина поїхала до Гавра. Вона була б дуже рада познайомитися з вами.

Будинок був багатий, комфортабельний, трохи похмурий через великі дерева в саду.

— До мене допіру заходив інспектор, і я йому сказав, що Роза була абсолютно здорова і могла б прожити ще сто років. Рідко мені доводилося зустрічати таку здорову родину, як ці Трошю. Вам би треба було побачити цю здоров'ячку на власні очі.

— Вона не була вагітна?

— Дивне запитання. Що завгодно міг би подумати, тільки не це. Вона була в мене зовсім недавно і ні про що таке навіть і словом не прохопилася. Місяців зо три тому я її оглянув усебічно і можу заприсягтися, що на той час вона ще не жила статевим життям. Чим би я міг вас почастувати, пане комісар?

— Дякую, нічим. Я щойно від Валентіни, де мусив випити більше, ніж мені хотілося б.

— Як вона себе почуває? Ось вам іще одна — завидне здоров'я! Мо'гла б цілком обходитися без лікарів. Чарівна жінка, вам не здається? Я знав її ще до другого шлюбу, навіть до першого. Я приймав у неї пологи.

— Ви вважаєте її цілком нормальною?

— З психічного боку? Певно, ви запитуєте тому, що вона виставляє напоказ свої дивацтва. Будьте обережні з такими людьми, пане комісар. Як правило, це найздо-ровіші голови. Вона завжди чудово знає, що робить! І завжди це знала. Вона любить свій маленький світ, свій будиночок, свій комфорт. Чи можна їй докоряти за це все? Одне слово, я за неї не турбуюся.

— Ну а Роза?

Мегре не забував про хворих, які чекали в приймальні, — про жінку з малюком на руках, про хлопчика з забинтованою головою. Та лікар, видно, не поспішав. Він закурив сигару, зручно вмостився в кріслі, немов готуючись до тривалої розмови.

— У Франції тисячі таких дівчат, як Роза. Із якої вона родини, вам відомо. Очевидно, провчилася в сільській школі років зо три, не більше. Потім випадково потрапила до іншого середовища. Всього наслухалася. Казна-чого начиталася. Знаєте, про що вона запитувала мене одного разу, коли прийшла на прийом? Що я думаю про теорії Фрейда? Вона весь час приставала до мене: чи все гаразд у неї з залозами внутрішньої секреції. Та хіба ж усе пригадаєш? Я вдавав, що сприймаю її серйозно. Вислуховував її, прописував ліки, які були такі ж нешкідливі, як вода.

— Вона коли-небудь ходила сумна?

— Ніколи. Навпаки, вона мала веселу вдачу, завжди здавалася безтурботною. Та часом вона вдарялася в оті свої роздуми, як вона це називала, і тоді раптом ставала дуже серйозна. Певно, у Валентіни вона відкопала Достоєвського і прочитала всього — від палітурки до палітурки.

— Із тих ліків, що ви прописували їй, у жодних не було миш'яку?

— В жодних, можете бути певні.

— Дякую вам, лікарю.

— Ви вже йдете? Мені так хотілося, щоб ви посиділи довше.

— Я, мабуть, ще побуваю у вас.

— Ну, коли ви обіцяєте…

Лікар важко зітхнув: йому, видно, зовсім не хотілося повертатися до хворих. Кастен чекав на вулиці.

— Що ви зараз збираєтесь робити?

— Поїду до І пора.

— Підкинути вас на моїй "сімці"?

— Ні, не треба. Зателефонуй краще до дружини і попередь її, що ти сьогодні можеш повернутися додому пізніше, як звичайно. А може, й зовсім не ночуватимеш удома.

— Вона вже звикла до цього. То як же ви туди дістанетеся? В цей час автобуси вже не ходять. А пішки ви не дійдете.

— Я візьму таксі.

— Якщо буде вільне. Адже тут, в Етрета, тільки два таксі. Стоянка он там, на розі вулиці. А що я маю тим часом робити?

— Пошукай Тео Бессона.

— Ну, це не дуже важко. Досить лиш обійти ресторани. А що далі?

— Це все. Постеж за ним.

— Непомітно?

— Нічого не станеться, як він і помітить тебе. Головне, не випускай його з очей. Якщо він виїде з міста на машині, сідай у свою "сімку" і мчи слідом. Постав її неподалік од його машини. В цьому разі черкни мені кілька слів і залиш записку в мене в готелі. Не думаю, щоб він міг далеко поїхати.

— Якщо ви їдете побачити родину Трошго, бажаю вам приємно провести час.

Сонце вже схилялось до обрію, коли Мегре виїздив з міста на таксі, водій якого раз у раз обертався до нього, щоб побалакати. Комісар, здавалося, куняв, лиш час од часу пахкав люлькою. Сільський краєвид набував темно-зелених відтінків, на фермах уже спалахували вогники, в загонах ревіли корови.

Іпор виявився рибальським виселком, в якому, як і всюди на узбережжі, було кілька кам'яних будинків, де здавалися кімнати для приїжджих. Шофер запитав, як йому проїхати, — він не знав родини Трошю. Нарешті він зупинився перед одноповерховим будинком, біля якого на паркані сушилися сіті.

— Почекати вас? — запитав водій.

— Еге ж, будь ласка.

За шибкою невиразною плямою біліло чиєсь обличчя. Мегре постукав у брунатні двері, з-за яких долинало дзвякання виделок: певно, Трошю вже сіли вечеряти.

Двері йому відчинив Анрі, рот у нього був повний, і він мовчки дивився на комісара, не запрошуючи його до хати. В глибині кімнати горіло вогнище, над яким було підвішено чималий казан. Поруч стояла плита, чудова, майже нова газова плита, і можна було здогадатися, що це предмет розкошів, яким користуються лише зрідка.

— Я хотів би побалакати з вашим батьком.

Старий теж бачив Мегре, та поки що мовчав. Їх було п'ятеро чи шестеро навколо довгого столу без скатертини: перед ними димували полумиски, а в центрі стояла величезна таріль з картоплею й тріскою у сметані. Мати повернулася спиною до дверей. Маленький хлопчик крутив білявою голівкою, намагаючись побачити, хто там прийшов.

— Впусти його, Анрі, — нарешті промовив старий.

Витираючи губи рукавом, він підвівся повільно, з майже врочистою поважністю. Здавалося, він казав усій родині: "Не лякайтеся: я тут, нічого лихого з вами не скоїться".

Анрі не сів на місце, а залишився стояти біля залізного ліжка, над яким висіла лобкова картинка, що зображала "Ангела божого" Мілле.

— Ви, певно, начальник того, хто в нас був?

— Я комісар Мегре.

— Що вам іще від нас треба?

В нього було масивне обвітрене обличчя морського вовка, малювати яких так полюбляють художники-самоуки. Навіть удома він не розлучався з морським кашкетом. Він мав майже квадратну постать, і синій светр підкреслював його могутні плечі.

— Я намагаюся встановити, хто вбив…

— … мою доньку! — закінчив Трошю, немовби вточнюючи цим, що вбили саме його доньку, а не чиюсь іншу.

— Достеменно так. Даруйте, що мені довелося вас потурбувати. Я не сподівався, що застану вас за столом.

— А в який час вечеряють у вас? Певна річ, пізніше, ніж у людей, які встають о пів на п'яту ранку.

— Будь ласка, не припиняйте вечері.

— Я вже наївся.

Решта й далі їли мовчки, поважно, не перестаючи, однак, розглядати Мегре, не пропускаючи повз вуха жодного батькового слова.

Анрі запалив сигарету, можливо, то був виклик. Комісар, якому досі не запропонували сісти, здавався велетнем у цій кімнаті з низькою стелею, з якої звисали домашні ковбаси.

В кімнаті було два ліжка, одне з них дитяче, крізь відчинені двері в другій кімнаті видніло ще три. Та рукомийника не було — отже, всі вмивалися надворі, біля криниці.

— Ви забрали доньчині речі?

— Хіба ж це не моє право?

— Я вам не докоряю. Просто моє завдання стало б легшим, коли б я знав, що було серед тих речей.

Трошю обернувся до жінки, і Мегре нарешті побачив її обличчя. Вона виглядала аж надто молодою, як на матір такої великої родини, таких дорослих дітей, як Роза та Анрі. Вона була кощава, худенька, одягнута в чорну сукню, на грудях у неї висів медальйон.

Батьки перезирнулися, діти засовалися на лавках.

— Бачите, ми вже їх поділили… — І не всі її речі вдома?

— Жанна, вона працює в Гаврі, взяла собі її сукню та білизну, вони їй саме враз. А ось туфлі вона не взяла, туфлі їй малі.

— Тепер вони мої! — заявила дівчинка років чотирнадцяти з великим рудим ластовинням.

— А ти помовч!

— Мене цікавлять не стільки самі речі, як усілякі дрібнички. Листів у неї не було?

Цього разу батьки подивилися на Анрі, але той, здавалося, був зовсім не в гуморі відповідати. Мегре повторив своє запитання.

— Ні, — процідив Анрі.

— Жодних щоденників чи просто записок?

— Я знайшов тільки альманах.

— Який альманах?

Анрі знехотя пішов до другої кімнати. Мегре пригадав тепер, що змолоду, коли він сам жив у селі, йому доводилося бачити такі

альманахи, погано віддруковані, f. на кепському папері, оздоблені примітивними ілюстраціями. Його здивувало, що такі книги й досі видаються.

На кожний місяць там було пророкування, наприклад:

"17 серпня. Меланхолія.

18 серпня. Не починати жодних справ. Не вирушати в мандри.

19 серпня. Ранок буде радісний, та стережися вечора". Мегре не всміхався, він з найповажнішим виразом гортав подану йому книжку, яку, видно, — читали й перечитувала бозна-скільки разів. Та нічого особливого він не знайшов ні у вересні, ні в кінці серпня.

— Інших паперів ви не знаходили?

Тут мати наважилася підвестися і в свою чергу взяла слово. Відчувалося, що вся родина стоїть за неї горою, заздалегідь схвалюючи її відповідь на питання Мегре.

— Ви й справді гадаєте, що вам треба було приїздити сюди й ставити нам питання? Я хочу, щоб ви мені кінець кінцем відповіли: мою доньку вбили чи не мою? А коли мою, тоді, мені здається, не нам слід надокучати запитаннями, а тим, кому ви даєте спокій.

Атмосфера немовби розрядилася. Чотирнадцятирічне дівча навіть плеснуло в долоні.

— І все це тому, що ми бідні люди, — провадила далі мати, — і тому, що дехто намагається строїти з себе…

— Можу вас запевнити, мадам, що я допитую однаково багатих і бідних.

— І тих, хто вдає із себе багатіїв? І тих, хто строїть із себе знатних пань, хоча їхньому роду до нашого — як куцому до зайця.

Мегре не відповідав, сподіваючись, що вона говоритиме ще. І вона провадила далі, озираючись навколо, немов шукаючи підтримки.

— А ви знаєте, хто вона така, ця жінка? Я ось зараз вам усе про неї розкажу. Коли моя бідолашна матінка вийшла заміж, то парубок, який став її чоловіком, був довгий час закоханий в іншу. Цією іншою була мати Валентіни. Вона мешкала в сусідстві з моєю матір'ю, майже двері в двері. Так от. Рідня цього хлопця й чути не хотіла, щоб він побрався з тією дівкою. Я це кажу, щоб ви зрозуміли, що то була за одна…

Якщо Мегре правильно зрозумів, то мати Валентіни була з тих, на кому пристойні люди не женяться.

— І все-таки вона вийшла заміж, скажете ви? Еге ж. Та вона не спромоглася знайти собі іншої пари, ніж один нероба й пропий-батько! От вони вдвох і породили на світ божий вашу мадам! — Батько Трошю дістав із кишені коротку люльку і натоптав її тютюном із кисета, зробленого із свинячого пухиря.

— Я ніколи не хотіла, щоб моя донька працювала ц жінки, яка, можливо, навіть гірша за свою матір. Коли б мене послухали…

Погляд, сповнений докору, в спину чоловіка. Очевидно, саме він свого часу дозволив Розі піти в покоївки до Валентіни.

— Вона до того ж іще й паскуда! Не всміхайтеся, я знаю, що кажу! Може, їй і вдалося обдурити вас солодкими словами. Та я ще раз кажу вам: вона паскуда, всім вона заздрить, а мою Розу завжди ненавиділа.

— А чому ж ваша донька залишалася в неї?

— Я й сама до ладу не знаю. Досі не знаю. Адже й Роза не любила її.

— Вона вам про це казала?

— Нічого вона мені не казала. Вона ніколи не розмовляла з нами про своїх господарів. А останнім часом вона взагалі з нами ні про що не балакала. Ми вже їй не підходили. Ви розумієте? Ось що зробила ця жінка! Вона навчила її зневажати власних батьків, цього я їй ніколи не подарую! А тепер, коли Роза померла, ця негідниця з'явилася на похорон покрасуватися, хоча за нею вже давно плаче тюрма!

Трошю глянув на свою дружину з таким виглядом, наче збирався втихомирити її.

— В усякому разі, вам не тут належить чинити розшуки! — з притиском закінчила вона.

— Ви дозволите сказати хоч слово?

— Нехай скаже, мамо, — втрутився Анрі.

— В поліції у нас немає чарівників. Як же ми знайдемо злочинця, коли нам невідомо, чому було вчинено злочин? — Він говорив спокійно, чемно. — Вашу доньку було отруєно. Хто це зробив? Можливо, я дізнаюся, якщо мені пощастить установити, чому її отруєно.

— То я ж кажу вам, що ця жінка її ненавиділа!

— Але цього мало. Не забувайте, що вбивство — злочин дуже серйозний. Вбивця ставить на карту своє життя і в кожному разі свою волю.

— Такі пройди нічим не ризикують.

— Сподіваюся, ваш син зрозуміє мене, коли я додам, що з вашою донькою зустрічалися й деякі інші люди.

Анрі, здавалося, зніяковів.

— Можливо, є ще хтось, про кого ми нічого не знаємо. Ось чому я сподівався оглянути її речі. Серед них могли бути листи, адреси, якісь дрібні подарунки.

При цих словах запанувала тиша, всі перезирнулися. Вони неначе питали про щось одне в одного. Нарешті мати сказала все ще з деякою недовірою, звертаючись до чоловіка:

— Може, покажеш йому персня?

Трошю немовби знехочу дістав із кишені штанів великого старого гамана з численними кишеньками, які закривалися на кнопки. Звідти він добув якийсь предмет, загорнутий у шовковистий папір, і простяг його комісарові. Мегре побачив старовинного персня з зеленим камінцем в оправі.

— Я гадаю, у вашої доньки були й інші прикраси?

— В Рози була повна коробка всіляких брязкалець, які вона купувала на базарі в Фекані. Їх уже поділили. Залишився тільки…

Не кажучи ні слова, дівчинка метнулася до другої кімнати і принесла срібний браслет, прикрашений синіми камінчиками з порцеляни.

— Він тепер мій! — з гордістю сказала вона.

Всі ці обручки, сувеніри від першого причастя, медальйони коштували щонайбільше кілька франків.

— Скажіть, а цей перстень був разом з іншими?

— Ні.

Рибалка зиркнув на жінку, яка досі вагалася.

— Я знайшов його в глибині туфля, — сказав він. — Перстень був загорнутий у клаптик шовковистого паперу. Це були її святкові туфлі, вона взувала їх усього разів зо два.

Світла від вогнища було не досить," щоб розгледіти як слід персня, до того ж Мегре не дуже й знався на коштовностях. Та було очевидно, що ця річ зовсім іншого гатунку, ніж ті брязкальця, про які тільки-но йшлося.

— Я й кажу, — мовив нарешті Трошю і трохи зашарівся. — Ця річ турбувала мене. Вчора я був у Фекані і там показав персня ювелірові, у якого ми купували наші обручки. Я навіть записав собі назву — це смарагд. Він пояснив, що камінчик цей коштує стільки, скільки добряча шхуна, і що, коли я знайшов цього персня, то краще віднести його до поліції.

Мегре повернувся до Анрі.

— Отже, виходить, через це? — запитав він. Анрі мовчки кивнув. Мати насторожилася.

— Ви щось приховуєте? Чи ви, може, вже бачилися?

— Далебі, я краще вам дещо поясню. Я зустрів вашого сина в товаристві Тео Бессона. Мене це здивувало, та зараз я все зрозумів. Адже Тео кілька разів зустрічався з Розою.

— Це правда? — запитала мати в Анрі.

— Правда.

— Ти знав про це і нічого не сказав?

— Я пішов до нього, щоб дізнатися, чи не він часом дав їй персня і взагалі, що було між ними.

— Що ж він відповів?

— Він просив мене показати йому персня. Я не міг цього зробити, бо він був у кишені в. батька. Я описав йому, який він. Тоді я ще не знав, що то смарагд, але він одразу вимовив це слово.

— То це він подарував його їй?

— Ні. Він заприсягався, що ніколи нічого їй не дарував. Він пояснив мені, що для нього вона була лише товаришем, йому приємно було розмовляти з нею, бо вона була розумна.

— А ти повірив? Ти можеш вірити тому, що кажуть ці люди?

Анрі глянув на комісара й провадив далі:

— Він сам намагався дізнатися правду про смерть Рози і каже, що поліція все одно не зможе довідатися. І ще він мені сказав, — в Анрі здригнулися губи, — що це Валентіна запросила вас сюди і буцімто ви їй служите.

— Я не служу нікому особисто.

— Я тільки повторюю, що він сказав.

— Ти певний, Анрі, що не він дав персня твоїй сестрі? — запитав батько.

— Мені здалося, що він говорить щиро. Він додав, що сам він небагатий, і, якщо камінчик справжній, то, навіть продавши свою машину, він не зміг би купити такого персня.

— Звідкіля ж, на думку Тео, в неї міг узятися такий перстень? — в свою чергу запитав Мегре.

— Він цього не знає.

— Роза коли-небудь їздила до Парижа?

— Ніколи в житті там не була, — докинула мати. — Я й не бажаю туди їздити. Досить з мене того, що інколи доводиться бувати в Гаврі.

— А в Гаврі Роза бувала?

— Інколи їздила до сестри.

— Їв Дьєппі бувала?

— Не думаю. Навіщо б їй здалося їздити до Дьєппа.

— Річ у тім, — знову втрутилася стара Трошю, — що останнім часом ми взагалі майже нічого не знали про неї. Коли вона навідувала нас, це було схоже на шторм; вона шпетила нас за те, що ми робимо, що і як

кажемо. Та й сама говорила вже не так, як ми її вчили, а все якісь чужі слова…

— А вона симпатизувала Валентіні?

— Ви маєте на увазі, чи вона її любила? По-моєму, Роза її ненавиділа. Я зрозуміла це з деяких слів, що якось прохопилися в Рози.

— Що ж то були за слова?

— Зараз я вже не пригадую, але тоді вони мене дуже вразили.

— Чому ж усе-таки вона й далі працювала в неї?

— Я сама її про це запитувала, та вона не відповідала.

Трошю наважився нарешті зробити той самий жест, Що його інспектор Кастен передбачав як кінцевий для візиту Мегре.

— Ми вас нічим не почастували. Може, вип'єте скляночку сидру? Я не пропоную вам нічого міцного, адже ви ще не вечеряли.

Він пішов, щоб націдити сидру з бочки, повернувся із синім глиняним глечиком, повним по вінця, дістав із шухляди рушника і протер дві склянки.

— Ви можете довірити мені цього персня днів на два?

— Він не наш. Я не вважаю навіть, що він будь-коли належав моїй доньці. Та якщо ви хочете взяти його з собою, залишіть мені розписку.

Мегре написав розписку на краєчку стола, з якого прибрали начиння. Він випив сидру, ще аж занадто молодого, але похвалив напій, як тільки міг: Трошю сам робив його щоосені.

— Повірте мені, — сказала мати, проводжаючи комісара до дверей, — саме Розу вони й хотіли вбити. І якщо роблять так, щоб повірили в інше, то для цього мають якісь причини.

— Сподіваюся, ми незабаром про це дізнаємося.

— Ви гадаєте — незабаром?

— Можливо, навіть швидше, ніж ви думаєте.

Персня, загорнутого в шовковистий папір, Мегре сунув до жилетної кишеньки. Кинув погляд на дитяче ліжко, в якому, певно, ще спала Роза, коли була маленька, зазирнув до кімнати, де вона, вирісши, лягала спати разом із сестрами, глянув на вогнище, перед яким вона, сидячи навпочіпки, готувала суп.

Коли він і не був більше їхнім ворогом, він усе-таки залишився чужим: вони чекали, поки він піде геть, і в їхній мовчанці було ще багато невисловленого. Тільки Анрі взявся провести комісара до машини.

— Вам не важко буде підкинути мене до Етрета?

— Залюбки.

— Я тільки піду візьму кашкета й мішок. Він чув, як Анрі пояснював своїм:

— Я під'їду в комісаровій машині. З Етрета подамся просто до Фекана, а там на корабель.

Він повернувся, несучи з собою брезентового мішка з рибальським приладдям. Машина рушила. Обернувшись, Мегре ще встиг розгледіти кілька силуетів людей проти відчинених дверей.

— Ви гадаєте, він мене обдурив? — запитав Анрі, запаливши сигарету.

Від його одягу в машині терпко запахло морем.

— Не знаю.

— Ви покажете йому персня?

— Можливо.

— Коли я зустрівся з ним уперше, я хотів роз'юшити йому пику.

— Я це так і зрозумів. Мене лиш цікавить, як йому вдалося стримати вас.

Анрі замислився.

— Я цього теж не розумію. Він виявився не таким, як я його собі уявляв. І я певний, що він не намагався переспати з моєю сестрою.

— А інші намагалися?

— Еге ж, син Баб'єфа, коли їй було сімнадцять. Та, клянусь вам, він і на тім світі про це згадуватиме.

— Роза вам часом не казала, що хоче вийти заміж? — v Це ж за кого?

Він, видно, теж був певний, що в усій окрузі не було гідної пари його сестрі.

— Ви щось хотіли мені сказати?

— Ні.

— Чого ж ви поїхали зі мною?

— Не знаю. Мені закортіло ще раз його побачити.

— Щоб іще раз поговорити з ним про персня?

— Про це — і взагалі про все. Я не такий учений, як ви, але я відчуваю, що тут не все гаразд.

— Ви сподіваєтеся знайти його в тому самому ресторанчику, де я вас зустрічав?

— Або там, або десь-інде. Я хотів би вийти з машини раніше за вас.

Він і справді вийшов, як тільки вони в'їхали до містечка, і пішов собі геть, закинувши за спину свого мішка і ледь пробурмотівши слова подяки.

Мегре спочатку заїхав до себе в готель. Жодної записки для нього не було. Потім він подався до казино, де працював Чарлі.

— Ти часом не бачив мого інспектора? — запитав Мегре.

— Він заходив по п'ятій.

Чарлі глянув на годинник, який показував дев'яту, і додав:

— Уже давно.

— А Тео Бессон?

— Вони прийшли й пішли один слідом за другим. Мегре поглядом дав зрозуміти, що йому все ясно.

— Щось вип'єте?

— Ні, дякую.

Анрі, видно, недаремно приїхав до Етрета, бо Мегре знайшов Кастена на чатах перед готелем "Пляж".

— Він у себе в номері?

— Піднявся до себе хвилин п'ятнадцять тому. Інспектор показав на світло у вікні третього поверху.

8. СВІТЛО В САДУ

Того вечора Кастен не раз нишком позирав на Мегре питаючи себе, чи справді комісар знає, чого хоче. Чи насправді Мегре, наслідувати якого намагаються молоді інспектори, такий великий сищик? А чи просто він не в формі, принаймні сьогодні, — і дав цим людям водити його за ніс?

— Посидьмо де-небудь, — запропонував комісар Кастенові, здибавши інспектора біля готелю.

Доброчесні громадяни, що нарікають на таку силу шинків, навіть і гадки не мають, яка це благодать для поліції. Випадково один із них

стояв метрів за п'ятдесят від готелю "Пляж", і звідти можна було спостерігати за вікнами Тео.

Кастен вирішив, що комісар збирається поговорити з ним, дати якісь розпорядження.

— Я випив би кави з коньяком, — признався Мегре. — Сьогодні щось прохолодно.

— Ви вже вечеряли?

— Чесно кажучи, ні.

— І не будете?

— Не зараз.

Він не був п'яний, хоча то тут, то там немало вихилив зранку. Можливо, тому й відчував себе таким зомореним.

— Може, Тео спить, — сказав він, подивившись у вікно.

— Про всяк випадок я ще початую.

— Чекай, синку. І якщо не спускатимеш очей з дверей готелю, що набагато важливіше, ніж пильнувати за вікнами, можеш залишитися тут. А я, далебі, піду побажаю на добраніч Валентіні.

Але він просидів ще принаймні з півгодини, не кажучи ні слова, задумливо дивлячись перед себе. Нарешті підвівся, зітхнув і, засунувши руки в кишені, з люлькою в зубах, пішов геть. Кастен чув, як стихали його кроки на безлюдній вулиці.

За кілька хвилин до десятої Мегре зупинився біля хвіртки "Халупки". Дорогу заливав світлом місяць, немов облямований широкою райдужною смугою. По дорозі він нікого не стрів. Не гавкав жодний собака, жоден кіт, вискочивши з-під ніг, не шмигнув за паркан. Тільки десь у болоті одноманітно кумкали жаби.

Підвівшись навшпиньки, він спробував побачити, чи світиться ще у вікні старої пані. Йому здалося, що вікна першого поверху освітлені, і, штовхнувши незамкнену хвіртку, Мегре опинився на подвір'ї.

В саду було сиро, нудотно тхнуло перегноєм. Йдучи стежкою, він чіплявся за гілля, і шурхіт його, певно, було чути в домі.

Дійшовши до брукованого майданчика перед будинком, комісар побачив освітлені вікна вітальні і саму Валентіну. Стара пані підвелася з крісла, насторожено прислухалася, завмерла на мить, потім підійшла до стіни і несподівано погасила світло.

Саме в ту мить він чхнув. Легкий скрип означав, що відчинили одну із стулок вікна.

— Хто там?

— Це я, Мегре.

Пролунав короткий нервовий смішок, у якому вчувався переляк.

— Даруйте, я зараз запалю світло. — І додала тихіше, немов розмовляла сама з собою: — Що за халепа? Де ж вимикач? Ось він…

Очевидно, вона повернула відразу два вимикачі, бо світло спалахнуло не тільки у вікнах вітальні, а й у саду, майже над головою комісара.

— Зараз я відчиню...

Вона була одягнута так, як він уже її звик бачити. На круглому столику перед кріслом були розкладені карти для пасьянсу.

Вона метушливо бігала в своєму спорожнілому будиночку з кімнати до кімнати, відмикала й замикала двері, бряжчала засовами.

— Бачите, я нє така вже й хоробра, як декому здається: я забарикадувалася. Я не чекала, що ви прийдете.

Їй не хотілося б про щось його розпитувати, але цікавість узяла своє.

— Ви не поспішаєте? Тоді проходьте, сідайте. — І, помітивши, що він глянув на карти, сказала: — Адже треба чимось скрашувати самотність. Чим вас почастувати?

— Мабуть, нічим, я сьогодні тільки й роблю, що п'ю. Ваш пасинок Шарль з'явився вранці й почастував мене пікон-гренадіном. До нас приєднався Тео, ми випили й повторили. Потім я зустрів інспектора, і ми зайшли дз кав'ярні побалакати. Заходжу до вас — і на столі автоматично з'являється пляшка кальвадосу. Лікар виявився не менш гостинним. Трошю частували мене сидром.

— Вони добре зустріли вас?

— Могло бути гірше.

— Вивідали в них щось цікаве?

— Можливо. Поки розслідування не скінчилося, важко сказати, що цікаве, а що ні. До вас хтось заходив після мене?

— Ні. Але я сама виходила з дому. Навідала мадемуазель Соре. Адже вона така стара, що всі давно мають її за небіжчицю і ніхто й не навідає. Вона моя найближча сусідка. Коли б була молодша, то могла б просто перескочити через паркан... Тепер, як бачите, я сама. Мій драгун у спідниці вже давно подався додому. Спочатку мені хотілося взяти нову служницю й поселити її в домі, але тепер я от, міркую, чи варто, бо аж надто добре мені самій.

— Вам не буває страшно?

— Це трапляється, ви могли щойно переконатися на власні очі. Почувши ваші кроки, я навіть трохи розгубилася. Що б я робила, коли б до мене забрався якийсь волоцюга? Як вам здається мій план? Спочатку я гашу світло в домі, потім запалюю лампочку в саду: мене не видно, я ж бачу все.

— Мені здається, це блискуча вигадка.

— Зараз, правда, я забула запалити лампочку в саду. Треба буде згадати про неї наступного разу й навчитися одразу знаходити вимикач.

Він глянув на її ноги, відзначивши, що на ній черевики, а не пантофлі. Та чи дозволяла вона собі, навіть залишаючись вдома, носити пантофлі за межами спальні?

— Отже, досі ніяких новин, пане Мегре?

Він сидів у кріслі, яке стало для нього наче своїм. Увечері кімната здавалася затишнішою, ніж при денному освітленні: кола м'якого світла під лампами, тіні по кутках. Кіт і цього разу був долі; зіскочивши з крісла, віа зараз же, задерши хвоста, підійшов до комісара і заходився тертися об його ноги.

— Ви не розумієте котячої мови? — пожартувала вона.

— Ні, а що?

— Він просить попестити його. Ви турбувалися за мене?

— Я хотів переконатися, що тут усе гаразд.

— Ви досі не переконалися? Сподіваюся, ви не прирекли якогось бідолашного інспектора на те, щоб він цілісіньку ніч простовбичив на дорозі, охороняючи мене? В такому разі мене слід було попередити, я поставила б на кухні розкладачку.

Вона була дуже жвава, в очах у неї блищали пустотливі вогники. Принісши карафку, вона налила йому й наповнила аж по вінця свою чарку.

— Пані Мегре часом не скаржиться на ваш фах?

— В неї було задосить часу, щоб звикнути.

Він одхилився на спинку крісла, натоптав люльку, глянув на бронзового стінного годинника з двома мордатими амурами по боках.

— І часто ви розкладаєте пасьянс?

— Адже ви знаєте, що для самотніх людей інших ігор майже немає.

— Роза не грала з вами?

— Я пробувала навчити її грати в белотку, але марно…

Певно, Валентіна ніяк не могла добрати, що саме привело його сюди. Інколи він, здавалося, клював носом, і вона вже побоювалася, що він зовсім закуняє в кріслі, як це сталося з ним по обіді.

— Піду я далебі до себе в готель і ляжу в ліжко, — промовив він, зітхаючи.

— Може, ще одну чарочку, останню?

— А ви зі мною вип'єте?

— Охоче.

— Тоді згода. Дорогу я тепер знаю і не боюся заблудитися. Певно, ви теж скоро ляжете спати?

— Так. За півгодини.

— Прийнявши снотворне?

— Ні. Я його не купила. Тепер мене це трохи страшить.

— Але ви все-таки спите?

— Кінець кінцем я, звичайно, засну. Старим людям не потрібен довгий сон.

— Отже, до завтра?

— До завтра.

Знову пробираючись садом, він шурхотів гіллям; ледь чутно рипнула хвіртка. Постояв ще трохи на узбіччі дороги, подивився на край даху та. комин, які в блідому світлі місяця виразно вимальовувалися на тлі зелені. Потім підняв комір піджака — стало холодно й вогко — і широким кроком попрямував до міста.

Обійшовши відчинені ще кав'ярні — всередину він не заходив, тільки нашвидку оглядав відвідувачів, — Мегре здивувався, що не зустрів Анрі. Той, видно, ще й досі розшукував Тео.

Чи знав Анрі, що Тео повернувся до себе в готель? Чи сам запитав про нього в портьє? А може, він поїхав ні з чим? Мегре не знав, о котрій годині відчалює з Фе-канського порту його судно, вибираючись на два тижні ловити рибу в Північному морі.

Він зайшов на хвилинку до бару казино. Там нікого не було, тільки Чарлі підраховував виторг.

— Ви не бачили тут рибалки?

— Сина Трошю? Заходив годину тому і вже ледве стояв на ногах.

— Він нічого не казав?

— Мені нічого. Але сам із собою розмовляв і мало не забув свого мішка. А коли закидав його за спину, змахнув усе, що було на стойці, й розбив дві склянки.

Кастен досі стовбичив на вулиці, мабуть, щоб не заснути. Вікна Тео були досі освітлені.

— Ви часом не зустріли Розиного брата, пане комісар? Він допіру пройшов тут, п'яний як ніч.

— До готелю він заходив?

— По-моєму, він навіть не помітив, що тут стоїть готель.

— Він розмовляв з тобою?

— Ні, я приник до стіни.

— Куди він подався?

— Він спустився вулицею, потім повернув праворуч, певно, тому, що туди вела бруківка. Що будемо далі робити?

— Нічого.

— Мені залишатися тут?

— Чом би й ні?

— Ви гадаєте, що Тео все-таки вийде?

— Не знаю. Цілком можливо.

І тут, уже вкотре, Кастена пойняв сумнів: чи не занадто перебільшена комісарова слава? В усякому разі, йому не слід було стільки пити.

— Піди і дізнайся в готелі, чи його хто питав а чи, може, й підіймався до нього.

Невдовзі Кастен повернувся. Відповідь була негативна.

— Ти певний, що в кав'ярні, коли ти стежив за Тео, з ним ніхто не розмовляв і сам він ні до кого не звертався?

— Хіба що до офіціантів — замовити ще щось випити. Адже він знав, що я не спускаю з нього ока. Час від часу він навіть нерішуче поглядав на мене, можливо, хотів запропонувати випити разом, та не наважувався.

— Листів йому не передавали?

— Нічого такого я не помітив. Вам не здається, що вам слід було б щось з'їсти? Бодай бутерброд.

Мегре, здавалося, не розчув. Вийнявши люльку із кишені, він неквапливо натоптав її. Ореол навколо місяця дедалі збільшувався, і видно було, як щось подібне до юги, що повзла з моря, затягує потроху вулиці.

Поки що це був не справжній туман: сирена ще не почала завивати.

— За тиждень тут, крім місцевих, нікого не залишиться, — заговорив Кастен. — Весь персонал готелю подасться на південь, щоб починати новий сезон, зустрічати нових клієнтів.

— Котра вже на твоїх?

— За двадцять одинадцята.

Щось, певно, насторожило Мегре; трохи помовчавши, він раптом заявив:

— Я залишу тебе на хвилинку. Зайду до себе в готель. Треба подзвонити.

Він подзвонив із кабіни до Фекана, на квартиру Шарлю Бессону.

— Це Мегре. Пробачте, що потурбував. Сподіваюся, ви ще не лягли?

— Ні. У вас є новини? Тут моя жінка захворіла на бронхіт і все-таки хоче їхати завтра на похорон.

— Скажіть, пане Бессон, у вашої дружини був колись перстень з великим смарагдом?

— З чим?

Мегре повторив.

— Ні.

— А ви коли-небудь бачили персня у когось із ваших родичів? Наприклад, у Арлетти?

— Начебто ні.

— Дякую вам.

— Алло! Пане Мегре...

— Слухаю.

— Що це за історія з перснем? Ви що, знайшли його?

— Ще не знаю. Ми днями про це поговоримо.

— Там усе гаразд?

— Зараз усе спокійно.

Мегре поклав трубку, подумав трохи, потім замовив номер паризького телефону Арлетти. Його з'єднали одразу, швидше, як із Шарлем. Відповів чоловік, це був перший контакт комісара з Жюльеном.

— Жюльєн Сюдр слухає, — спокійно промовив досить низький голос. — Хто це?

— Комісар Мегре. Я хочу говорити з пані Сюдр.

Він почув, як той самий голос прогув:

— Це тебе. Комісар.

— Алло! Є якісь новини?

— Начебто немає. Поки що немає. Я хотів би поставити вам лише одне запитання. У вас не крали коштовностей?

— Чому ви запитуєте мене про це?

— Відповідайте.

— Ні. Начебто ні.

— У вас їх багато?

— Дещо є. Подарунки чоловіка.

— У вас коли-небудь був перстень з чималеньким-таки смарагдом?

Коротка мовчанка.

— Ні.

— Ви не пригадуєте такого персня?

— Ні не пригадую.

— Дякую вам.

— Ви більше нічого не хочете мені сказати?

— Поки що нічого.

Їй не хотілося, щоб він клав трубку. Відчувалося, що вона чекала, щоб він продовжив розмову. Можливо, їй самій було що сказати, тільки вона не наважувалася а присутності чоловіка.

— Нічого неприємного? — тільки й запитала вона.

— Нічого. На добраніч. Здається, вам уже час лягати спати.

Вона зрозуміла це як насміх і сухо відказала:

— Саме так. На добраніч.

Крім нічного чергового, в холі нікого не було. В глибині стояло крісло, в якому він побачив Арлетту, коли вона прийшла до нього першого вечора. Тоді він ще її не знав. Тоді він ще нікого не знав.

Він пошкодував, що не прихопив із собою пальта, трохи був не зателефонував пані Мегре, щоб побажати їй на добраніч, знизав плечима й подався до Кастена, який з похмурим виразом стояв на чатах. І в цьому готелі хол був порожній. Майже всі вікна, крім двох-трьох, були темні. Погасло світло ще в одному вікні, але не в Тео.

— І що б він міг там робити? — пробурмотів Кас-тен. — Напевне, читає, лежачи в ліжку. Якщо взагалі не заснув, забувши вимкнути світло.

— Котра година?

— Північ.

— Ти певний, що ніхто…

І тут інспектор ляснув себе по лобі, лайнувся й пробурмотів:

— Ну й йолоп же я! Забув сказати вам…

— Що ти забув сказати?

— З ним ніхто не розмовляв у кав'ярні, це правда. Йому ніхто не передавав листів. Та коли ми були в барі на пошті — в другому барі, куди він зайшов, хазяїн невдовзі сказав йому: "Вас просять до телефону".

— О котрій годині це було?

— Одразу по восьмій.

— Хазяїн не сказав, хто його кликав?

— Ні. Тео зайшов до кабіни. Я стежив за ним крізь шибку. Він сам не говорив. Він тільки слухав і час від часу промовляв: "Так… так…"

— І все?

— І як це могло вискочити у мене з голови? Сподіваюся, це не дуже серйозно, патроне?

— Скоро дізнаємося. Який у нього був вираз обличчя, коли він вийшов із кабіни?

— Точно не можу сказати. Щось начебто його здивувало. Або заінтригувало. Але він не був розлючений.

— Ходімо. Почекаєш мене в холі.

— Яку кімнату займає пан Бессон? — запитав комісар у портьє.

— Двадцять дев'яту, на третьому поверсі. Він, мабуть, спить. Просив його не турбувати.

Мегре, нічого не пояснюючи, почав підніматися сходами, зупинився на мить, відсапуючись, і невдовзі зупинився перед білими дверима з мідяними цифрами: "29". Постукав, йому, не відповіли. Постукав дужче, настійливіше, схилився над сходовим прогоном.

— Кастене!

— Я тут, патроне!

— Попроси в них службового ключа. У них мають бути ключі до всіх дверей.

На це пішов якийсь час. Мегре вибив люльку на килим поруч з великою фаянсовою урною, заповненою піском та недопалками.

Портьє йшов попереду, видно, в лихому гуморі.

— Тільки на вашу відповідальність. Завтра вам доведеться давати пояснення хазяїнові. Поліція чи не поліція, а так не годиться.

Він вибрав ключа із великої в'язки, що висіла на ланцюгу, але, перш ніж відімкнути, обережно постукав і притулився вухом до дверей.

Нарешті вони зайшли до кімнати. Там — ні душі/Ліжко було нерозстелене. Мегре відчинив стінну шафу, побачив там темно-синій костюм, чорні туфлі й габардиновий макінтош. Бритва та зубна щітка були у ванній.

— Хіба пан не має права відлучитися на годинку з номера?

— Скажіть, його машина в гаражі?

— Це легко перевірити.

Вони спустилися до холу. Замість іти до парадного входу вони пішли по коридору, спустилися ще на кілька сходинок, і Мегре помітив невеличкі двері, що виходили просто в гараж. Двері були незамкнуті. Ворота, що виходили на безлюдну площу, теж були відчинені.

— Ось його машина.

Кастен скидався на школяра, що нашкодив і тепер сушить голову: яке покарання на нього чекає за зроблену дурницю?

— А що тепер, пане комісар?

— Де твоя машина?

— Навпроти вашого готелю.

Це було зовсім поруч. Коли вони вже сідали в машину, із дверей готелю вискочив нічний швейцар.

— Пане Мегре! Пане Мегре! Вас щойно питали по телефону.

— Хто?

— Не знаю.

— Жінка?

— Ні, чоловічий голос. Вас просять зараз же заїхати до пані. Ви начебто маєте зрозуміти, в чім річ.

За кілька хвилин вони були біля "Халупки". Але перед хвірткою вже стояла якась машина.

— Машина лікаря, — сказав Кастен.

Навіть біля самого будинку не чути було голосів. Всі вікна були освітлені, верхній поверх також. Двері їм відчинив незворушний Тео Бессон. Комісар з подивом глянув на нього.

— Кого тут поранено?

Ніздрі Мегре роздулися. У вітальні пахло пороховим димом. На круглому столику, де були ще розкидані карти, лежав великий револьвер армійського зразка.

Він швидко зайшов до кімнати для гостей, почув там якусь шамотню. У дверях трохи не налетів на Валентіну, яка тримала в руках закривавлені простирадла. Вона подивилася на нього невидющим поглядом, як сновида.

На ліжку, що його колись займала Арлетта, лежав чоловік, роздягнутий до половини. Спина лікаря Жоллі, що схилився над ним, закривала його обличчя, але Мегре вже впізнав штани із грубого темно-синього сукна.

— Мертвий?

Лікар здригнувся, глянув через плече на комісара і випростався з помітним полегшенням.

— Я зробив усе, що міг, — прошепотів він.

На нічному столику лежав шприц. Розкрита лікарева сумка валялася долі. Повсюди темніли плями крові, і Мегре відзначив, що сліди її вели до вітальні й далі, до саду.

— Як тільки Валентіна мені подзвонила, я одразу приїхав, та було вже пізно. І треба ж отаке: куля влучила просто в аорту! Тут навряд чи допомогло б навіть переливання крові.

— Це ви дзвонили мені в готель?

— Так. Вона просила мене повідомити вас.

Валентіна стояла перед ним у вирізі дверей, руки й сукня у неї були в крові.

— Який жах! — стогнала вона. — Коли ви були в мене ввечері, мені й на думку не спадало, що таке може статися. А все тому, що я й цей забула повернути другий вимикач і запалити світло в саду.

Мегре не обернувся до неї. Важко зітхнувши, він ще раз глянув на обличчя Анрі Трошю, вбитого слідом за сестрою. В цю хвилину він думав уже про те, що він скаже його батькам.

— Я вам зараз усе поясню, — знову заговорила Валентіна.

— Я все знаю.

— Ви не можете цього знать. Я вже піднялася до себе… Лягла спати…

Він уперше бачив її одягнутою абияк. У волоссі в неї були бігуді, з-під наспіх одягнутої сукні виглядала нічна сорочка.

— Мені здавалося, що нарешті я заснула. Раптом кіт скочив до мене на ліжко. Він розбудив мене. Я прислухалася. Із саду долинав шум, точнісінько такий, як зчиняли ви, коли прийшли увечері.

— Де був револьвер?

— У нічному столику. Це револьвер мого чоловіка. Він привчив мене завжди мати при собі зброю. Здається, я казала вам про це.

— Ні. Та байдуже.

— Спочатку я виглянула у вікно, але було надто темно. Я накинула сукню й спустилася донизу.

— Не запалюючи світла?

— Еге ж… Я нічого не бачила, але чула, як хтось намагається відчинити двері. Я запитала: "Хто там?" Мені не відповіли.

— І ви одразу вистрілили?

— Я не пам'ятаю. Певно, я перепитала кілька разів. Але там не переставали поратися з замком. Я вистрілила крізь шибку. Почула, як щось упало. Але я ще якийсь час не рухалася, не наважуючись вийти.

— Ви не знали, хто то був?

— Не мала жодного уявлення. Тут я— схаменулася, що треба запалити світло в саду. Крізь розбиту шибку я побачила тіло, а поруч — великий пакунок. Спочатку я подумала, що то якийсь волоцюга. Потім вийшла крізь кухонні двері і, підійшовши ближче, впізнала Анрі.

— Він був ще живий?

— Не знаю. Я побігла до мадемуазель Соре, все ще з револьвером у руці. Я крикнула, щоб вона піднялася, що мені треба негайно зателефонувати, і вона нарешті відчинила мені. Я подзвонила лікареві Шоллі і попросила його попередити вас або ж прихопити вас по дорозі.

— А Тео?

— Я зустріла його біля моїх дверей, коли поверталася.

— Ви повертались самі?

— Ні. Я дочекалася на дорозі лікаря.

Лікар прикрив краєм простирадла обличчя вбитого і, тримаючи перед собою закривавлені руки, попрямував до ванної кімнати.

Біля небіжчика залишилися Мегре й Валентіна. Вони були самі в тісній кімнаті, де ніде було повернутися. Комісар все ще тримав у зубах люльку.

— Що вам сказав Тео?

— Я вже не пригадую. Він нічого не сказав.

— Ви не були здивовані, побачивши його тут?

— Можливо. Я вже не пригадую. Не забувайте, що я допіру вбила людину. Як ви гадаєте, чому Анрі намагався забратися до мене?

Не відповідаючи, він пройшов до вітальні. Кастен і Тео мовчки стояли там один навпроти одного. Інспектор, видно, нервувався, на комісара він глянув одчайдушним поглядом.

— Це все вийшло через мене, так?

— Не зовсім.

У Тео Бессона був знудьгований вираз людини, що потрапила в непевне становище.

— Ви, я гадаю, випадково опинилися поблизу? — запитав Мегре.

Тео не відповів, він; здавалося, дарував комісарові так неделікатно поставлене запитання.

— Підійдіть-но сюди, — звернувся Мегре до інспектора. Він вивів Кастена на подвір'я. Вони побачили кров на бруківці і мішок рибалки, який досі валявся там, де впав.

— їдь якнайшвидше до готелю, де зупинився Тео. Я хочу знати, чи не дзвонив йому хто ввечері. Якщо тобі не зможуть відповісти, обійди бари, до яких заходив Анрі.

— Вони зачинені.

— Дзвони! Нехай відчинять!

— А що запитати?

— Чи не дзвонив Анрі до когось?

Кастен нічого не розумів, але йому хотілося якомога краще виправити свою помилку. Він кинувся до "сімки", і шум її мотора незабаром стих удалині.

Лікар Жоллі й Валентіна спустилися з ванної. Руки лікаря були чисті й пахли милом.

— Я марно вмовляв її лягти, — заговорив він, — або дозволити зробити укол. Вона тримається на самих нервах. Їй здається, що вона спроможна все це знести. Та за півгодини після того, як я від'їду, вона звалиться. Просто не збагну, як вона могла це зробити.

— Я вбила цього бідолашного хлопця, — пробурмотіла Валентіна й по черзі зиркнула на Мегре й на Тео, які нерухомо й безмовно стояли в кутку.

— Ви б не могли вплинути на неї? — обернувся лікар до Мегре. — Вона проспить міцно кілька годин, а до ранку все буде гаразд.

— Я не певний, що в цьому є потреба.

Жоллі спохмурнів," але заперечувати не став і заходився шукати свого капелюха.

— Очевидно, мені треба подзвонити до Гавра, як і минулого тижня, щоб приїхали по труп. Адже тут не обійдеться без розтину.

— Певна річ.

— Може, щось переказати від вас?

— Ні, дякую.

Лікар уклонився старій пані, здавалося, він от-от поцілує їй руку.

— Ви даремно відмовляєтеся. Про всяк випадок я залишив у вашій кімнаті кілька таблеток. Ковтати їх треба через кожні дві години.

Він кивнув Тео й підійшов до Мегре, не знаючи, що сказати.

— Певна річ, я цілком до ваших послуг, пане комісар. Дайте мені знати, як тільки я знадоблюся.

Він пішов, і в кімнаті запанувала тиша. Потім із-за вікна долинув шум мотора. Коли машина від'їхала, Валентіна, немов прокинувшись, відчинила буфет і дістала карафку з кальвадосом. Вона хотіла була поставити його на стіл, але Мегре зненацька грубо вирвав у неї з рук карафку й щосили торохнув нею об підлогу.

— Ану сядьте обоє! — наказав він тремтячим од гніву голосом.

Вони послухалися машинально, видно, не розуміючи, що діється. Мегре залишився стояти, закинувши руки за спину, потім почав крокувати з кутка в куток, як звик це робити у себе в кабінеті Управління карного розшуку.

Кастенова машина вже повернулася. Гучно завила портова сирена, оповіщаючи всіх, що насувається туман.

9. ЗЛОЧИН ТЕО

Чути було, як Кастен вимкнув мотор, вийшов з машини, постояв трохи на шляху, потім відчинив хвіртку. Мегре весь час мовчав. Сидячи в кріслі, де кілька годин тому спочивав комісар, Тео намагався попри все

бути схожим на герцога Віндзорського. Валентіна дивилася то на того, то на того, погляд її метався, як у пійманого звіряти.

Кастен пройшов через сад, зайшов у будинок. Його вразила мовчанка, розбита карафка, він не знав, Що робити, куди подіти себе. Не побувавши ні разу в Управлінні карного розшуку на набережній Орфевр, він не міг уявити собі Мегре в такій ситуації.

— Отож, синку?

— Я додзвонився до готелю; він уже спав, але все-таки ми поговорили. Виявляється, він сам відповів з комутатора, коли викликали Тео, і перевів розмову, та не до нього в кімнату — в кімнатах немає телефонів, — а на апарат у коридорі. Той, хто дзвонив, був п'яний.

— У тебе є папір і олівець?

— У мене є записник.

— Сідай сюди, до цього столу. Вмощуйся якнайвигідніше, це, певно, забере чимало часу. Занотовуй їхні відповіді.

Мегре знову почав ходити туди й сюди, стара пані, як і досі, стежила за ним очима, а Тео пильно розглядав носки своїх черевиків.

Перед ним і зупинився нарешті комісар і сказав уже не гнівно, а голосом, сповненим зневаги:

— Ви чекали, що Анрі приїде ввечері до Етрета?

— Ні.

— Якби він не подзвонив вам, ви б усе одно навідалися до "Халупки".

— Не знаю. Можливо.

— Де ви були, коли сталося вбивство? На дорозі? В саду?

— В саду. Біля хвіртки.

Валентіна підскочила на стільці. Вона зрозуміла, що, прямуючи до старої мадемуазель Соре подзвонити лікареві, вона пройшла повз свого пасинка.

— Ви цілком задоволені з себе?

— Це моя особиста справа.

— Ви знали, що в неї є револьвер?

— Я знаю, що в неї залишився револьвер мого батька. Послухайте, пане комісар, скажіть мені, що означає…

— Ні, ні! Тут я ставлю запитання.

— А якщо я відмовлюся відповідати?

— Це нічогісінько не змінить. Хіба що змусить мене дати вам добрячого ляпаса, вже цілих чверть години в мене руки сверблять.

Незважаючи на трагічність становища, незважаючи на те, що в сусідній кімнаті ще лежав мрець, Валентіна не могла стримати вдоволеної, навіть радісної посмішки.

— Коли вам стало відомо?

— Про що ви говорите?

— Послухайте, Бессоне, раджу вам не клеїти дурника. Коли вам стало відомо, що коштовності вашої мачухи ніколи не продавалися, що вони справжні, а не підробка, як це намагалися всім втовкмачити?

Валентіна здригнулася й отетеріло витріщилася на Мегре, в її погляді промайнуло щось подібне до мимовільного захоплення; вона засовалася на кріслі, немов хотіла щось сказати, але комісар не звертав на неї ніякої уваги.

— Я завжди це підозрював, — сказав Тео.

— Чому?

— Бо я добре знав її і свого батька.

— Ви хочете сказати, що вона боялася злиднів і що вона не з тих жінок, котрі заздалегідь не вживають запобіжних заходів?

— Так. А мій батько виконував усі її примхи.

— Їхній шлюб передбачав спільне володіння майном?

— Так.

— Яку суму ви оцінюєте вартість коштовностей?

— Приблизно в кілька мільйонів, як на теперішні гроші. Та, крім відомих мені коштовностей, повинні бути ще й такі, про які ми не знали. Батькові було ніяково перед нами, що він так багато витрачав на неї.

— Після його смерті, коли вас повідомили, що коштовності давно продано, ви ділилися своїми сумнівами з братом чи з Арлеттою?

— Ні.

— Чому?

— Я не був певний.

— А чи не тому, що ви сподівалися домовитися з Валентіною?

Вона не пропускала повз вуха жодного звуку, стежила за кожним жестом Мегре, за виразом обличчя Тео. Вона занотовувала для себе все значно краще, ніж Кастен, що виступав у ролі стенографа-аматора.

— Я не буду відповідати на це запитання.

— Яке негідне вас — ви це хочете сказати? Ви розмовляли на цю тему з вашою мачухою?

— Ні.

— Чи не тому, що вважали її хитрішою за вас і чекали нагоди, щоб одержати докази? Як вам удалося їх добути? Коли?

— Я розпитав деяких друзів у ювелірному світі про деякі коштовності, продаж яких не міг пройти непомітно. В такий спосіб довідався, що вони не надходили в продаж, в усякому разі, у Франції, а можливо, і в Європі.

— І ви терпляче чекали п'ять років?

— У мене було ще трохи грошей. Я вдало провів кілька комерційних операцій.

— А на цей рік, коли ваші запаси підійшли до кінця, ви приїхали провести канікули в Етрета? І, звичайно ж, не випадково познайомилися з Розою й почали потурати її дивацтвам.

Мовчанка. Валентіна по-пташиному витягла шию, і тут Мегре вперше побачив цю шию старої жінки, звичайно прикриту широкою чорною оксамитовою стрічкою, прикрашеною перлинами.

— А тепер гарненько подумайте, перш ніж відповісти. Чи знала Роза щось до зустрічі з вами, чи вона за вашими вказівками почала нишпорити в домі?

— Вона нишпорила до знайомства зі мною.

— Навіщо?

— Із цікавості. А також ще й тому, що ненавиділа мою мачуху.

— В неї були підстави ненавидіти її?

— Вона вважала її грубою й пихатою. Обидві вони жили в будинку, як то кажуть, у стані війни і майже не приховували цього одна від одної.

— Роза не здогадувалася про існування коштовностей?

— Ні. Вона просто прокрутила штопором дірку в стіні, що розділяє їхні кімнати.

Валентіна зненацька схопилася на рівні ноги, немов хотіла зараз же обуритися з нечуваного зухвальства своєї покоївки.

— Коли це сталося?

— Тижнів зо два тому, коли Валентіна пила чай у мадемуазель Соре.

— Що ж вона побачила крізь дірку?

— Спочатку нічого. Та через кілька днів, увечері, вона вдала, ніби спить, для певності навіть захропла, безшумно встала й побачила, як Валентіна, стоячи біля ліжка, відімкнула шухляду з коштовностями.

— Роза ніколи до неї не заглядала?

— Всі шухляди й шафи в домі замикаються, а ключі Валентіна тримає при собі. Навіть щоб дістати банку, сардин, Роза мусила звертатися до неї.

— В такому разі, як же вона змогла заволодіти перснем?

— Коли Валентіна приймала ванну. Вона не казала мені нічого заздалегідь. Видно, дуже ретельно все підготувала, розрахувала по хвилинах.

— Ви бачили персня?

— Так.

— Що Роза збиралася з ним робити?

— Нічого. Вона не змогла б носити його, не виказавши себе. Найпевніше, це було щось подібне до помсти.

— Ви не подумали, що мачуха може його хопитися?

— Це не виключалося.

— Признайтеся, що ви вирішили не втручатися й подивитись, як мачуха до цього поставиться.

— Можливо.

— Вас удовольнив би поділ майна, чи не так? І ви нічого не сказали б ні Шарлеві, ні Арлетті.

— Я не відповідатиму на це запитання.

— Ви, здається, певні, що на вас не знайдеться управи?

— Я нікого не вбивав.

Валентіна знову завовтузилася, немов збираючись, як школярка, піднести руку й попросити слова.

— До вас у мене більше немає запитань, — сказав Мегре.

— Я повинен вийти?

— Можете залишитися.

— Я вільний?

— Поки що ні.

Мегре знову почав ходити туди й сюди по вітальні, обличчя його ледь почервоніло. Тепер належало зайнятися старою панією.

— Ви все чули?

— Все, що він сказав, — брехня.

Мегре дістав персня із жилетної кишеньки й показав їй.

— Ви заперечуєте, що у вашій кімнаті сховано справжні коштовності. Може, ви хочете, щоб я взяв ключі я приніс коштовності сюди?

— Це моє право. Мій чоловік був згодний. Він вважав, що його сини досить дорослі 'й самі подбають про себе, і не хотів залишати таку стару жінку, як я, без засобів до існування. Якби дітям усе стало відомо, вони примусили б усе розпродати і за рік лишились би без копійки.

Мегре намагався не дивитися на неї.

— Чому ви ненавиділи Розу?

— Я не ненавиділа її. Я їй не довіряла, і події показують, що я мала рацію. Це вона незлюбила мене, хоча я все зробила для неї.

— Коли ви виявили пропажу персня?

Валентіна розтулила була рота, щоб відповісти. Але зараз же її погляд став холодний і злісний.

— Я не буду відповідати на ваші запитання.

— Як собі хочете.

Він обернувся до Кастена.

— Занотовуйте далі.

Він знову заходив по кімнаті, і від його кроків на поличках здригався всілякий дріб'язок. Потім він заговорив: Ви це виявили, найпевніше, минулого тижня, ще До середи. Роза була єдина людина, котра могла

вистежити вас і вкрасти персня. Ви, звичайно, перетрусили всі її речі, та нічого не знайшли. Коли ж у середу вона взяла вільний день, ви пішли за нею навзирці й побачили, що вона зустрічалася в Етрета з Тео. І тут ви злякалися по-справжньому! Ви не були певні, чи сказала вона йому про персня. Але ви й так здогадувалися, що його приїзд сюди пов'язаний із коштовностями.

Незважаючи на свою відмову говорити, Валентіна не стрималася:

— Коли б він дізнався, моє життя було б у небезпеці.

— Цілком імовірно. Зауважте, однак, що я вас ні про що не питав. Можете перебивати мене, коли вам заманеться, але я не потребую ваших підтверджень.

Ви вирішили позбутися Рози перш ніж вона встигне вас виказати. В усякому разі, ви сподівалися зробити це, і ви вирішили скористатися з чудової нагоди. Третє вересня! Єдиний день на рік, коли збирається вся родина, яку, до речі, ви ненавидите, в тому числі й вашу рідну доньку.

Вона знову була розтулила рота, але він не дав їй говорити.

— Ви знали про схильність вашої покоївки вживати ліки, будь-які ліки. Я не маю жодного сумніву, що ви помітили, як вона бере їх із вашої аптечки. А ввечері вона, видно, звикла допивати ваше снотворне, що залишалося на дні склянки. Тож, бачите, злочин, який тут стався, — це злочин жінки, більше того, старої жінки, що живе в самотині. Він із тих злочинів, що їх готують помалу-малу. Його плекають довгі години, поступово він обростає все новими й новими деталями. Справді-бо, хіба можуть запідозрити вас у вбивстві, коли отрута, судячи з усього, призначалася вам? Підозра неминуче впала б на вашу доньку, на інших членів сім'ї. А вам досить було заявити, що напій здався вам гірким і що ви сказали про це покоївці. Хоча насправді ви, звичайно, приховали це від Рози.

Ні, стара пані не відчувала себе розчавленою, як можна було сподіватися. Вона як і досі була напоготові, не пропускала жодного слова з усього, що говорилося, і, певна річ, заздалегідь готувала удари у відповідь.

— Ви були певні, — провадив далі Мегре, — що розслідування поведе місцева поліція і не помітить у цій справі нічого, крім того, що лежить на поверхні. І лиш дізнавшись, що на прохання Шарля Бессона із Парижа сюди направлять мене, ви злякалися!

— Які ви скромні, пане Мегре!

— Не знаю, чи скромний я, та ви припустилися помилки, коли примчали до Сюрте з метою заручитися тією перевагою, що, мовляв, самі звернулися до мене.

— А звідки, по-вашому, я могла дізнатися, що Шарль має на увазі саме вас?

— Цього я не знаю. Ця деталь з'ясується пізніше.

— Доведеться ще з'ясувати багато інших деталей. Адже у вас немає жодного доказу, а ви говорите так упевнено, пане комісар.

Мегре залишив цей випад без уваги.

— Це стосується і моїх коштовностей. Ось ключі. Вони лежать перед вами на столі. Підніміться нагору й пошукайте.

Він зупинився, подивився їй у вічі, відчув новий поворот справи. Далі заговорив знову, немов розмовляв сам із собою:

— А що, як, скориставшись подорожжю до Парижа, ви здали їх кудись? А втім, ні! Ви б не сховали їх так далеко. До банку ви їх не поклали б, залишилися б сліди.

Вона глузливо посміхнулася.

— Шукайте.

— І знайду!

— А не знайдете, то все, що ви тут наговорили, шеляга ламаного не варте.

— Ми ще повернемося до цього свого часу.

Він гірко шкодував тепер, що в пориві гніву розбив карафку з кальвадосом — зараз він охоче відпив би ковточок.

— Зовсім не випадково, прийшовши до вас недавно побажати вам на добраніч, я розповів вам про знайомство Рози з Тео Бессоном. І про їхню зустріч минулої середи. Я знав, що це примусить вас діяти. І що, побоюючись, як би я не допитав Тео, а він не заговорив, ви намагатиметесь зустрітися з ним і затулити йому рота, можливо, назавжди. Я тільки не знав, як ви зможете непомітно з ним зв'язатися. Я не подумав про телефон. Точніше, я не подумав про стару мадемуазель Соре, яка мешкає за два кроки від вас і яку ви звикли навідувати.

Він повернувся до Тео.

— Ви знаєте її?

— Я її не бачив багато років.

— Вона каліка?

— Ще тоді вона була майже глуха й сліпа.

— В такому разі не виключено, що саме в неї ми й знайдемо коштовності.

— Ви вигадуєте одну небувальщину за одною, — розлючено вигукнула Валентіна. — Ви говорите, переконавши себе в тім, що так чи інакше потрапите куди вам треба. Ви, певно, маєте себе за бозна-якого мудреця!

— Ви від неї дзвонили Тео. І, певна річ, набирали немало номерів, перш ніж упіймати в якомусь із шинків. Ви сказали йому, що хочете побалакати з ним. Він усе зрозумів. Але ж ви зовсім і не збиралися балакати з ним… Так, так, обидва ваші злочини — не тільки злочини самотньої людини, але й злочини старої жінки. Ви дуже розумні, Валентіно!

Вона раптом прибрала поважної постави — незважаючи ні на що, цей комплімент був їй приємний.

— Вам треба було примусити замовкнути Тео і зробити це так, щоб комар — тобто я — носа не підточив. Була, звичайно, одна можливість, яка, очевидно, зарадила б справі. Та ви її відхилили — це можливість поділитися з Тео. У вас надто сильні власницькі інстинкти, сама лише думка про те, що вам доведеться розлучатися з частиною цих коштовностей, які вам нічого не давали, та й ніколи нічого не дали б, — ця думка здавалася вам такою жахливою, що ви воліли краще піти на друге вбивство. І ви звеліли Тео прийти до вас опівночі й нікому про це не казати… Адже саме так вона сказала вам, пане Бессон?

— Ви розумієте, що мені важко відповісти на це запитання. Як джентльмен…

— Ви негідник! Добрий мені джентльмен, який вплутує служницю в родинні справи та ще й схиляє її до крадіжки тільки тому, що це, бачте, йому потрібно. Добрий джентльмен, що холоднокровно посилає замість себе на смерть іншу людину!

В усякому разі, Бессон, після телефонного дзвінка Валентіни ви водночас і раділи й боялися, — провадив далі Мегре. — Раділи, бо домоглися свого, адже її дзвінок означав, що вона готова ділитися. Боялися, бо надто добре знали її і розуміли, що зовсім не з легким серцем вона вирішила заплатити вам за вашу мовчанку. Ви нюхом почули пастку. Це побачення опівночі вам не дуже подобалося.

Ви повернулися до готелю, щоб гарненько все обміркувати. І раптом вам пощастило: подзвонив бідолаха Анрі, який до того ж добряче хильнув… Зовсім недавно ви з ним розмовляли, і ця розмова примусила вас замислитися. Йому захотілося побачити вас, не знаю точно, навіщо, можливо, й він про щось здогадувався.

А ви послали його на розвідку, наказавши, щоб він прийшов сюди, до "Халупки", рівно опівночі. Інакше кажучи, це він, Анрі Трошю, повинен був потрапити до Валентініної пастки.

Мегре помовчав якусь хвилину, потім провадив далі:

— Знімаю перед вами капелюха, мадам. Вбивство Рози ви задумали бездоганно. Але друге ви здійснили з воістину диявольською вправністю. Аж до вимикача, який продемонстрували мені цього вечора, — адже це мало правити за доказ того, що, хвилюючись, ви могли забути ввімкнути світло в саду. І от Анрі вбито. Брат і сестра гинуть од вашої руки протягом одного тижня!.. Знаєте, що б я зробив, коли б не служив у поліції? Я залишив би вас тут під наглядом інспектора, а сам подався б до Іпора і розповів би цю історію старому Трошю та його жінці. Я б розказав їм, як, чому і в ім'я чиєї брудної мети й інтересів вони за

кілька днів втратили двох дітей у розквіті сил! Я привіз би їх сюди разом з братами й сестрами ваших жертв, разом з їхніми сусідами й друзями...

Мегре побачив, як зблід Тео, як він судомно стиснув пальцями бильця крісла. Валентіна схопилася й закричала, втративши самовладання.

— Ви не маєте права! Чого ви чекаєте, чому не відпроваджуєте нас до Гавра? Ви зобов'язані заарештувати нас, принаймні, мене!

— Отже, ви признаєтеся?

— Ні в чому я не признаюся! Але ви обвинувачуєте мене й не маєте права залишати мене тут! — "Хтозна, — майнуло у неї в голові, — можливо, Трошю вже знають і зараз приїдуть сюди!" — Ми живемо в цивілізованій країні, і кожен має право бути вислуханий судом.

Вона раптом нашорошила вуха, прислухаючись до шуму, що долинав з вулиці, і трохи не кинулася до Мегре, немов шукаючи в нього захисту. Вже виразно було чути шум мотора, потім кроки в саду.

Валентіна була, здавалося, на краю божевілля. Обличчя її втратило звичну привабливість, в очах застиг жах, вона вп'ялася нігтями в кулаки комісара.

— Ви не маєте права! Ви не маєте права...

Це не були Трошю, вони ще нічого не знали. Це прибули з Гавра фургон та легкова машина з поліцаями й експертами.

На добрих півгодини будинок було віддано в їхнє цілковите розпорядження. Тіло Анрі винесли на ношах. Експерти сфотографували місце злочину, зібрали скалки скла, що його розтрощила куля.

— Ви можете йти одягатися, — сказав Мегре Валентіні.

— А я? — запитав Тео Бессон, що обм'як, наче балон, з якого випустили повітря.

— Вам, як мені здається, належить владнати справи з власним сумлінням.

Ще один автомобіль зупинився на дорозі. До будинку вдерся Шарль Бессон.

— Що тут сталося?

— Я чекав на вас раніше, — сухо відповів Мегре. Немов не розуміючи, що мала означати ця фраза, депутат почав виправдовуватися:

— По дорозі в мене лопнула шина.

— Що спонукало вас приїхати сюди?

— Наша з вами остання розмова по телефону, коли ви сказали мені про персня.

— Розумію. Ви впізнали персня з мого опису.

— Мені стало ясно, що Тео мав рацію.

— Отже, вам були відомі здогади Тео про те, що ваша мачуха зберегла справжні коштовності? Він вам говорив про це?

Брати холодно глянули один на одного. — т Він мені цього не казав. Та я все зрозумів з того, як він поводився під час поділу майна.

— Ви примчали, щоб одержати свою частку? І з цієї нагоди навіть забули про завтрашній похорон вашої тещі!

— Чому ви так грубо зі мною розмовляєте? Адже я ні в чому не винен! Кого це зараз Одвезли у фургоні?

— Скажіть спочатку, чого ви приїхали?

— Не знаю. Коли ви сказали мені про персня, я здогадався, що готується якась капость. І подумав, що Тео спробує щось учинити, а Валентіна не дасть себе ошукати.

— Ну так от, дещо справді сталося. Тільки ваш старший брат подбав про себе і натомість відправив на той світ іншого.

— Кого?

— Анрі Трошю.

— Батьки знають?

— Ні ще. Ось що я думаю: чи не послати мені вас повідомити їх про цю новину? Адже ви все-таки депутат.

— Навряд чи я знову буду депутатом після цього скандалу. А Роза? Хто?..

— Ви не здогадуєтеся?

— Коли ви сказали мені про персня, я був подумав…

— Про вашу мачуху? Еге ж, саме вона. І вам доведеться все це пояснити вашим виборцям.

— Але ж я сам нічого не зробив!

Минуло вже чимало часу відтоді, як Кастен перестав занотовувати. З подивом дивився він на Мегре, машинально прислухаючись до кроків нагорі.

— Ви готові? — гукнув комісар, підійшовши до сходів.

Валентіна не відповіла. Мегре прочитав острах у погляді інспектора.

— Не бійтеся! Такі жіночки себе не вбивають. Вона захищатиметься до кінця. Кусатиметься зубами й дряпатиметься нігтями, знайде гроші, щоб найняти собі найкращих адвокатів. Вона знає, що тепер уже не відтинають голів старим жінкам.

І справді, Валентіна спустилася до них, як завжди, схожа на витончену маркізу, як і того разу, коли Мегре побачив її вперше. Бездоганно зачесане волосся, великі світлі очі, ані зморшки на чорній сукні, і великий діамант наткорсажі — видно, одна з "підробок".

— Ви надягнете на мене наручники?

— Я починаю вірити, що вам це було б дуже приємно: ще б пак, це було б так театрально і надало б вам вигляду безневинної жертви. Ану, хлопче, відведи цю стару гадину.

— Ви хіба не поїдете з нами до Гавра?

— Ні.

— Ви повернетеся до Парижа? — запитав Кастен.

— Завтра вранці, після того, як я знайду коштовності.

— Ви самі надішлете звіт?

— Склади його. Адже тепер тобі відомо стільки ж як і мені.

Кастен остаточно перестав розуміти комісара.

— А що робити з цим?

Інспектор показав на Тео, який палив сигарету і намагався триматися якнайдалі від свого брата.

— Він не вчинив злочину, який прямо підпадав би під дію закону. Він для цього аж надто великий боягуз. Але ти зможеш викликати його будь-коли, як тільки він тобі буде потрібний.

— Я можу виїхати з Етрета? — запитав Тео з явною полегкістю у голосі.

— Коли завгодно.

— Проведіть мене, будь ласка, до готелю, там залишилися мої речі й машина.

Так, звичайно, він не менш за Валентіну боявся Трошю. Мегре кинув одному з інспекторів, що приїхали з Гавра:

— Проведіть цього пана. І дозволяю на прощання дати йому ногою під зад.

Виходячи із "Халупки", Валентіна обернулася до Мегре й промовила, ледь ворушачи губами:

— Ви маєте себе за дуже хитрого. Та останнє слово буде не за вами!

Мегре глянув на годинника, стрілки показували пів на четверту ранку. Сирена, що оповіщала про туман, все ще завивала в нічній темряві. З ним залишився лиш інспектор із Гавра, котрий закінчував опечатувати двері, та Шарль Бессон, що не знав, куди подіти своє незграбне, тіло.

— Розуму не приберу, чому ви так грубо розмовляли зі мною. Адже я нічого не зробив! — Це була правда. І Мегре відчув щось подібне до докорів сумління. — Присягаюся вам, я ніколи не міг навіть припустити, що Валентіна здатна…

— Ви можете поїхати зі мною?

— Куди?

— До Іпора.

— Ви дуже наполягаєте на цьому?

— Інакше мені довелося б розшукувати таксі, що не дуже легко в таку пору.

Невдовзі він пошкодував про своє прохання: Шарль нервувався, машину кидало з боку на бік. Зупинився він якомога далі від низенької хатини, що темною плямою бовваніла в тумані.

— Вас почекати?

— Зробіть ласку.

Бессон, що сидів у протилежному кутку темної машини, чув стукіт у двері і голос комісара, який промовив:

— Це я, Мегре.

Шарль бачив, як спалахнула лампа, як відчинилися й зачинилися двері. Він одкусив кінчик сигари.

Минуло півгодини, за цей час Шарлю не раз кортіло поїхати геть. Потім двері знову відчинилися. Три постаті повільно наближалися до машини. Мегре відчинив дверці й сказав приглушеним голосом:

— Мене ви по дорозі підкинете до Етрета, а їх одвезете до Гавра.

Мати в жалобній вуалі, що залишилася з похорону Рози, раз по раз починала ридати, затискуючи рота носовиком; Батько не зронив ані слова. Мегре теж мовчав.

В Етрета, вийшовши перед своїм готелем, він заглянув усередину машини, розтулив був рота, але не знайшов, що сказати, і тільки повільно зняв капелюха.

Він не став роздягатися і не ліг спати. О сьомій годині він доїхав у таксі до будиночка старої мадемуазель Соре. Те саме таксі довезло його до вокзалу, він якраз устиг на восьмигодинний поїзд. Крім валізки, в руках у нього був невеличкий сап'яновий кошик у чохлі цнотливо блакитного кольору — точнісінько як очі Валентіни.